

zarez

, , ,

dvojčlanak za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 5. veljače 2., 9., godište XI, broj 250
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

250

cmyk

Gdje je što?

Info i najave
Jelena Ostojić 2

Užarištu
No pasaran – blokada simboličkog kapitala Tonči Valentić 3
Razgovor s Francem Jurijem Iva A. Boras 4
Kruh, mlijeko i Novi list Neven Jovanović 5
Kultura u doba recesije Biserka Cvjetičanin 7
Uvijek robom! Andrej Nikolaidis 8
Orak Babama Nenad Perković 9

Esej
Demokracija je nešto što će reći budućnost Alain Badiou 6
Američka praznina Simon Critchley 10-11

Satira
Prvi američki gej-predsjednik The Onion 12

Vizualna kultura
Razotkriti prijavštini ispod tepiha Boris Greiner 13
Dancer in the Dark Petra Vidović 14

In memoriam
Žudnja za plemenitim kazalištem Anica Vlašić-Anić 15-16
Otac filozofije dubinske ekologije Mirela Holy 16

Kazalište
Tko je hrvatski Nitko? Nataša Govedić 33
Razgovor s Mancom Pavli Maja Pasarić 34-35

Glazba
Pogled unatrag: godinu dana glazbe Vatroslav Miloš 36-37
Nadpolitična poslanica Trpimir Matasović 37

Film
Revjalni Fincherov promašaj Mario Slugan 38

Kritika
Bunjevačka enciklopedija mrtvih Snežana Ilić 39
Prostitucija intime Šrđan Sandić 40
Razbojnici i ljubavni Hrvoje Sarkotić 41
O psima i ljudima Maja Pasarić 42

Proza
Dvije priče Ivan Potić 43

Socijalna i kulturna antropologija
Aspekti arhetipa Verena Kast 44-45

Strip
www.komikaze.hr 47

TEMA BROJA: 250 Zareza
Tri lista, a ne trolist Nataša Govedić 17
Odlazak Čovjeka s Lentom Boris Maruna 18
Uđri jače manijače Srećko Pulig 19
Razgovor s Dubravkom Škiljanom
Rade Dragović i Jelena Svilarić 20-21
Zrak s Pantovčaka i čista voda Boris Maruna 21
Dobrodošli u totalitarizam! Srećko Horvat 22-23
Kultura kao društveno opasan pojam Srđan Vrcan 24-25
Kultura je obična Dean Duda 25
Dekontaminacija Balkana Katarina Luketić 26-27
Ljudi s četiri prsta Boris Beck 27
Razgovor s Bojanom Munjinom Lovorka Kozole 28-29
Razgovor s Damirom Bartolom Indošem Agata Juniku 30-31
Rieliti Neven Jovanović 32

Jelena Ostojić

Ian Curtis izbliza

O zagonetnu životu i tražištu kraju Ianu Curtisu, pjevaču Joy Divisiona, piše njegova udovica Deborah u knjizi *Dodri iz daljine*. (Profil, prevela Damira Šimac) To biografsko svjedočanstvo bavi se Curtisovom fascinacijom smrću, oopsesijama te sklonosti mračnim stihovima. U knjizi se prvi put u originalu objavljuju tekstovi svih njegovih pjesama, uključujući i ekskluzivno one nikad objavljene i izvedene. Iako introvertan i podložan promjenama raspoloženja, očaravao je mnogobrojne obožavatelje svojim nastupima. Njegov glas opisan je kao "svet", a život je završio 18. svibnja 1980. samoubojstvom.

Za svima dostupno zdravstvo

"Prestanak procesa privatizacije zdravstva i očuvanje zdravstvenih usluga za sve" bio je motiv okupljanja na prosvjedu u zgradama Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi. Sudionici su se odlučili za, kod nas manje ubočajenu, metodu "sit in" prosvjeda i posjedavši na stepenice u ranim jutarnjim satima prisilili zaposlenike Ministarstva zdravstva da svojih ureda idu zabilaznim putovima. Još jedna zanimljivost jest da su organizatori htjeli ostati anonimni, i to baš iz razloga što se napisi u medijima o prosvjedima često svedu na analiziranje lika i djela organizatora i tako se cijela priča udalji od samog razloga prosvjedovanja. Prosvjednici su upozorili da cijela reforma ide u korist kapitala, a na štetu građana, bez obzira kako se to htjelo prikazati u medijima.

Čitanje Marxova Kapitala na Filozofskom fakultetu

Srijedom u 20 sati u učionici a-101 Filozofskog fakulteta organizira se kružak koji se bavi prvim tomom *Kapitala* s naglaskom na Marxovoj razradi radne teorije vrijednosti. Jedna od ideja vodila kružaka jest pitanje koji je doseg koncepta izloženih u *Kapitalu* prilikom analize tržišnog sustava. Prve diskusije bit će posvećene temeljnim pojmovima koji se nalaze u *Kapitalu*, a to su fetišizam robe, uporabna i razmjenska vrijednost, profit, akumulacija. U diskusijama koje slijede razmotrit će se specifični problemi koji proizlaze iz Marxovih postavki. U svakom slučaju čini se da interes studenata za Marxom ne jenjava unatoč tomu što je u nastavnom programu sve više zanemaren.

ponovno oživjela rasprava o RAF-u. Neke od zanimljivijih interpretacija odbacuju kvalifikaciju njihove djelatnosti kao terorističke, ponajprije zbog metoda kojima se država koristila, a koje se nisu mogle ocijeniti puno manje nasilnim. Snažno odupiranje krivnji starije generacije pored koje se događala nacistička Njemačka i koja je bila motiv RAF-u da pribegne nehumanim metodama

te istaknute figure žena koje su bile stup organizacije, kratak je opis RAF-a. Cinestarova omaška u prijašnjoj najavi filma, u kojoj protagonisti označavaju kao "mlade naciste", i još su u tomu ženska imena Ulrike i Gudrun sklonjena kao muška, zbog toga svega u najmanju je ruku interesantna. Dolazak filma u naša kina možemo zahvaliti najvjerojatnije tomu što je nominiran za nagradu Oscar i Zlatni globus za najbolji strani film.

O ideji komunizma

Devedeseta godine donose trostruk poraz ljevice: povlačenje socijaldemokratske države blagostanja u Prvom, razvijenom svijetu, raspad sovjetskih socijalističkih država u industrijaliziranom Drugom svijetu te povlačenje emancipatorskih pokreta u Trećem. Tako je svršena jedna epoha. Ona je započela Oktobarskom revolucijom i karakterizirale su je partijsko-državne forme organizacija. Znači li to da je radikalna emancipatorska politika gotova? Smrt Fukuyamina kraja povijesti bila je dvostruka; 9. rujna značio je onu političku, a današnja situacija u svijetu onu ekonomsku. Stoga se nadaje potreba za ponovnim promišljanjem emancipatorskih politika. Na konferenciji koja će se održati 13, 14. i 15. ožujka u Londonu na Institute of Education govorit će se o filozofskom aspektu komunizma. Predavači će biti neka od najzvučnijih imena današnje teorijske scene poput Alaina Badioua, Terryja Eagletona, Michaela Hardta, Tonija Negrija, Slavoja Žižeka, Jacquesa Rancierea i drugih. Za razliku od mnogih drugih rasprava na temu komunizma, ovaj se simpozij neće baviti današnjom političkom, ekonomskom i vojnom situacijom ni time kako organizirati novi politički pokret. Ovo je prije susret filozofa koji će braniti jednu preciznu i radikalnu tezu, da je komunizam jedina politička idea dosta juna filozofa.

"Slika od zvuka"

Treći program Hrvatskog radija pokreće novu emisiju pod nazivom "Slika od zvuka" s premijernim izvedbama djela suvremenih vizualnih umjetnika u mediju zvuka.

Emisija je zamišljena kao galerija na radiju, kao izložbeni prostor za djela likovnih umjetnika koja imaju zvuk kao konstitutivni element. Tim će se projektom omogućiti sustavna medijska vidljivost toj vrsti kreativnog izraza kakvu do sada nije imala izvan naših galerijskih ustanova (obično kao zvučne instalacije). Pozvani su umjetnici koji su već koristili zvuk u svojim djelima, no jednako tako htjeli smo potaknuti i one umjetnike koji su se potvrdili u drugim medijima na eksperimente s akustikom i radjem. Zvuk kao materijal umjetničkih djela, za razliku od muzike, nema jasnou razvojnu liniju, granice ni definiciju. U jednom času može ličiti na eksperimentalnu glazbu, na tekst ili govor, podsjećati na kazalište i dokumentarnu zvučnu snimku ili zvučati kao obična buka. Ona se ponekad naziva sound art, audio umjetnost, zvukovne instalacije ili sound skulpture s podvrstama kao što je radio umjetnost ili sound scape...

U prvoj "Slici od zvuka", 6. 02. 2009. u 22, 30 sati, emisija se rad Tonija Meštrovića *Continuum Continuum #4*, kojim umjetnik nastavlja ciklus video radova istoga naziva. ■

impressum

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451, fax: 4813-572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr, web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Andrea Zlatar
glavni urednik: Zoran Roško
zamjenice glavnog urednika: Nataša Govedić i Katarina Luketić
izvršni urednik: Nenad Perković
poslovna tajnica: Dijana Cepić
uredništvo: Dario Grgić, Srećko Horvat, Silva Kalčić,
Trpimir Matasović, Suzana Marjančić, Nataša Petrinjak,
Marko Pogačar, Boris Postnikov, Srećko Pulig, Gioia-Ana Ulrich

graficko oblikovanje: Studio Artless
lekta: Dalibor Jurišić
priprema: Davor Milašinčić
tisk: Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

zarez

zarez

No pasaran – blokada simboličkog kapitala

Tonči Valentić

Slovensko-hrvatski politički odnosi nikad nisu bili na lošoj razini, a glavni problem blokade procesa pristupanja Hrvatske Europskoj uniji ne sastoji se toliko u faktičkim teritorijalnim pretenzijama i nemogućnosti postizanja konsenzusa nego u simboličkoj razini diskursa tranzicije i metažeksa europejstva

Usapunici zvanoj slovenska blokada ulaska Hrvatske u Europsku uniju koja traje tjednjima bez jasnih izgleda na postizanje konačnog rješenja postoji nešto istinski opsceno. Ta opsceno sastoji se u nemogućnosti lociranja stvarnog uzroka problema, preciznije rečeno izostanka pravog odgovora na pitanje koji su glavni uzroci blokade i zašto se spor koji traje već gotovo dva desetljeća nikako ne može riješiti arbitražom ili bilateralnim dogovorom. Medijske interpretacije i komentari, bili oni površni ili analitički, ostaju nijemi pred činjenicom da se glavni problem u osnovi sastoji od nekoliko hrvatskih zaseoka u kojima govoru da više ne žive ljudi, te u jednom morskom zaljevu veličine olimpijskog bazena u kojem ima taman toliko ribe da se tjednim ulovom namire potrebe desetaka ne osobito brojnih obitelji. Ako je slovensko stavljanje šape na proces hrvatskog priključenja EU i zatvaranje vrata autobusa u kojem zadnji putnik više da više nema mjesta (kako je to nedavno duhovito izjavio njemački političar Elmar Brok) rezultat želje za prisvajanjem nekoliko kvadratnih kilometara hrvatskog čvrstog i tekućeg teritorija, onda je jasno da se bitka odvija na drugoj razini te da glavne razloge neutemeljenih slovenskih teritorijalnih pretenzija treba tražiti u imaginarnoj konstrukciji identiteta, a ne ekonomskom ili političkom utilitarizmu.

Gubitak fantazmatske distance

U osnovi, radi se o prkosu koji nema uporišta u konkretnim razlozima: slovenska blokada rezultat je straha da Hrvatska postane novom članicom povlaštenog kluba u kojem bi Slovenija tada izgubila fantazmatsku distancu spram balkanskog Drugog kojeg dosad uspješno drži na pristojnoj udaljenosti, a s njime istovremeno ostvaruje pristojan ekonomski suficit. Primjerice, okupacijom Piranskog zaljeva i nesmetanim ulazom u međunarodne vode koparska luka ne bi osobito profitirala jer već i sada ima godišnji pretovar od preko 15 milijuna tona s rastom od desetak posto godišnje, a agroturizmom se zasigurno ne bi zaradili milijuni

eurom od nekoliko spornih sela koje bi Slovenija s užitkom ucrtala na svoje karte. Blokada je rezultat frustracije i straha zbog gubitka povlaštene simboličke uloge. Činjenica da Europska unija neće dugo tolerirati takav stav te da će sasvim sigurno doći do nametnutih pregovora a možda i arbitraže, pri čemu će slovenska drskost kad-tad biti naplaćena, ovdje je od sporedna značaja.

U domaćem kontekstu ta priča o zločestom susjedu savršeno je poslužila Sanaderovo vlasti kao izluka za iznošenje teze da se glavni problem ne nalazi u strahovitoj sporoj i neučinkovitoj administraciji zbog koje Hrvatska već godinama sjedi u europskoj čekaonici, čekajući po inerciji neki takav događaj da prebací krivnju sa sebe na drugoga. Problemi sa Slovenijom postojali su i prije više od tri godine kad se počelo s temeljnim i bilateralnim screeningom te otvaranjem trideset i pet poglavja, no unatoč solidnom timu koji je okupio glavni pregovarač u pristupnom procesu Vladimir Drobniak, stručna osoba koju je Vlada zadužila za širenje optimizma, toliko je malo toga napravljenog da bi isti efekt bio i da je proces stopeala Malta zbog spora o kvotama za ulov inčuna. Ukoliko je slovenski stav u tom sporu izgrađen na perverznom izokretanju smisla parole No pasaran!, onda je hrvatska strategija mnogo bliža parafrasi pozname rečenice Groucha Marxa da ne bi želio biti član kluba koji bi ga primio za člana.

Inicijacijski ritual prilagodbe

Prkosno slovensko otezanje faktički i pravno predstavlja veliku prepreku, ali ono je samo jedan od faktora ko-lateralne štete koju je Hrvatska sama sebi nanijela upravo katastrofalno ne-ucinkovitom reformom javne uprave i pravosuda koja reformski karakter pokazuje samo na papiru. Čuđenje i nevjericu nakon blokade neshvatljivi su s obzirom na to da je tvrdogлавa ustrajnost u pitanju granice jedno od Pahorovih predizbornih obećanja, čemu je kumovao i Dimitrij Rupel ponovno zasjavši na političkoj sceni kao čovjek toliko otporan na političku paljbu da bi mu na tome pozavidočio i Bruce Willis. Slovenska politika konzervativna je već godinama baš kao i hrvatska tvrdogлавa nepopustljivost da se odbije razračunati s glavnim preprekama koje iznutra koče pristupni proces. Pri tome ne treba smetnuti s umu da je on uglavnom administrativne naravi te da je Europska unija prije svega *birokratska* tvorevina, klub u koj se može ući jedino poštujuci *dress code* te da redari na ulazu ne dozvoljavaju nošenje neprikladne odjeće ili pak oružja. Činjenica da u ovom slučaju redara glumi mala Slovenija dodatno uznemiruje hrvatsku javnost i političare.

Poput većine zemalja koje su relativno nedavno ušle u Uniju, i Slovenija je prošla inicijacijski ritual, složen proces psihološke i simboličke prilagodbe, ne toliko ozloglašenoj pravnoj stečevini, koliko mitološkim strukturama, diskursu prelaska misaone granice civilizacije i barbarstva. Kako to sjajno pokazuje slovenski sociolog Mitja Velikonja u svojim studijama novog eurocentrizma zasnovanim na analizi goleme količine empirijskog materijala, riječ je o *mitologiji tranzicije*, o zbližavanju dva odvojena entiteta koji se ponovno spajaju jer su u svojoj biti jedno. Taj model prisutan je i u Hrvatskoj u obliku mitologije predviđa kršćanstva odnosno Europe prije Europe. Spomenuti diskurs nije nametnut od briselske administracije, nego izvikivan s govornica raznih političkih skupova, sa stranica kulturnih rubrika novina, iz zaseoka u kojima su se pokraj štala otvarali "europski domovi", rezale vrpce na "europskim" priredbama, pjevali folk-šlageri u čast priključenja i rušili simbolični zidovi, iako su oni, primjerice na granici s Italijom, bili tek metaforičke, a ne stvarne prirode. Nekontrolirano bujanje takva eurocentričnog metadiskursa prije 2004. godine, ali i nakon nje, ona su vrsta inicijacije kakvu je nekad predstavljao ulazak u partiju ili odlazak u vojsku: čin spremnosti za nametnuto zajedništvo. Međutim takva identifikacija s plutajućim označiteljem započela je još krajem osamdesetih prelaskom iz Balkana u Europu, ali na svoj vrhunac trebala je čekati čitavo desetljeće, kad je Europa napokon svoje "majušno pile", Sloveniju, sklonila pod svoje široko krilo, gdje je tako toplo, lijepo i sigurno, a opet sve tako strogo, sve po direktivama i uredbama", kako stoji u jednom stranačkom glasilu slovenske Narodne stranke štampanom nakon priključenja Europskoj uniji koje navodi i analizira već spomenuti Velikonja.

Mitologija tranzicije

Slovenski je problem dakle u tome što Unija u takvu diskursu i patetičnom jeziku nije shvaćala kao konstruktivno-heterogenu tvorevinu odnosno različitost stvorenu pregovorima koju na životu održava načelo bilateralne popustljivosti, nego kao kontekstualno izmaštanu jedinstvo čije su manifestacije vidljive u nekritičkom i snishodljivom stavu prema procesu integracije. Slovenski ulazak u Europu jest dakle dugogodišnji trud oko kolektivne identifikacije i medijskog širenja metažeksa europejstva, pa se stoga Hrvatskoj ne opršta brza i nagla penetracija u državnopravno tkivo Unije. Iz te perspektive slovenska blokada vezana je uz simbolički kapital, teško stečenu poziciju civilizacijskog entiteta koji sa strahom ali i žudnjom gleda na istok bojeći se da više neće biti jedina "europска" zemlja u susjedstvu. Pri tome su razlike očite: dok je u Sloveniji pred samu fazu uključivanja čak 80 posto građana smatralo da će im biti bolje pod skutima velike Europe, u Hrvatskoj statistike

Ukoliko je slovenski stav u ovom sporu izgrađen na perverznom izokretanju smisla parole No pasaran!, onda je hrvatska strategija mnogo bliža parafrasi pozname rečenice Groucha Marxa da ne bi želio biti član kluba koji bi ga primio za člana

trenutno pokazuju ispodpolovični postotak. Dok je slovenski politički i medijski prostor godinama euforično prizivao Uniju kao spasiteljicu koja će zemlju izbaviti iz problematičnog balkanskog susjedstva, u Hrvatskoj spram Unije ponekad postoji patološki strah koji se često predimenzionira, strah od ulaska u društvo trulog kapitalizma, kao da on već nije prisutan ovdje u svojem najcrnjem i najbrutalnijem izdanju.

Na izvjestan način to je replika klasičnog europskog kolonijalnog diskursa kojem je nesvesna svrha altruistička misija civiliziranja, pogonjena strahom da se ta misija neće moći izvršiti te da će se u klub uslijati problematična osoba koja će tražiti odštetu za vrijeme provedeno u čekaonici. Inicijacija je uvek nezgodna, čak i kad prođe bezbolno: slovenska je pripovijest o integracijskim procesima poput negdašnje inicijacije u JNA, a ono čega se u Ljubljani najviše boje jest da će novi regnati iz regije dobiti svoje simboličko mjesto bez napora i bola, bez vojničkog "cebovanja" koje je prošla većina zemalja iz Istočne Europe, iako to s Hrvatskom nipošto neće biti slučaj. Vratimo li se na duhovitu metaforu s početka teksta, odnosno poziciju putnika u autobusu koji je dugo čekao na red da uđe i uredno platit kartu, a sada kada je unutra boji se da mu netko ne sjedne na mjesto, onda je posve jasno da mitologija tranzicije zahtijeva žrtve i da nema mnogo vremena jer autobus samo što nije krenuo. Hrvatska se ne bi smjela buniti zbog strogog vozača, pa čak ni zbog mrzovoljnih i zlobnih putnika jer se zbog šlampavosti još uopće nije ni počela pakirati, a čeka je naporan put. Nema dvojbe da će u autobus ući, ali glavno pitanje sastoji se u tome kakvu će prtljagu sa sobom ponijeti. □

Franco Juri

Blokada je kulturna i politička greška

Prije nešto više od mjesec dana Slovenija nam je pred nosom zalupila vrata Europske unije. Opće iznenade na blokadom pregovora, odnosno takvim neeuropskim ponašanjem naših civiliziranih susjeda, s ove strane rijeke Kupe ubrzo smo zamijenili ljutnjom. Koliko je ta ljutnja opravdana, koji su razlozi blokade, što dobivamo *mi*, a što *oni* blokadom pregovora i, napokon, kako izići iz ove situacije, pitali smo jedinog političara koji je u odboru za vanjsku politiku glasovač protiv blokade hrvatskih pristupnih pregovora – Franca Jurija. Taj zastupnik lijevo orijentirane stranke Zares u slovenskom parlamentu (Državnem zboru) i član parlamentarnog Odbora za vanjsku politiku (OZP) na pitanja poslana mu e-mailom odgovorio je odmah. Složili smo se da su odnosi među državama jako loši i da je za razumijevanja argumenta druge strane prije svega potrebljano – čuti ih.

Ključna je morska granica

Krenimo od početka: prije nekoliko mjeseci ostali smo iznenadeni saznavši da je Slovenija odlučila zaustaviti Hrvatsku na putu u EU. Hrvatska javnost ne razumije argumente slovenske vlade, nikada ih nismo jasno ni čuli.

– Podimo odmah *in medias res*; Slovenija očekuje – i izgleda da od toga neće odstupiti – neposredan izlazak na otvoreno more, to je ključno i jedino zaista relevantno pitanje graničnog spora. Takvo je rješenje bilo omogućeno nacrtom kompromisnog sporazuma Drnovšek – Račan i tzv. dimnjakom odnosno koridorom do međunarodnih voda. To je bio kompromis prema kojem je išla i medijacija Williama Perryja. Nakon toga su se stvari počele zapetljavati, i to u Hrvatskoj, zbog unutarnjopolitičkih razloga, a sada zbog unutarnjopolitičkih igara u Sloveniji.

Mislim da je izvorni grijeh predugo trajanje nesporazuma,

nepovjerenje i malo osobnih razloga. Na jednoj je strani Slovenija, punopravna članica Europske unije, koja misli da ima, kao takva, pravo očekivati više nego što joj po međunarodnom pravu pripada i želi spor rješiti bilateralno. Na drugoj je strani Hrvatska, koja ne želi odustatи od Haškoga suda, dakle od međunarodnog prava, a ujedno Sloveniju ne shvaća kao članicu EU, koja ima formalno pravo blokirati pregovore.

Gradići bi bili za pristup Hrvatske EU

Iako ste bili jedini protiv blokade pregovora, možete li nam objasniti – čemu blokada, koji su argumenti slovenske vlade za blokadu?

– Službeno, zbog pristupnih dokumenata koji po mišljenju naše vlade – prejudiciraju granicu. Osobno mislim da je blokada bila kulturna i politička greška. To sam Sloveniji i Borutu Pahorju javno rekao. Dokumenti koji su na obje strane nastajali nakon 25. lipnja 1991. i koji granicu “prejudiciraju” imaju relativnu vrijednost i ne mogu ništa prejudicirati. To nije samo moje mišljenje, tako misle i pojedini pravni stručnjaci. Nedavno je istu ocjenu izrekla i slovenska liberalna zastupnica Mojca Drčar Murko, pa zastupnik u europarlamentu Aurelio Juri, a također su se i drugi slovenski *opinion makeri* složili s tom ocjenom, primjerice Vlado Miheljak i Jani Sever. Na HRT-u sam vidio da su i neki drugi ugledni Slovenci javno izrekli pozitivno stajalište u tom duhu. No sad nakon iskustva s NATO blokadom, izgleda da referendumu neće biti; a i ako bi se dogodio – vjerojatno bi većina glasovala za pristup Hrvatske EU. Slovenska bi se javnost pokazala trezinja i mudrija od političara.

Misli li slovenska javnost da Vlada i Borut Pahor pravilno odlučuju o tim pitanjima?

– U nekom široko gledanom smislu ipak da. Na početku

Iva A. Boras

Zastupnik u slovenskom parlamentu koji je jedini glasao protiv blokade Hrvatske govori o razlozima i pozadini slovenske blokade i o ključnom sporu oko granice na moru

je potpora Pahorovo odluci bila jako visoka. Premijer je vjerojatno mislio da je to velik unutarnjopolitički doseg koji mu je u tom trenutku, uspostave parlamentarne potpore i surađivanja s opozicijom Janeza Janše, trebao. Međutim stvari su komplikirane od toga i u javnosti se sve više stvara klima da treba biti pragmatičniji, politički realniji i fleksibilniji. Ipak se Slovenija ne može ponašati kao da je sama – ona je članica raznih integracija i UN-a, EU, NATO-a, OSCE-a i samim tim je suodgovorna za stabilnost i sudjelovanje u ovom dijelu Europe. Upravo o tome svijest raste glede pristupanja Hrvatske i Albanije u NATO. I na kraju, oporba Janeza Janše izigrala je Pahorovu benevolentnost i počela grubo ucjenjivati upravo pri osiguravanju za ratifikaciju novog sirenja NATO-a – potrebne dvotrećinske većine.

Desnica profitira u sporu

Hrvatsko iskustvo s govorom mržnje još je svježe, govorim naravno o ratu koji je u našoj zemlji planuo u trenutku kad su se političari za to odlučili. Jesmo li štogod naučili iz nedavne prošlosti i vidi li slovenska javnost da je raplamašanje nacionalizma štetno i opasno?

– Kad se Pandorina kutijica nacionalizma otvorila, teško ju je zatvoriti. Kad duh pobegne iz staklenke, teško ga je natrag pospremiti, a to pozajmimo iz vremena raspada Jugoslavije. Ipak sam optimist i mislim da je svaki dan sve više trijeznih ljudi koji to shvaćaju, pogotovo mislim na one koji žive u krajevinama uz granicu i nikako ne žele nacionalizam i govor mržnje. Nakon što sam javno izrazio svoje neslaganje s blokadom Hrvatske, dobio sam mnogo elektroničkih dopisa potpore, pogotovo iz slovenske Istre i Bele Krajine.

Zašto Slovenija ne pristaje na međunarodnu arbitražu Haškog suda, a s druge strane ucjenjuje da se što prije rješi granično pitanje, pa makar samo privremeno?

– Slovenija smatra da bi po međunarodnom pravu mogla ostati bez izlaza na otvoreno more. No tomu treba dodati da proglašenje ZERP-a od Hrvatske dodatno komplikira situaciju iako nije aktiviran za države članice EU. Zbog toga je kod nas na snazi mišljenje da bi se u rješavanju tih pitanja moralno voditi računa o načelu pravednosti – čitat: slavni koridor do otvorenog mora. To bi sada bio dimnjak hrvatskog ZERP-a, a ne teritorijalnog mora, što za Sloveniju, članicu EU, ne bi

vrijedilo, što znači da ne bi bilo nikakve, ni teoretske mogućnosti da bi Hrvatska ikada i ikako sprecavala plovidbu brodova prema luci Koper odnosno plovidbu slovenskih ribarica, koje uopće nisu sporne. O tome se radi i samo o tome.

Je li nova slovenska vlada s crvenim sujetom Hrvatskoj” dobila ili izgubila potporu biračkog tijela?

– Na prvu je loptu vjerojatno dobila. Pitanje je kako će se stvari odvijati. Većinu ljudi više zabrinjava recesija, otkazi, smanjivanje plaća nego dimna nacionalistička zavjesa. Naravno, pod tim uvjetima najviše dobivaju ekstremne nacionalističke opcije. Mješavina socijalnog nezadovoljstva i potraga za vanjskim neprijateljem uvijek je pogubna za stranke koje se nadahnjuju u socijaldemokraciju i liberalizmu. Na kraju tog puta uvijek pobijeduju izvorni i dosljedni nacionalisti, odnosno krajnja desnica. Pahor ne shvaća da s takvim potezima raste potpora Zmagi Jelinčiću, kojem je to jasno i u tome uživa.

Izjava uzbuna na Balkanu

Slovenska blokada ulaska Hrvatske u NATO-savез samo je dodala ulje na vatru i isprovincirala javnost. Lani u siječnju Hrvatska je moralna odustati od ZERP-a upravo zbog pritiska EU, i to prvenstveno Italije i Slovenije, ali tada su nam argumenti bili razumljiviji. Komu ova trenutačna situacija najviše odgovara?

– Zaplet s ratifikacijom NATO-dokumenta bit će riješen u kratkom roku, o tome nema dvojbe. Oni koji su zaplet uzrokovali, odnosno Janez Janša i njegova SDS, mogu ucjenjivati i blefirati neko vrijeme, ali neće prejudicirati strateške nacrte vlastitih međunarodnih političkih kumova. Protokol o članstvu Hrvatske i Albanije dobit će potrebnu dvotrećinsku većinu.

Kakvo je stajalište EU o slovenskim potezima?

– EU je prvi put shvatila da je dugacki slovensko-hrvatski granični spor ozbiljno pitanje i za Europu. Zato su predložili medijaciju s uglednim osobama. Činjenica da su među njima Badinter, koji granična pitanja bivše Jugoslavije dobro poznaje i Ahtisaari, nobelovac i ekskursijski medijator koji je rješavao opasne i teške sporove na Balkanu, dovoljno govore o ozbiljnosti s kojom Europa pristupa tom problemu. Sloveniju i Hrvatsku sada gledaju kao dvije balkanske države koje same nisu u stanju postići kompromis i sporazum. ■

Slovenija očekuje – i izgleda da od toga neće odstupiti – neposredan izlazak na otvoreno more, to je ključno i jedino zaista relevantno pitanje graničnog spora

Franco Juri rođen je 1956. Diplomirao je zemljopis i talijanski jezik i književnost 1987. na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Predavao je u talijanskoj gimnaziji, Srednjoj ekonomskoj školi u Kopru i na Filozofskom fakultetu. Godine 1988. bio je suosnivač Odbora za ljudska prava i skupine Gruppo 88. Bio je zastupnik LDS (Liberalno demokratske stranke) u slovenskom parlamentu od 1990. do 1993, član prve ustavne komisije i na čelu državne radne skupine za pomoć izbjeglicama iz bivše Jugoslavije. Od 1993. do 1997. bio je veleposlanik RS u Španjolskoj i na Kubi, a od 1997. do 2000. državni sekretar u Ministarstvu vanjskih poslova. Od 2000. je *free lance* novinar, publicist, karikaturist i voditelj televizijskih i radijskih emisija. Od 2008. zastupnik je u slovenskom parlamentu stranke Zares i član vanjskopolitičkog parlamentarnog odbora. Ujedno je i član Amnesty Internationala.

Kruh, mlijeko i Novi list

Neven Jovanović

Najbolje su se dnevne novine u Hrvatskoj našle na točki gdje opet jednom moraju odlučiti želete li biti artikl široke potrošnje – ili i nešto više

Nedavno sam nešto bio govorio u Rijeci; tom prigodom nisam mogao izdržati da se malo neglas ne divim *Novom listu*. Poslije nastupa dobronamjerno su me upozorili da Riječani *Novi list* i ne smatraju nečim posebnim – da je njima on nešto kao i kruh i mlijeko: dio svakodnevice, nešto što se podrazumijeva. To upozorenje izgleda posve umjesno: zamislite kako bi Zagrepčani izgledao gost koji hvali *Vjeternji list!* Ali, u drugu ruku, *Novi list* je – barem za mene – puno više od kruha, mlijeka i artikla široke potrošnje.

Novi list čitam svakodnevno već gotovo dvadeset godina, od 1990., otkad se u Hrvatskoj Tuđmanove ere uspio ustaviti kao dragocjena oaza normalnosti. Svjestan sam mnogih ograničenja ovih novina – tko bi mogao dvadeset godina iz dana u dan davati po pedesetak stranica samoga savršenstva i genijalnosti? – ali ih svejedno smatram najboljim dnevnim listom u Hrvatskoj.

Zato mi je jako teško palo i kako me zabrinulo ono što je ovih dana isplivalo u javnost. *Novi list*, kao jedan – da oprostite – simbol drugačije Hrvatske, baš one Hrvatske u kojoj bih htio živjeti, našao se u srazu s drugim simbolom te Hrvatske: s Viktorom Ivančićem i Marinkom Čulićem, urednicima lani ugašenoga *Feral Tribunea*.

Feralovci u Novom listu

Prošle je godine *Novi list* ozbiljno krenuo u novu rundu borbe za tiražu, privlačeći publiku – između ostalog – angažiranjem niza vrlo bitnih imena hrvatskoga novinarstva (bitnih barem za nekoga tko je u proteklih dvadeset godina kritički čitao novine). U *Novi list* došli su – ili se vratili – Đermano Senjanović Ćićo, Sanja Modrić, Jagoda Vukušić, Denis Romač, Dražen Vukov Colić, Tatjana Gromaća, Predrag Lukić, Ivica Đikić i niz drugih autora; velik broj njih došao je upravo iz ugašenog *Ferala*. U kolovozu sam u *Novom listu* našao i kratku noticu da su se novinarskoj ekipi priključili ni manje ni više nego Marinka Čulić i Viktor Ivančić, i to je itekako obećavalo. Međutim, otad pa do danas u novinama koje čitam svakodnevno nisam našao nijedan tekst ove dvojice – osim što su u novogodišnjem broju, u anketi o "događaju godine" po izboru "15 prvih pera *Novog lista*", među "15 prvih pera" uvršteni i Čulić i Ivančić. Nisam se, dakle, bio prevario – oni su još suradnici *Novog lista*; ali mora da su na odmoru, ili na bolovanju, ili na nekom uredničkom poslu.

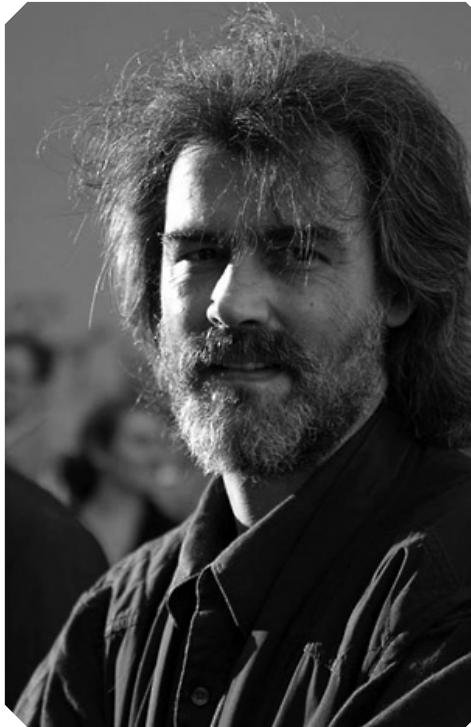
Prošloga je tjedna, međutim, javnost saznala (osobno sam o tome čitao u četvrtak, 29. siječnja, na *H-alteru*, u obliku "natuknica koje već nekoliko dana kolaju internetskim prostorom") da su Marinko Čulić i Viktor Ivančić, istina, cijelo vrijeme na platnom spisku *Novog lista* – ali im *Novi list* ne želi objavljivati tekstove.

Nikoga ne plaćamo da ne bi radio

Nepotpisana *Kronologija šikaniranja u Novom listu* (<http://www.h-alter.org/vijesti/mediji/storniranje-do-dalnjeg>) tvrdi da su Čulić i Ivančić, kao kolumnisti, primljeni u stalni radni odnos u *Novom listu* u kolovozu 2008., "i to na traženje uredništva lista i tadašnje uprave poduzeća"; da su dvojica novinara trebala pisati i za *Novi list*, i za tjednik koji je poduzeće namjeravalo pokrenuti; Ivančić je od 1. rujna trebao u *Novom listu* pisati kolumnu ponедjeljkom. No "tri dana uoči objavlivanja prve kolumnne" dojavljeno mu je da se "pisanje stormira do dalnjeg" – kako za njega, tako i za koleg Marinka Čulića – i to po nalogu novoga većinskog vlasnika *Novog lista*. ("*Novi je list*, naime, lani promijenio vlasničku strukturu: većinu dionica kupio je Robert Ježić, vlasnik tvrtki Dioki i Dina, Riječanin i "dugogodišnji član HDZ-a".)

U prosincu prošle godine, kaže *Kronologija*, nova je direktorica *Novog lista*, Nataša Mijačika, Čulić i Ivančić ponudila "sporazumno raskid ugovora o radu". Kad ga oni nisu prihvatali, uslijedilo je učestalo pozivanje na "poslovne dogovore" u Rijeku. Potom je glavni urednik *Novog lista*, Goran Kukić, naručio od Čulića i Ivančića tekstove za broj novina od 5. siječnja. "Poslani tekstovi 5. siječnja nisu objavljeni u *Novom listu*, također uz obrazloženje da su 'stornirani do dalnjeg', i to po nalogu uprave i većinskog vlasnika", obavještava *Kronologija*, navodeći dalje da je Kukić izjavio Čuliću i Ivančiću da se Robert Ježić "kategorično protivi objavljinju njihovih tekstova".

Novi je list reagirao na ove optužbe – koje je 29. siječnja podržao Izvršni odbor Hrvatskoga novinarskog društva, a dan kasnije ponovljene su i na konferenciji za novinare Gradsanskoga odbora za ljudska prava – tekstom glavnog urednika Kukića (u subotu, 31. siječnja). Poanta je teksta da u *Novom listu* cenzure nema ni u kojem obliku; uostalom, u novinama bez problema radi i objavljuje niz ostalih bivših feralovaca. O Čuliću i Ivančiću Kukić najkonkretnije kaže ovo: "Nikoga ne plaćamo da ne bi radio. To se odnosi i na dvojicu kolega – Ivančića i Čulića – koji su trebali biti autori u planiranom političkom tjedniku. S obzirom na to da je taj projekt prolongiran, Uprava ih je zamolila za redefiniciju njihovog radnog statusa uz obećanje da na njih računa u trenutku pokretanja političkog tjednika. Nije bilo govora o otkazima, nije bilo prijetnji ni ucjena, nije bilo cenzure."

Nešto ipak nije u redu.

Uspoređujući jednu i drugu verziju, jednu i drugu stranu ovog sukoba, moram primijetiti da se *Novi list* i Kukić nekih detalja iz *Kronologije* nisu dotakli. Oni ne spominju angažiranje Čulića i Ivančića kao kolumnista u dnevnom izdanju novina, kao što ne spominju ni naručene, a neobjavljene tekstove od 5. siječnja – upravo ono što je Čulić i Ivančić, prepostavljam, dalo povoda da se žale na cenzuru. Suprotno "sporazumnom raskidu ugovora" iz *Kronologije*, Kukić tvrdi da je Čuliću i Ivančiću predloženo "redefiniranje radnog statusa".

Recimo, eksperimenta radi, da je istina na strani urednika *Novog lista*. To bi značilo da se Ivančiću i Čuliću naprsto nije dalo raditi, ili da su im ponuđeni novi ugovori (s nižim honorarima, s nepovoljnijim uvjetima) na koje nisu htjeli pristati. Moguće; nitko nije svetac, svi smo kravai ispod kože. Ali, ako je tako, zašto bi dvojica novinara izlazila u javnost sa svojom pričom? Zašto bi riskirali da ih se javno raskrinka kao lijencine i pohlepnike? I zašto urednik *Novog lista* ne spominje planirane kolumnne, zašto točku po točku ne pobija navode iz *Kronologije maltretiranja*?

Najblaži zaključak koji iz ovoga mogu izvući jest da tu nešto nije u redu. Dakako da se poduzeće koje slobodno posluje na slobodnom tržištu mora brinuti o profitu, da ne smije rasipati novce; dakako da kriza i recesija ne pogoduju pokretanju novog tjednika. Ali – znači li to da Čulić i Ivančić, suprotno onom što piše u *Kronologiji*, nisu htjeli raditi ništa drugo osim pišanja za tjednik? Znači li to, možda, da su za 5. siječnja iz inata napisali tekstove koji su bili takvi da ih se nije moglo objaviti (ili da ih nisu napisali, mada *Kronologija* tvrdi da jesu), a da Kukić o tome naprsto džentlmenski šuti?

Nešto ipak nije u redu. Nije u redu.

Nematerijalni kapital

Nesuglasice između *Novog lista* i Čulića i Ivančića očito su – čim su dospijele u javnost – na točki u kojoj se više ne mogu izgladiti; dva novinara koje iznimno cijenim očito neće nikad pisati u novinama koje iznimno cijenim. Možda i nije toliko važno zašto ta suradnja nije uspjela, jesu li se izjalovili poslovni planovi, jesu li prevladale osobne antipatije, ili ima prostora i za teorije zavjere, za paranoična razmišljanja o tome koji feralovci smiju, "da se Vlasi ne doseću", pisati u *Novom listu*, a za koje se ipak mora povući crta.

Istinu znaju insajderi; mi ostali, stojeći sa strane, možemo ili spekulirati ili se senzacionalistički (i pomalo zlurado) sablažnjavati. Ni od jednog ni od drugog neće biti posebne vajde. Ono što će biti korisno i važno, mislim, jest javno i glasno dati do znanja *Novom listu* i ljudima koji ga posjeduju, vode i stvaraju da osim materijalnog i financijskog kapitala novine imaju i onaj nematerijalni; da je kredibilitet glavni adut ne samo vjerodostojnjog novinara – kakvi su nedvojbeno Čulić i Ivančić – nego i vjerodostojnjih novina; da se takav kredibilitet može izgubiti samo jednom; i, napokon, da *Novi list* može biti nešto poput kruha i mlijeka, artikl široke potrošnje koji kupujemo radi nagradne igre i vremenske prognoze – ali da može biti i nešto puno, puno značajnije. Ako to požele ljudi koji ga rade. Kao što su bili poželjni nekoč, prije dvadeset godina, na početku Tuđmanove ere. □

Demokracija je nešto što će reći budućnost

Alain Badiou

Filozofija je nužno demokratsko djelovanje, no istovremeno većina filozofa dijeli politička uvjerenja koja uopće nisu demokratska, sigurno ne u uobičajenom smislu. Autor se bavi tim protuslovljem u nastojanju da objasni budućnost demokracije

S vatkovo pokušava biti najboljim demokratom. Između različitih demokracija danas neprestance se pojavljuju sva politička protuslovља. Čak je i rat demokratski postupak protiv lažne demokracije. George W. Bush opravdao je rat u Iraku time da je veći demokrat nego Saddam Hussein. Čini se da je postalo nemogućim ne biti demokratom. Je li razlog možda u tome što se nahodimo pred krajem poznate forme demokracije? To će se pokazati. No sigurno je da se pojma demokracije mora objasniti.

Postoji li politička istina?

Počnimo s jednim protuslovljem. S jedne strane filozofija nužno demokratsko djelovanje. Odmah će objasnitи zašto. S druge pak strane, većina filozofa, od Platona do mene sama, uključujući Hegela, Nietzschea, Wittgensteina, Heideggera ili Deleuzea, dijeli politička uvjerenja koja, u uobičajenom smislu, apsolutno nisu demokratska. Ovo bi mjesto također valjalo objasniti.

Opstoji protuslovje između istinske prirode filozofije, koja odgovara demokratskom shvaćanju diskusije i mišljenja, i shvaćanja filozofije u političkom polju koja često prihvata autoritarni okvir za kolektivno određenje ljudi. Suočeni smo tako s paradoksalnim odnosom između tri pojma: demokracija-politika-filozofija. Moramo poći od demokracije prema filozofiji. Jer rođenje filozofije kod starih Grka nedvosmisleno ovisi o pronalaženju prve forme demokratske moći. No moramo i od filozofije stići do politike. Jer je politika u povijesnom razvijetu filozofije vazda bila veoma važnim poljem filozofije. No dok je politika predstavljala refleksivan predmet za filozofiju, veoma je teško, općenito uvezvi, od jednog takvog načina politike prisjetiti se demokracije.

Dopustite li: demokracija je prije filozofije bila jedna nužnost, a nakon filozofije nemogućnost. Naše pitanje glasi: Što se mijenja u politici putem filozofiskog djelovanja tako da je demokracija, s jedne strane, nešto nužno, a s druge pak nešto nemoguće ili veoma tegobno? I odgovor glasi: tegobnost leži u odnosu između demokratskog pojma slobode i filozofiskog pojma istine. Ima li nečega takva poput političke istine, tada je ta istina obvezna za svaki racionalno misleći duh. To pak znači da je sloboda apsolutno ograničena. I obrnuto, nema li nikakve ograničenosti, tada nema nikakve političke istine. No u tom se slučaju ne može uspostaviti nikakav odnos između filozofije i politike.

Filozofija, istina i demokracija

Tri su dakle pojma – politika, demokracija i filozofija – zahvaljujući pitanju istine, međusobno povezana. Time se postavlja pitanje: Što je demokratski koncept istine? Što je, u odnosu na relativizam i skepticizam, demokratska univerzalnost? Što je demokratski zakon koji se može primijeniti na sve nas? Filozofija ima dvije temeljne osobine. Najprije, ona je diskurs koji je neovisan o položaju ljudi koji ga iznose. Filozofija nije diskurs kralja, svećenika, proroka ili nekog boga. Nema nikakva jamstva za filozofiski govor od strane transcendencije, moći ili sakralnih uloga. Filozofija pretpostavlja da je potraga za istinom otvorena za sve. Filozofisko

mišljenje ne vodi brigu o subjektivnom iskazu, nego o objektivnoj dosljednoj riječi. Filozofija je diskurs koji se legitimira iz sebe sama. To je nedvojbeno demokratska osobina.

S druge strane, filozofija je neposredno izložena s drugim. Filozofski se diskurs izlaže putem anticipiranja prigovora i priznanja rasprave. Njegov je aksiom ravnopravnih svih misli. Ta je ravnopravnost sud za filozofiski diskurs. I to je sud u demokratskom smislu riječi. Socijalna, kulturna ili religiozna pozicija govoreće ili misleće osobe za filozofiju nema nikakve važnosti. Filozofija prihvata biti od svih. Filozofija je istodobno izložena pristanku ili kritici, i to bez unaprijed danog odlučivanja o osobi koja pristaje ili kritizira. Filozofija prihvata biti za sve. Tako možemo zaključiti da je navlastita bit filozofije demokratska.

No ne smijemo zaboraviti da filozofija koja prihvata da je apsolutno univerzalna, kako u svojemu iskonu tako i svojemu pripisivanju (adresiranju), ne može u jednakoj mjeri prihvatiti da je po svojemu određenju ili cilju demokratska. Svatko može biti filozofom ili sugovornikom filozofa. No bilo bi lažno tvrditi da je svako mišljenje jednakovrijedno. Aksiom ravnopravnosti misli daleko je od toga da bude aksiom ravnopravnosti mnijenja. Kod Platona se, na samim počecima filozofije, najprije pravi razliku između lažnih i točnih mnijenja i potom između mnijenja i istine. Iz tog razloga filozofija očito ne može prihvatiti veliko demokratsko načelo slobode mnijenja. Predstavlja li mnijenje upravo oprečnost istini, tada za njega ne može vrijediti ta vrsta slobode. Ni u zapadnjačkim demokracijama ne prihvataju se sva mnijenja. U Francuskoj, na primjer, ne potpadaju pod slobodu mnijenja kojima se nijesu ubijanja Židova od nacista. Opstoji zakon koji zabranjuje da se takvo mnijenje iznosi. Općenitije rečeno: filozofija jedinstvo i univerzalnost istine suprotstavlja pluralitetu i relativnosti mnijenja.

Je li demokracija važnija od filozofije?

Ima još jedan razlog koji ograničava demokratsko okretanje filozofije. Filozofija je izložena kritičkom sudu drugih. Ta se izloženost pozivlje, međutim, na opće prihvatanje pravila za diskusiju. Moramo priznati valjanost argumenata. I napoljetku moramo priznati opstojanje univerzalne logike kao formalnog uvjeta aksioma jednakosti misli. Aksiom jednakosti misli sa sigurnošću se nahodi, i nužno, u polju opće logike. To je – u metaforičkom smislu – "matematička" dimenzija filozofije. Opstoji sloboda u pripisivanju ili adresiranju, no opstoji istodobno nužnost strogog, za sve valjanog pravila diskusije.

Kao i matematika, filozofija je od svih i za sve: ona nema nikakav poseban jezik, no na snazi je strogo pravilo za izvođenje zaključaka. Kada, dakle, filozofija istražuje politiku, ona to ne može činiti prema mjerilu čiste slobode, a tek ne može prema mjerilu slobode mnijenja. Filozofija se puno prije zanima pitanjem: Što može biti jedna politička istina?

Jednakost i univerzalnost karakteristike su jedne valjane politike u polju filozofije. Njezino klasično ime glasi: pravednost. Za pravednost je jednakost važnija od slobode. I univerzalnost je važnija od partikularnosti, identiteta ili individualnosti. Iz tog razloga problematična je opća definicija demokracije kao slobode pojedincu.

Richard Rorty izjavljuje: "Demokracija je važnija od filozofije". S tim političkim načelom Rorty faktički pripravlja teren za gubljenje filozofije u kulturnom relativizmu. Platon na početku filozofije kaže upravo suprotno: filozofija je daleko važnija od demokracije. Iako je pravednost filozofiski ime za politiku kao kolektivnu istinu, tada je pravednost važnija od demokracije. Velika je kritika demokratske politike kod Platona svakako ambivalentna. S jedne strane predstavlja osobno mnijenje jednog aristokrata. No, s druge pak strane, pokazuje zbiljski problem, naime temeljno protuslovje između slobode i pravednosti. To je napoljetku naša današnja

Najbolja je paradigm pravednosti vjerojatno, kao što je to Platon već izložio, matematika. U matematici nalazimo iskonsku slobodu, slobodu izbora aksioma

situacija: cijena naše slobode, ovdje u zapadnjačkom svijetu, jest monstruoza nepravednost unutar naših zemalja, a još više izvan njih. Filozofski rečeno, nema uopće pravednosti u suvremenom svijetu.

Pravednost matematike

Najbolja je paradigm pravednosti vjerojatno, kao što je to Platon već izložio, matematika. U matematici nalazimo iskonsku slobodu, slobodu izbora aksioma. Potom vlada potpuna određenost, koja slijedi logička pravila. Moramo prihvatiti konsekvene našeg prvog izbora. A to prihvatiti nije sloboda, nego prisila, nužnost i težak intelektualni rad iznalaženja konkretna dokaza. U matematici nalazimo snažnu univerzalnu jednakost u preciznom smislu: dokaz je dokaz, i to bez izuzeća za sve koji prihvataju početni izbor i logička pravila. Izbor – konsekvene – jednakost – univerzalnost. Ta četiri pojma opisuju, u ovom redoslijedu, paradigmu političkog pojma pravednosti.

I ovdje se uostalom susrećemo s paradigmom klasične revolucionarne politike, cilj koje je pravednost. Ponajprije se mora prihvatiti temeljni izbor. Ovdje je izbor između dva puta, kako su to govorili kineski revolucionari: između revolucionarnog puta i konzervativnog, radničke klase ili buržoazije, kolektivnog djelovanja ili privatnog života. I moraju se prihvatiti konsekvene ovog izbora: žrtva i ogorčena borba, nikakva sloboda mnijenja ili životnih stilova, nego disciplina i težak rad eda bi se pronašla strategijska sredstva za pobjedu. A rezultat nije nikakva demokratska država u uobičajenom smislu te riječi, nego diktatura proletarijata koja služi nanošenju poraza neprijateljima. Usto, ta se paradigm predstavlja kao apsolutno univerzalna, jer cilj nije moć određene klase ili skupine, nego ukidanje (Aufhebung) svih klasa i nejednakosti i napokon kraj same države.

"Demokracija" u ovom shvaćanju označuje svakako dvije posve različite stvari: s jedne strane formu države u Lenjinovu smislu i, s druge, narodni pokret u Maovu smislu. U prvom smislu demokracija nema ništa s revolucionarnom politikom ili pravednošću. U drugom, demokracija nije ni norma ni cilj. Tek je sredstvo za aktivnu prisutnost naroda u političkom polju.

Demokracija nije politička istina, nego sredstvo iznalaženja i realiziranja političke istine.

Demokracija kao predznak

Danas doduše moramo, budući da se ta klasična sekvenca revolucionarne politike zavazda izgubila, ići novim putem, kako bismo pojmili demokraciju kao mogućnost oslobođenja naroda. Utoliko moje predavanje ima i smisao shvaćanja demokracije kao filozofiskog uvjeta za novo učenje, novi status diskursa. Jer izučiti istinski politiku znači opisati nova mjesta za pravednost. Ta pak mjesta ne smiju biti unaprijed određena. Ona ne mogu pripadati državi. To su mjesta na koja se može ići iz opstojeca subjektivnog svijeta.

Otuda treba naučiti pravi put, spoznati političku istinu i biti njom obuzet.

Možemo reći da je demokracija prigoda s političkim posljedicama. Ili riječima pjesnika Wallace Stevensa: demokracija je "predznak", nešto, "što će reći budućnost". Demokraciju ne možemo reducirati na demokratsku moć jedne države. Demokracija je, ukoliko se prigada, za filozofe obećanje novosti u političkom polju.

Predavanje Alaina Badioua na Sveučilištu Humboldt

u Berlinu, siječanj 2008.

Objavljeno u Die Tageszeitung, 23. siječnja 2008.

S njemačkoga preveo Mario Kopić

kolumna

Kulturna politika

Biserka Cvjetičanin

Možemo se upitati što Hrvatska poduzima u ovo doba globalne krize. Na odgovornim mjestima nitko ne govori da su recesija i kriza zahvatile i našu zemlju.

Za razliku od Hrvatske, u kojoj na odgovornim mjestima nitko ne govori da su recesija i kriza zahvatile i našu zemlju, Francuska, a pogotovo Sjedinjene Američke Države već uvelike raspravljavaju o posljedicama i donose strateške planove za preživljavanje kulturnog sektora

U raspravama o globalnoj financijskoj krizi, recesiji, raspadu "sustava" u koji nitko više ne vjeruje, općem osjećaju nesigurnosti... zaboravlja se kulturu kao "ključ razvoja" (UNESCO) i uglavnom joj se pristupa s pozicije borbe za opstanak. U mnogim zemljama otakazuju se kulturne manifestacije, zatvaraju operne kuće i kazališta, kulturne institucije javno protestiraju zbog ekonomskih teškoča. Globalna kriza već ima na njih sve snažniji utjecaj. Ovih je dana francuski *Théâtre de la Cité internationale* pozvao na nacionalnu mobilizaciju i u svom "Pozivu svih poziva" optužio vladu da u ime ideologije *homo oeconomicus* prepusta zaposlene i korisnike "prirodnim" zakonima tržišta, što se već ranije u kriznim razdobljima pokazalo katastrofalnim, štoviše, i u poslovnim krugovima iz kojih je takva ideologija proistekla. Među stručnjacima koji postavljaju pitanje na koji način kulturni sektor može preživjeti finansijsku krizu jest Helmut K. Anheier, profesor sociologije na Sveučilištu u Heidelbergu i urednik višetomnog istraživačkog pothvata o kulturama i globalizaciji (www.labforculture.org/en/content/view/full/39830). Anheier smatra da će utjecaj krize biti još du-

bljih i širih razmjera nego što je danas, premda nije jasno koliko će se dugo osjećati posljedice i što će u konačnici značiti za kulturni sektor. Suprotno apelu pariškog *Théâtre de la Cité internationale* Anheier ističe da su transferi između neprofitnih i profitnih modela postali sve češći, kao i konverzija javnih institucija u privatne (obrazovanje i kultura). Drugim riječima, mnoge se organizacije u kulturi mijenjaju, neprofitne postaju slične profitnim, a javne institucije preuzimaju obilježja privatnih, što znači da se mijenja i cijela struktura financiranja, od javnih fondova do privatnih donacija, te stvara veća finansijska nestabilnost.

Proaktivna politika i inovacija

Anheier se ne zaustavlja samo na pitanju utjecaja krize na kulturni sektor, već formulira niz novih; na primjer, na koji način umjetnički i kulturni sektor odgovara na krizu te kako bi neprofitni sektor mogao svojom aktivnom ulogom nametnuti nove izazove. Anheier daje odgovore u obliku šest sugestija za prevladavanje krize te pripreme za budućnost. Temelj su za Anheiera proaktivna politika i inovacija kulturnog sektora. Zalaže se za javno-privatno partnerstvo, osnivanje javnog fonda za neprofitne organizacije (za pomoć u nestabilnim situacijama) i niz drugih mjera. Pozivajući se na sociologe i ekonomiste koji već dugo raspravljavaju o krizama kao nužnim korektivima, kao dijelu procesa "kreativne destrukcije", Anheier smatra da krize, u tom slučaju, možda nude nove izazove. Neke će institucije nestati, neke doživjeti uspon. Staro upravljanje i elite bit će zamjenjeni. Pojavit će se novi obrasci financiranja i načini organiziranja. Odgovor na krizu istodobno zahtijeva smanjenje nesigurnosti i iskorištavanje povoljnijih prilika. Iznad svega, ističe Anheier, ovladavanje krizom zahtijeva "proaktivni pristup kulturnoj politici od odgovornih u kulturi na europskoj razini: otvarati prostore za kreativnost i ino-

vaciju, i očuvati dosadašnja postignuća na korist svih".

Prema pisanju američkog tiska, proaktivni pristup kulturi bit će dio strategije predsjednika Baracka Obame. Od dana svoje inauguracije do danas, dakle u samo dva tjedna, Obama je najavio i počeo provoditi nekoliko ključnih strategijskih inicijativa. Najavio je nove više standarde u pogledu očuvanja okoliša, odlučio je zatvoriti vojni logor koji je štetoval pravnom i vanjskopolitičkom ugledu SAD-a, istaknuo je bitnu ulogu diplomacije u rješavanju svjetskih problema umjesto uporabe vojne sile. Obama je donio nove, više etičke standarde u vladanju i zapošljavanju u raznim državnim tijelima federalne vlade i u Bijeloj kući te je predložio cijeli niz ekonomskih i finansijskih mjera usmjerenih na rješavanje sadašnje (ekonomskog) krize, uključno i zakon o ekonomskom stimulansu od oko 800 milijardi dolara. Tijekom kampanje osnovao je tranzicijski tim za umjetnost i kulturu, te je po Obaminu dolasku u Bijelu kuću organiziran sastanak predstavnika dvadesetak vodećih umjetničkih organizacija, koji su raspravljali o strategijskim pravcima u umjetnosti i kulturi u vrijeme ekonomskog kriza, što predstavlja respektabilnu promjenu. "Svijet oko nas brzo se mijenja i mi moramo biti dio toga, a poziv federalne vlade na dijalog unosi novinu", naglašava Jesse Rossen iz Lige američkih orkestara (LAO).

Kao što navodi Helen Stoilas u *The Art Newspaper* od 7. siječnja 2009, Barack Obama bio je jedini kandidat koji je u predizbornoj kampanji dao detaljan program inicijativa u kulturi, pa tako i planove za osnivanje *Artist Corps* mladih umjetnika za promicanje umjetnosti u školama i siromašnim zajednicama, za zdravstveno osiguranje umjetnika, za povećanje sredstava Nacionalnoj zakladi za umjetnost (NEA) i Nacionalnoj zakladi za humanističke znanosti (NEH). Zacrtani ciljevi mogu predstavljati bazu za kulturnu strategiju, ističe Stoilas.

Obamin zalog za umjetnost i kulturu

Isti list 14. siječnja 2009. donosi članak Davida A. Rossa o prvih deset koraka koje bi Barack Obama, usred ekonomskog kriza, mogao poduzeti u promicanju umjetnosti. Među tim koracima navodi se ulaganje u umjetničko i muzičko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama, ulaganje u obnovu infrastrukture i programa kulturnih institucija, promicanje umjetnika kao kulturnih ambasadora u svijetu i jačanje međunarodne kulturne suradnje, pojednostavljenje dobivanja viza za strane umjetnike itd. Štoviše, u članku *Put Culture in the Cabinet*, objavljenom u *The New York Times* 27. prosinca 2008, William R. Ferris predlaže osnivanje uredu na razini državnog tajnika za kulturu (ili, eventualno, osnivanje savjetničkog uredu) u Bijeloj kući koji bi koordinirao administrativne aktivnosti u novom području umjetničke i kulturne politike. Mnogi američki umjetnici podržavaju taj prijedlog, među njima i Quincy Jones, koji tu ideju promiče više od deset godina.

Možemo se upitati što Hrvatska poduzima u ovo doba globalne krize. Na odgovornim mjestima nitko ne govori da su recesija i kriza zahvatile i našu zemlju, pa nam rasprave, sugestije ili koraci za prevladavanje krize kojima je zaokupljen ovaj naš jedini i zajednički svijet nisu ni potrebni. □

IZABRANA DJELA Slobodana Šnajdera**1. kolo**

1. SV. **KNJIGA O SITNOM**
proza i dramoleti

2. SV. **KASPARIANA**
esej

3. SV. **SMRTOPIS**
drame

Cijena: 240,00 kn

2. kolo

4. SV. **POČETNICA ZA MELANKOLIKE**
proza

5. SV. **RADOSNA APOKALIPSA**
esej i kritike

6. SV. **BOSANSKE DRAME**
drame

Cijena: 240,00 kn

Puna cijena kompleta: 760,00 kn

3. kolo

7. SV. **SAN O MOSTU**
kolumnne

8. SV. **NEKA GOSPOĐICA B.**
drame

9. SV. **FAUSTOVA OKLADA**
drame

Cijena: 280,00 kn

NARUDŽBENICA

Naručujem KOMPLET(A) Izabranih djela Slobodana Šnajdera u 9 svezaka po cijeni od **532,00 kn**

Kupac:

MB (za pravne osobe)

Adresa

Telefon/Fax

e-mail

Potpis (i žig)

Narudžbeniku poslati na adresu: Prometej, Kaptol 25, 10 000 Zagreb

Poštarnica i pakiranje za svaku pošiljku u RH 20 kn.

Informacije i narudžbe: tel/fax: 01 48 10 190 • e-mail: prometej@zg.t-com.hr • www.prometej.net

Način plaćanja:

pouzećem

po predračunu

u žarištu

Uvijek robom!

Andrej Nikolaidis

O novom porobljavanju Afrike, koje neočekivano predlaže ekonomski stručnjak Jeffrey Sachs, ideologiji "održivog oporavka" i cinizmu "istorijskog rješenja" za Afriku

Alan Badiou tvrdi kako bi samo novac koji Europljani godišnje potroše na parfeme bio dovoljan da se na godišnjem nivou sprječi glad u Africi. Generički ljekovi koje bi zapadne kompanije mogle distribuirati mnoge bi Afrikance spasili bolesti od kojih u Europi danas malo tko umire. Afrika, koja nestaje pod udarima gladi i bolesti, za Badioua je jedna od najstrašnijih demonstracija razorne moći uvjerenja da je tržiste prirodni, stoga i najbolji regulator društvenih odnosa.

Održivi oporavak od održivog razvoja

Jeffrey Sachs, ekonomski superstar, profesor na Kolumbijskom i specijalni savjetnik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, čovjek sa *Timeove* liste 100 najuticajnijih ljudi na svijetu, za Afriku ima drugi plan. Po njemu, Afrika je naša najveća (ako ne i posljednja) razvojna šansa.

U nedavno objavljenom autorskom tekstu, naslovljenom *Održivi oporavak* Sachs kaže: "siromašni djelovi svijeta će se morati prihvati kao šanse za investiranje a ne kao prijetnje ili mjesto koja treba izbjegći". Sachs, dakako, o Africi ne govori kao o šansi za investiranje ljubavi i milosrđa: "U dobu u kom će najveće američke, evropske, japanske... kompanije za izgradnju infrastrukture imati značajan višak kapaciteta, Svjetska banka, Evropska investiciona banka, Uvozno-izvozna banka Sjedinjenih Država i drugi javni investicijski fondovi trebali bi financirati velike infrastrukturne investicije u Africi, s ciljem da se izgrade putevi, elektrane, luke i telekomunikacijski sistemi".

Već sam naslov teksta, *Održivi oporavak*, tjera na oprez kakav se osjeti pred liticom, onda kada je pred nama samo praznina. Do jučer su pričali o "održivom razvoju", već danas govore o "održivom oporavku" od tog razvoja. Kako primjećuje Frank Furedi, komplikovana, isprazna retorika koju su usvojile političke elite ne skriva neku tajnu, veliku ideju koju ta elita slijedi. Naprotiv: jedina "velika ideja je u tome da nema velike ideje". Osim toga, ta retorika se koristi da prikrije "ne samo da elita nema veliku ideju, nego im nedostaje čak i onih malih". Furedi navodi primjer Tessa Jowell, državnog sekretara za kulturu u britanskoj vladi, koja je 2004. izjavila kako na sastancima "apsurdni jezik koji koristimo bilježi u svoju malu svesku koja je prepuna takvih budala-

ština". Pored besmrtnе "održivi razvoj", mjesto u njenoj svesci našle su i sljedeće fraze: "održivi obroci u školama", "po-vratni izvještaj o podacima u regionalnoj kulturi", "strateški ciljevi evaluacije", razne vrste raznolikosti, transparentnosti, uključivanja, najbolje prakse, društvene kohezije...

Zašto ulagati u Afriku?

Samo takav jezik u stanju je da izradi Sachsov veliku ideju. Badiou i Sachs kao da ne govore o istom kontinentu. Ako Sachsovi veliki putevi doista budu sagrađeni, na njima očito neće biti velikih saobraćajnih gužvi: najprije zato što su ljudi koji umiru od gladi u principu loši kupci automobila.

Ali da još jednom pažljivo i održivo osmotrimo Sachsov plan. Zašto je važno ulagati u Afriku? Zato što je Americi potrebno veliko gradilište na kojem će zaposliti firme i radnike. Osim toga, piše Sachs, "Amerika ne može nastaviti pozajmljivati od ostatka svijeta kao što je to činila u prethodnih osam godina. Američki izvoz mora se povećati, što znači da će se neto izvoz Kine, Japana i drugih zemalja koje proizvode višak, morati smanjiti". Sachsova retorika je znakovita: Amerika mora povećati, drugi moraju smanjiti. Iz toga se prosti podrazumijeva i ostalo: globalne finansijske institucije trebale bi odobriti kredite za radove infrastrukturne investicije u Africi, afričke vlade moraju prihvatiti kredite, a američke firme moraju dobiti najveće poslove.

Ulaganje u Afriku, to je jasno, potuzima se da bi se pomoglo Americi. Ali možda će pomoći i Africi. Sachs, na primjer, predviđa: "Sve dok se radi o dugoročnim kreditima koji imaju umjerene kamatne stope (recimo, na 25 godina sa godišnjom kamatom od 5 posto), države primaoci bi te kredite mogli otplatiti od značajnog rasta prihoda i to za vrijeme jedne generacije. Koristi od ovakog razvoja mogle bi biti nevjerojatne, kako za Afriku tako i za bogate zemlje koje bi ponovo zaposlike svoje kompanije i radnike".

Ali ovdje je već riječ o moglo bi pomoći. Nema: mora pomoći Africi. A moglo bi Afriku gurnuti i u još veće dugove i bijedu, jer je izvjesno da afričke zemlje neće moći vratiti kredite koje – podrazumijeva se – uredno moraju vraćati.

Shvatili smo bit plana: siromašne afričke zemlje treba da financiraju oporavak posrnulih zapadnih ekonomija. I to s kamatom od samo 5 posto. Zauzvrat će dobiti moderne puteve koji će omogućiti savremeni transport umrlih od AIDS-a i gladi, kao i humanije uslove za pješačenje za kolone izbjeglica.

Obama, Bono Vox i pokoravanje Afrike

U činjenici da je Obama postao predsjednik Amerike, Jeffrey Sachs vidi zalog budućeg američko-afričkog partnerstva. "Srećom po sve, izborom Obame za predsjednika, Sjedinjene

Države su napravile ogroman korak naprijed. Sada je vrijeme za akciju", kaže on. Žvanična verzija glasi: pobedom Baracka Obame, Amerika je raščistila sa svojom rasističkom prošlošću.

Na talasu liberalne histerije, u kojoj, gledajući iskosa, uvijek možemo prepoznati liberalnu hipokriziju: sada je vrijeme za akciju. Ako je doista tako, nije li sada pravi trenutak za veliku stvar: da prva demokracija svijeta, koju vodi veliki lider, onaj koji je "čovječanstvu vratio nadu", a kojega slijedi javnost bez prema-ka kada je u pitanju demokratska kon-ducija i vizija, kao vid nadoknade za rad svih onih Afrikanaca koji su besplatno gradili Ameriku, besplatno izgradili sve one "puteve, luke, elektrane i teleko-munikacijske sisteme" o kojima govori Sachs? Nešto nam, ipak, govori da bi ta ideja bila odbačena kao "neprirodna" i "neizvodljiva".

Umjesto toga, samo je pitanje trenutka kada će se u akciju dizanja američke ekonomije kroz ulaganje u Afriku uklju-

čiti Bono Vox. Akcija će se, nesumnjivo, odvijati pod dirljivo humanističkim sloganom (zašto se ne držati provjerenih vrijednosti, zašto ne još jednom "USA for Africa"). Uostalom, MTV je već krenuo u akciju: ovih dana se na tom kanalu vrte reklame za "MTV Africa Video Awards".

Ironija, cinizam i sarkazam se, kao duga nad čupom sa blagom, nadvijaju nad Sachsovim historijskim rješenjem za Afriku. Nekada su crne ljudi vezane u lance brodovima odvozili u Ameriku, da tam grade novu zemlju. Sada se bijeli ljudi vraćaju u Afriku: ne da bi lovili crne ljudi, nego da bi za njih građili luke i puteve. Time će Afrikanci ponovo pasti u ropstvo: ovoga puta dužničko. Kada Afrika bude premrežena putevima, u to se možete kladiti, na snimku iz svemira ti će putevi imati oblik lanaca.

Tekst izvorno objavljen
u Ljubljanskom Dnevniku

Na temelju Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi („Narodne novine“ broj 47/90 i 27/93) te članaka 2. i 3. Pravilnika o izboru i utvrđivanju programa javnih potreba u kulturi („Narodne novine“ broj 137/08) Ministarstvo kulture Republike Hrvatske objavljuje

Javni poziv za dodjelu potpora za poticanje književnih programa u okviru knjižarske djelatnosti u 2009. godini

Ministarstvo kulture dodjelit će potpore knjižarama i antikvarijatima za njihove djelatnosti u sljedećim područjima:

- književno-autorske promocije
- tematski književni susreti
- književne radionice
- ostale aktivnosti čiji je cilj promicanje kulture čitanja.

Cilj Javnoga poziva: stimuliranje nezavisnih knjižara te povećanje dostupnosti knjiga i časopisa.

Pravo podnošenja ponuda imaju pravne osobe koje su registrirane za obavljanje knjižarske djelatnosti u Republici Hrvatskoj.

Uz ponudu za potporu treba dostaviti:

- ispravno ispunjenu prijavnicu
- registarsku potvrdu iz koje je vidljivo da je predlagatelj registriran za obavljanje knjižarske djelatnosti
- detaljan pregled i opis svih dosadašnjih djelatnosti knjižare u području promidžbe knjiga i kulture čitanja (priložiti dokumentaciju)
- opis knjižarske književne građe (obvezni elementi u prijavnici: broj zastupljenih nakladnika, broj ponuđenih naslova, struktura ponude – odnos komercijalnih naslova prema naslovima koje podupire Ministarstvo kulture, broj književnih časopisa koji su u stalnoj ponudi)
- opis ostale knjižarske građe
- detaljan opis svakog programa za koji se traži potpora
 - detaljna razradba programa (cilj, plan s rokovima, sudionici, voditelj programa)
 - konkretni podatci o prostornoj i kadrovskoj ekipiranosti
 - vlastita osigurana sredstva za provedbu programa te sredstva iz drugih izvora.

Knjižare moraju samostalno pripremiti i predložiti projekte koji se ne smiju niti u jednoj točki podudarati s ostalim programima za koje je Ministarstvo već odobrilo finansijsku potporu. Ministarstvo kulture neće podupirati promotivne programe nakladničkih knjižara u kojima su zastupljena isključivo vlastita izdanja.

Sve u roku pristigle ponude s potpunom dokumentacijom razmotrit će posebno povjerenstvo te uputiti prijedlog ministru kulture, koji će donijeti odluku o dodjeli potpora knjižarama.

Ponude se mogu poslati poštom ili osobno predati u Ministarstvu kulture, Zagreb, Runjaninova 2.

Nepotpune ponude neće biti razmatrane.

Priložena dokumentacija neće se vraćati podnositeljima, ali je oni mogu preuzeti u Ministarstvu kulture.

Ponude na ovaj Javni poziv primaju se od dana objave do 28. veljače 2009. godine.

Zagreb, 21. siječnja 2009.
Klasa: 612-10/09-08/0001
Urbroj: 532-07-02/2-09-01

Čudna Šuma

Orak Babama

Nenad Perković

Kada netko ne zna/ne može/ne treba/ne želi/neće/ne smije? artikulirati bilo kakvu jasnu i suvishu političku poruku jer se iz nekog razloga podrazumijeva da je poruka *on sâm, vjerujte, na skliskom smo terenu dokidanja demokracije*. Ako vam se pak slogan *Yes, we can!* čini suvishom i jasnom porukom, a ne jeftinim marketinškim trikom, onda i ne zasluzujete drugo nego da vam demokracija bude dokinuta

Uzemljni Mordor sluge Sauronove osmislile izbore – neobičnu zabavu za roblje u kojoj se dvojica natječu za kapetana trolovske straže. Vrlo zamršen Morgothov sustav prebrojanja glasova do zadnjeg trenutka izbor čini neizvjesnim – na radost robova željnih zabave i na korist Prstena željnog prijevare. Nitko ne zna hoće li pobijediti onaj koji dobije najviše glasova ili pak onaj koji je dobio manje, a za kojeg je Gospodar već unaprijed odlučio da će pobijediti. Ovaj put svih predviđaju pobedu mladeg i vesele joj se. Tako i bi. Orak Babama pobijedio je i postao kapetan najmoćnije sile, i nitko u Middle Earthu ne zna kamo će ga Prsten poslati širiti slobodu i demokraciju, kako se u Mordoru službeno zovu pljačkaški pothodi kojima se šire smrt, suze, glad, bijeda i otimačina.

Direktor Svemira

Ali vratimo se načas iz svijeta fantastike, gdje je sve ipak jednostavnije utoliko što je zlo zlo, a dobro dobro, i bacimo pogled na realan svijet gdje, vrag će ga znati kako i zašto, nije svako zlo zlo ni svako dobro dobro. U zemljini Americi, koja zabrinjavajuće često ima navadu širiti slobodu i demokraciju na sauronovski način, na izborima je pobijedio, i netom bje ustoličen s dvije trapave zakletve, Barack Obama, čovjek koji je dobio široku podršku sirotinje, zatim glumaca, pjevača i drugog lako-mislenog imućnog svijeta, ali i podršku raznih manjina i raznih većina. I svi mu širom svijeta mašu zastavicama kao da su poludjeli, ili kao da je drug Tito kročio na tlo neke daleke nesvrstane zemlje.

Pobjedio je zahvaljujući najskupljoj političko-marketiškoj kampanji dosad. Posljednjih je godina, naime, svjetski trend da na političkim izborima pobjeđuju oni koji su u politički marketing uložili najviše novca. Dajmo, ljudi, u čemu je trik? Demokracija kakvu smo dosad poznavali gubi smisao, ako ga je ikad i imala. Trošak i gnjavaža, licemjerje i lakrdija. Izračunajmo jednostavno tko na ovom planetu ima najviše love i proglašimo ga Direktorom Poznatog Svemira.

Stvar zapravo više nego absurdna, majstor nikakva znanja osim nešto NLP-a, politički korektan od cipele do boje kože, bez prošlosti, kao kakav pomno odabran lutak koji će pred pravom publikom kazati prave riječi na pravi način. Drskost tog marketinga tolika je da ga se uspoređuje s Gandhijem, s Mandelom, s Mesijom, kao da je potpuno normalno uspoređivati političara od karijere ili, još gore, karijerista u politici, s nekim (prosvjetljenim) mirotvorcem cjeloživotnog borackog staža. Hvala lijepa na novom optimizmu, ali previše je toga iforsirano u čitavoj priči, prevelika je razlika između hipnotičkog zanosa mase i konkretne biografije čovjeka tako bljide prošlosti.

Čiće s čudnim perikama

Još je detalja bilo za uočiti. Recimo, nitko nije obraćao pažnju niti slušao kakve to promjene Obama zastupa. Nije ni trebao. *On* je promjena sama. Povijesna. To je uistinu vrhunski PR! Kao da je neka sila sudbine potpomogla povijest: u predizborima je zamalo došlo do kandidature Hillary Clinton, što je opet povijesna situacija. Netom što je ona otpala, ostarjeli McCain birao ženu za, vidi vraga, povijesnu potpredsjednicu i realno moguću povijesnu predsjednicu. Čudo jedno od potencijalnih povijesnih promjena!

Dogodila se ova. Tko bi onda u toj opijenosti slušao *stranačke programe*? Ali ako je itko, unatoč suzama radosnicama, poslušao pobjednički, a potom i inauguracijski govor, mogao je čuti kako se čovjek afričkih korijena zaklinje na očeve i obećava ostvarenje njihova sna. Ne, nije pritom mislio na kenijske poglavice, nego na one starce s čudnim perikama koji su pisali deklaracije o slobodi i ljudskim pravima, a istovremeno je svatko od njih doma imao štalu s ergelom od barem desetak robova. Najljepši san koji su mogli domisliti i najvažnija stvar koju su u toj svojoj Deklaraciji znali napisati ti Sitni Trgovci U Duši bila je da je najveća svetinja: potpisani ugovor između dvoje ljudi. Bez obzira bio predmet ugovora komad zemlje, konj, puška ili ljudski rob. Zar je to jedino meni čudno? Crni čovjek, sin slobodnog Kenijca, oduševio je sinove robova tako što je na kraju prodao svoje optimalno lice za jednu skupu reklamnu kampanju. Tom kupoprodajom napokon se izjednačio s njima. Koga briga što će on to uopće promijeniti. Vjerojatno ništa. *On* je promjena sama. Neki novi čiće, ovaj put vjerojatno bez čudnih perika, pišu nove deklaracije i nove reklamne kampanje, no ovaj put njihovo roblje ima u rukama instrument svjetske moći. Vrhunski!

Tiha jeza savršenoga

I dok je u fantastičnoj priči s orkom Babamom sve jasno osim što je malo pretjerano da bi se Sauron zabavljao priređujući izbore, u stvarnoj bajci s Barackom Obamom ima nešto pritajeno jezovito i kamo sreće da se pokaže kao lažna uzbuna i kriv osjećaj. Podseća, naime, na scenu iz *Excalibura* kada zla čarobnica Morgana odluči da je njezin nezakoniti sin Mordred, plod prijevare i incesta, stasao da preuzme vlast u kraljevstvu. Lijep je kao polubog, zlačano mu sjaji oklop, mater ga posjedne na konja i šalje Arthuru u Camelot.

“Imaš li kakvu poruku za svog brata, a mog oca?” upita Mordred i zlobno se naceri.

Ona se nasmije i lakonski odgovori: “Ti si poruka.”

Koji PR! Vrhunski!

Američka praznina

Simon Critchley

Poznati britanski filozof tumači zdvojnu samotnost Baracka Obame, zrcalo u kojem se ogleda sve što gledatelj želi vidjeti, samoća i nada, demokraciju i promjenu

Postoji stanovita zdvojna samotnost u univerzumu Baracka Obame. Prevladava dojam čežnje za vezivanjem, za nečim što povezuje ljudska bića, za zajednicom i običnim svijetom, za nečim što u knjizi *Odvažnost nade* (*The Audacity of Hope*) Obama višekratno naziva "općim dobrom". To, naravno, nije nikakva novost. Još od osnovnog tona govora iz 2004. godine, održanog na konvenciji Demokratske stranke, znamo da "ne postoje crna, bijela, latinska ni azijska Amerika, nego samo Sjedinjene Američke Države". Obamin lik protiv sveopćeg razočaranja u američku politiku jest reaffirmacija čina njezina ujedinjenja. Ono je moguće samo ukoliko naciji povratimo osjećaj zajedništva, što pak zahtijeva vjeru u opće dobro. Sučeljeni s grotesknim nejednakostima, prevrljivošću vlasti i općim bezakonjem, moramo "učvrstiti međusobne veze". Takva vjera u opće dobro jedina je osnova nade. Ukoliko nju nemamo, ništa se ne može učiniti. Takva je po priznaju nevjerojatna osnova Obamine predsjedničke kampanje.

Pravda je uvijek konflikt

Najbjelodanija primjedba koja bi se mogla uputiti jest da se Obamina politika zasniva na antipoličkoj fantaziji. Na njoj se temelje i pozivanje na "opće dobro", tvrdnja da "nitičko nije izuzet od poziva nalaženja zajedničkih stanovišta", ili izjava: "Prema mojoj mišljenju, u osnovi nalikujemo jedni na druge sve više, a ne manje". Moglo bi se reći da je to znana zabluda o kraju politike, pretpostavka da postoji stanje u kojemu možemo zaboraviti na međusobne razlike, prevladati privrženost stranci i ujediniti se kako bismo izlijecili naciju.

Žudnja za jedinstvom oblikovala je i Obamin diskurs o rasama, kao i njegov apel za jedinstvom Crnaca i Latinoamerikanaca i umirujuću primjedbu: "Neovisno o tome je li pravedno, krvica je Bijelaca u velikoj mjeri iscrpila samu sebe". Obama sanja o društvu bez odnosa moći, bez antagonizma koji sačinjava politički život. Protiv takva stanovišta moglo bi se ustvrditi kako je pravda uvijek *agon*, odnosno konflikt, a nije tako tučnjicu značilo bi ostaviti ljudska bića brčkati se u emocionalnom plićaku. Moglo bi se dodati i to da je izvoriste te želje za jedinstvom u njegovu nepostojaњu. Mi zdvojno želimo vjerovati upravo zato što ne vjerujemo, niti možemo vjerovati. Čežnja za općim dobrom potječe od toga što odbijamo prihvati kako Amerikanci možda i imaju suviše malo toga zajedničkog, izuzimajući elemente nekoć uspješne civilne religije zasnovane na sentimentalnoj i kadšto, doduše, patetičnoj vezanosti za ustav i vjeru u kvazibiožansku mudrost očeva osnivača američke države.

Kad se suočimo s ekstremnim političkim stanovištem Georgea Busha mladeg, prema kojemu je potrebitno drastično povećati ovlasti izvršne vlasti i voditi politiku straha zasnovanu na opisivanju neprijatelja kao nemoralnog, nije teško shvatiti koliko pozitivan odjek u javnosti ima Obamina antipolička vizija. Naspram mesijanske izvjesnosti Busha mladeg, Obama obećava povratak blaženom liberalizmu u kojemu se na sve gleda kao na *sub specie* konsenzus. Ovo je svijet u kojemu demokratski dogovor zamjenjuje decizionizam, a dinamični međuljudski dijalog zauzima mjesto vjerskog

apsolutizma. Demokracija nije kuća koju treba graditi, nego "razgovor koji treba voditi". Nakon osam godina katastrofalno lošeg upravljanja državom, tajni i laži, to djeluje kao svjetla perspektiva.

Tko je uopće Obama?

Naravno, mogli bismo se upitati kako se Obamino odbacivanje odnosā moći u političkom carstvu slaže s vjerom u kapitalističko nadmetanje, konkurenčiju i koristan učinak slobodnog tržista. Isto tako, mogli bismo se upitati i kako ta politička opcija doista može riješiti problem siromaštva. Ja se, međutim, ne želim baviti klasičnim kritiziranjem liberalizma u kojemu se politika odbacuje u korist razgranavanja etike, s jedne strane, i ekonomije s druge, i gdje je ovo prvo koprerna hipokrizije kojom se prekriva nasilnost drugog. Ne želim čak ni iznijeti kritiku na račun Obame. Nije to ono najinteresantnije. Ja zapravo želim opisati zbumjenost za koju sam siguran da nije samo moja. Ponajviše me zanima kako bismo mogli nazvati Obaminu subjektivnost, kako ona oblikuje njegovu političku viziju i kako bi se, na osnovi toga, mogla objasniti njegova izvanredna popularnost.

Evo i onoga što me zbumuje – iako sam slušao bezbroj njegovih govorova i pozorno čitao ono što je napisao, i dalje nemam pojma tko je zapravo Barack Obama. Vrlo čudno. Šta više čovjek čita i sluša, sve mu je manje jasno. Uzmimo, primjerice, *Odvažnost nade* – stil je njegova pisana lak, neformalan i opušten. Piše o odlascima u teretanu, naručivanju hamburgera, o tome kako osmišljava proslavu kćerina rođendana i tomu slično. Obama spaja svoja temeljna politička načela s autobiografijom vrlo zanimljivo i pitko. Ipak, zatekao sam sebe kako ponavljam pitanje: "Tko je taj čovjek?" To ne činim iz neke zle nakane. Naprosto, preplavio me osjećaj udaljenosti nakon što sam pročitao Obaminu knjigu; a što je iskrenje pisao, to sam se distanciranje osjećao. Obama na početku knjige priznaje da se ne uzrujava tako lako, no pokadšto mi je žao što to nije slučaj. Blijes je emocija koja stvara kretanje, raspoloženje koje goni pojedinca na djelovanje. To je možda prva politička emocija.

Ja sam zrcalo za vaše želje

Glavni lik *Odvažnosti nade* jest netko tko živi na distanci, tko je na distanci od sebe sama i od drugih, i zdvojno čežnje za vezivanjem, imati nešto što ga obvezuje povezati se s ostalim Amerikancima i što povezuje Amerikance. Kod Obame postoji istinski *horror vacui*, strah od samoće i od ništavila. On čezne za bezuvjetnom obvezom koja će oblikovati njegov subjektivitet

i ispuniti prazan prostor. On želi dodir s nekakvom punoćom, iskustvo ispunjenosti koje bi moglo odagnati njegov osjećaj samotnosti, ispuniti njegovu izoliranost, stišati beskrajne dvojbe i umanjiti osjećaj napuštenosti. Čini se da je sve to našao u kršćanstvu, na koje će se za nekoliko trenutaka osvrnuti.

No možda se u toj tajanstvenosti krije Obamin politički genij. Čini se da baš taj misteriozni i inertni Obamin značaj stvara želju poistovjećivanja s njim, pa i želju da ga zavolimo. Možda ljudi i u njemu i u sebi vide upravo taj osjećaj unutarnje distance, samotnosti i napuštenosti. Obama priznaje tu sposobnost intrigantom i učinkovitom primjedbom: "Ja sam kao prazan ecran na koji ljudi posve različitim političkim orijentacijama projektiraju vlastite vizije". On je zrcalo koje pokazuje što god gledatelj želi vidjeti. Naša osama, dvojba i napuštenost koncentrirale su se i stopile s njegovim. Obamina želja za jedinstvom, u cilju općeg dobra, sjeđinila se s našom. U tom času, i možda samo tada, mi vjerujemo i nadamo se. Posrijedi je neobično obuzdانا ekstaza, no svejedno, ekstaza.

Liričnost Obamine proze kadšto ima izuzetnu ljepotu. Njegova je sumnjičavost spram očinstva i toga što je suprug u zadnjem poglavju dirljiva i iskrena. A kad poput mladog Rousseaua završi knjigu riječima: "Moje je srce puno ljubavi prema ovoj zemlji", ni na čas ne osjećam cinizam. Ipak, Obama piše i govori iz perspektive antropologa, uz osjećaj da ne sudjeluje u svijetu s kojim se tako zdvojno želi blžiti. Iskustvo se vazda ima i drži na distanci.

Usamljenost Obame

Trenutak u knjizi u središtu kojeg je ono o čemu sam upravo pričao i koji otežava problem kojim se želim pozabaviti jest smrt njegove majke od raka kada joj je bilo pedeset i dvije godine, a Obami samo trideset četiri. Obama piše ovaj put uz jak izljev emocija: "Više sam puta video kako joj se strah cakli u očima. Mislim da ju je sama osamljenost u smrti plasila više nego strah od bola ili od nepoznatog – spoznaja da na svom zadnjem putovanju, tom zadnjem podvigu, neće imati s kim podijeliti iskustva, jer s njom neće biti nikoga tko bi se divio sposobnosti tijela da samom sebi nanosi bol ili da se smije očitoj besmislici života kada čovjeku počne opadati kosa, a žlijede slinovnice presuše".

Njegova je majka bila antropolog. Umrla je kao antropolog s osjećajem udaljenosti od drugih, ne mogavši komunicirati s njima i prenositi im svoj bol. Možda odatle potječe Obamin *horror vacui*, osjećaj osamljenosti i napuštenosti. Međutim, da bismo to shvatili, moramo se okrenuti njegovim stavovima o religiji.

esej

Zbog čega nam je religija potrebna? Obama priznaje da se ljudi okreću religiji jer žele "narativni svod života, nešto što će ublažiti kroničnu osamlijenost ili će ih izdići ponad stalnih i iscrpljujućih naporu što ih donosi svakodnevni život". Alternativa je bjelodana – nihilizam. Ovo zadnje znači "kretanje dugim putem prema ništavilu". Religija zadovoljava potrebu za iskustvom ispunjenosti, za transcendentnošću koja ispunjava prazninu. Ovdje se moramo vratiti na Obaminu majku. Njegov put prema kršćanstvu odvija se unatoč tomu što je njegova majka antropolog udaljena od religije.

Kao i mnogi od nas, Obama se na početku obraća za pomoć onomu što naziva "politička filozofija". Želi potvrdu vrijednosti koje je naslijedio od majke (iskrenost, empatija, disciplina, strpljenje, vrednoća) i pokušava doznati kako se mogu pretočiti u sustave djelovanja koji bi mogli "pomoći stvoriti zajednicu i ozbiljiti pravdu". Možda i ne čudi što, kao i mnogi od nas, Obama ne nalazi odgovor u političkoj filozofiji, nego samo suočavajući se s dilemom koju njegova majka nikad nije razriješila. U poglavljiju koje otkriva puno toga Obama piše: "Kršćani s kojima sam radio u meni su prepoznali sebe. Uvidjeli su da pozajem Bibliju, da imamo zajedničke vrijednosti i da pjevam njihove pjesme. No osjetili su da je jedan dio mene odvojen, na distanci, kao promatrač. Shvatio sam da će bez okvira za svoja uvjerenja, bez jasne pripadnosti određenoj zajednici, biti osuden u stanovitom smislu ostati odvojen, nevezan kao što je moja majka bila nevezana, ali i sám kao što je ona na kraju bila".

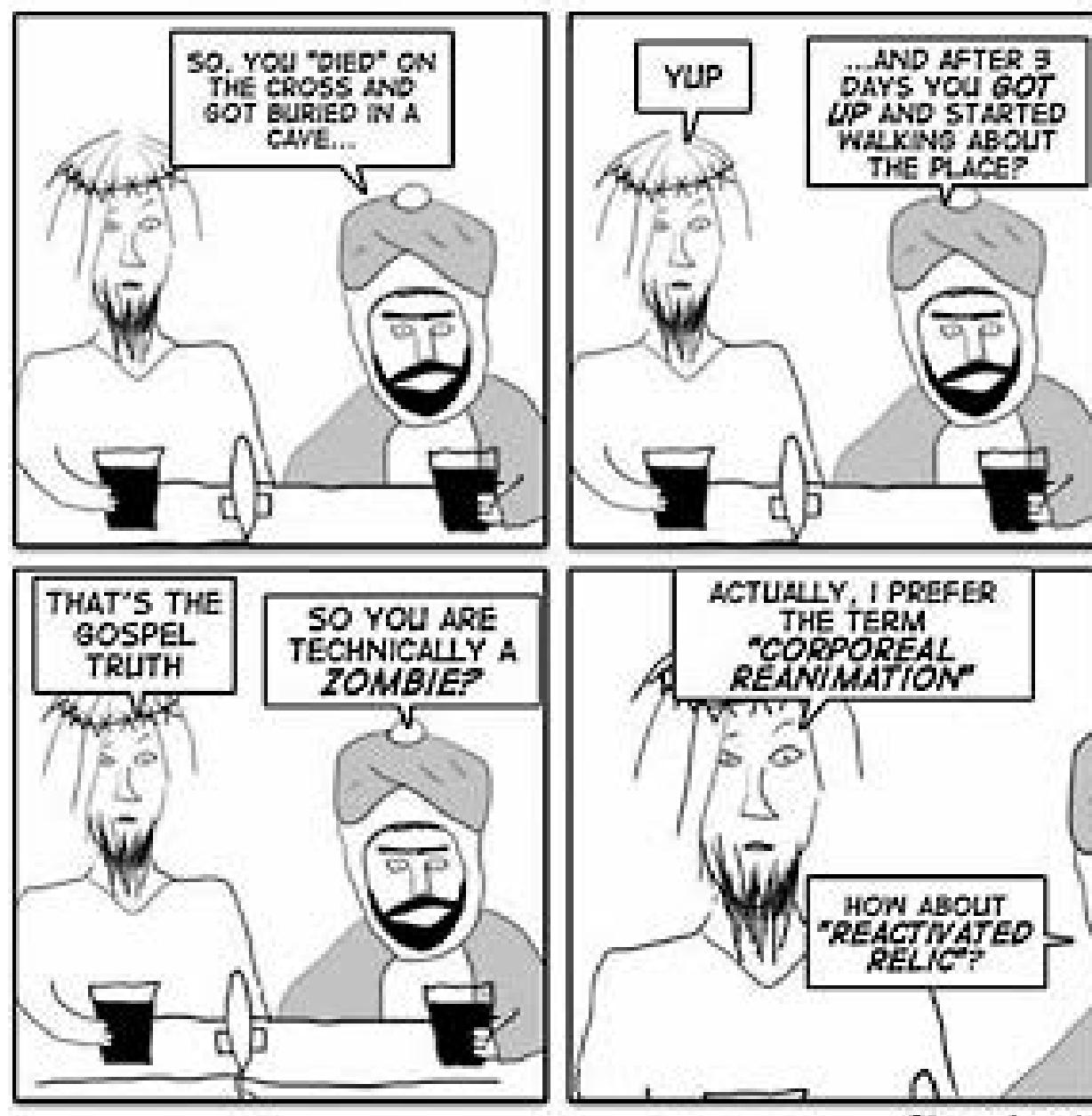
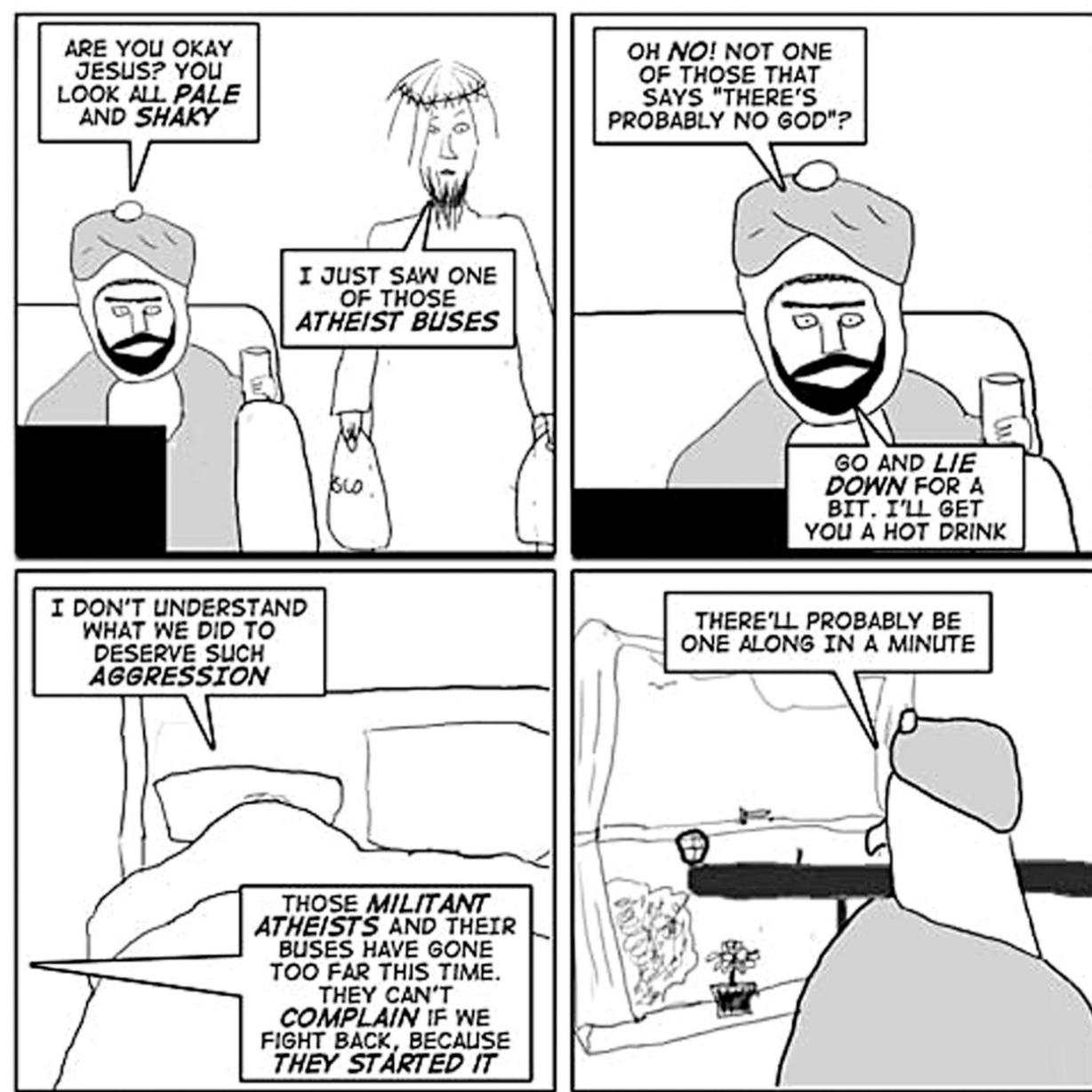
Vjerovati u vjerovanje

Za Obamu je sloboda negativno odsustvo obveze koje je ostavilo njegovu majku udaljenu i samu, a ta samotnost kulminirala je njezinom smrću. Takva je sloboda ništavila. Antropološko poštovanje spram svih religija znači da čovjek nije vezan ni za jednu i da je prepušten lutati bez uporišta za svoja najdublja uvjerenja. Imati takvo uporište znači biti vezan za određenu zajednicu. Jedini način da Obama prevlada svoj osjećaj udaljenosti i razriješi majčinu dilemu jest vezivanje za kršćanstvo. Konkretnije, Obama samo povezivanjem s tradicionalno crnačkom crkvom može pronaći uporište i osjetiti se ispunjenim. To je kulminiralo njegovim krštenjem u *Trinity United Church of Christ*, koje je obavio pastor Jeremiah Wright u Chicagu. Kako god nama to izgledalo, činjenica da crnačko kršćanstvo uzima središnje mjesto u Obaminoj knjizi čini njegov prgav odnos s pastorm Wrightom toliko bitnim i intrigantnim. Naposljetu, tu se sve okreće oko odnosa proročanske riječi (Wrightova *Prokleta Amerika*) i državničke aktivnosti ("Moje je srce puno ljubavi prema ovoj zemlji"). Sve to uopće nije jednostavno.

Kod Obamine je vezanost za kršćanstvo jasno da je izbor, razborit i racionalan izbor, a ne iskustvo preobraćenja, zasnovan na nekom osobnom otkrivenju. On tvrdi: "Vezanost za religiju nije zahtijevala odricanje od kritičkog mišljenja... ona je bila moj izbor, a ne otkrivenje. Pitanja koja sam htio postaviti nisu misteriozno iščezla". Iako kasnije dodaje: "Osjetio sam kako mi Božji duh priziva", posrijedi je najtrezjnije i najsuždržanije iskustvo vezanosti za religiju, bez ikakva traga epi-fanijske ushićenosti i ekstaze. Naprosto moram osjetiti kako Obamina vjera žudi za iskustvom bliskosti, čemu se protive udaljenost i distanciranost što ih pokušava svladati. Primjerice, kada nije siguran što reći kćeri o smrti, zbori: "Pitam se je li joj trebalo reći istinu da nisam siguran što se zbiva kada umremo, kao što nisam siguran ni gdje duša obitava ni čega je bilo prije velikog praska".

Takva skeptičnost spram metafizičkih pitanja posve je razumljiva i ima finu filozofsку potku. No što potom imamo misliti i što je s pitanjem vjerovanja, koje je okosnica Obamine predsjedničke kampanje? Vraćamo se na početak, to jest na opće dobro. Obama zdvojno želi vjerovati u opće dobro kao nešto što će zajamčiti punoču iskustva koje će spriječiti pad u nihilizam. No pokadšto mi nije jasno zna li on što znači vjerovanje i što bi značilo vjerovati u to. Sve se doimlje tako daleko i tajanstveno. Stalna prisutnost majčine dileme – osjećaja samotnosti, dvojbe i napuštenosti – djeluje opipljivo i neuklonjivo. Moramo vjerovati, ali ne možemo. Možda je to i tragedija koju neki od nas vide u Obami: mijena u koju možemo vjerovati i porazna spoznaja da se ništa promjeniti neće. ▀

S engleskoga preveo Mario Kopić
Tekst je objavljen pod naslovom The American void
u Harper's magazine, studeni 2008.

Prvi američki gej-predsjednik

The Onion

Bush, kao prvi neprikiveni gej-predsjednik, pažljivo je gradio svoj imidž muževnog, prostodušnog, heteroseksualnog muškarca kako bi pobijedio vlastite nesigurnosti oko toga da će se pred međunarodnom zajednicom doimati slabim; iako je 11. rujna dosad uvijek padaо na 11. rujna, Amerikanci moraju biti spremni na dugi niz novih mogućih datuma; preživjeti autoerotično gušenje – najviše je što se čovjek može približiti božićnom čudu

Prvi američki gej-predsjednik završio povijesni drugi mandat

WASHINGTON – Predsjednik George W. Bush bio je neuobičajeno sklon razmišljanju posljednjih tjedana svog manda, odvojivši vremena tijekom govora i novinskih konferenciјa da bi se osvrnuo na ključne odluke, porazgovarao o onome što ostavlja za sobom i propagirao vlastitu ulogu u utiranju puta prvom afroameričkom predsjedniku nakon što je odradio osam godina kao prvi neprikiveni gej-predsjednik.

Nadahnut sam velikom spremnošću naše zemlje da zamjeri boju kože – ili, u mom slučaju, otvorenu homoseksualnost – te izabere predsjednika na temelju njegovih sposobnosti vođenja, Bush je rekao novinarima nakon susreta s izabranim predsjednikom Barackom Obamom 10. studenog. "Oduvijek sam se ponosio svojom homoseksualnošću i jako se ponosim Sjedinjenim Američkim Državama."

Bush je dodao: "Hvala ti, Ameriko, što si pružila priliku neprikivenu homoseksualcu iz Teksasa s uskim trapericama, kaubojskim šeširom i svim tim."

Prisjećajući se kako se tijekom svoje prve kampanje brinuo da glasači možda nisu spremni dovesti homoseksualca u Bijelu kuću, Bush je rekao da je bio "šokiran i presretan" kad je pobijedio na izborima 2000. godine te da mu to ne bi uspjelo bez njegova homoseksualnog savjetnika Karla Rovea, njegova čvrstog uporišta prikrivenih ultrakonzervativnih gej-pristaša na kršćanskoj desnici te njegove "najbolje prijateljice" Laure.

"Nastojeoći biti najprije vrhovni zapovjednik, a potom homoseksualac, znao sam da će sve moje postupke prosudjivati kao postupke 'prvog američkog gej-predsjednika', izjavio je Bush u intervjuu s komentatorom ABC-ja, Charlesom Gibsonom, 1. prosinca 2008. "Gledajući unatrag, moja osobna potreba da dokažem svoju muškost svakako je utjecala na moje postupke. Arogantno hvalisanje, okupacija Iraka, nemilosrdno zagovaranje

smrtnе kazne – kvagu, čak i kočenje prava homoseksualaca 25 godina – sve se to sad čini blesavim."

Bivši se glasnogovornik Ari Fleischer složio, rekavši da je Bush pažljivo gradio svoj imidž muževnog, prostodušnog, heteroseksualnog muškarca kako bi pobijedio vlastite nesigurnosti oko toga da će se pred međunarodnom zajednicom doimati slabim.

"Vjerujte mi, sestre, on je to itekako nadoknadio, i to s velikim N", rekao je Fleischer. "Kad bi se kamere ugjasile i podij pospremio, bio je jednostavno sjajan. Proveli smo sjajno, sjajno vrijeme skupa."

Dok će mnogi generacijama raspravljati o Bushevu političkom utjecaju, čini se kao da se svi slažu oko toga da je njegov mandat naposljetku dokazao nekoč obespravljenoj skupini da je sve moguće.

"Nikad nisam mislio da će to doživjeti", rekao je David Nevin, 58-godišnji homoseksualac iz New Yorka. "A vjerojatno nikad više i neću zato što je bio strašno jeben predsjednik koji nam je sve upropastio."

Nevin je dodao: "Koja kućka."

Stručnjaci za teror upozoravaju da bi idući 11. rujna mogao pasti na neki drugi datum

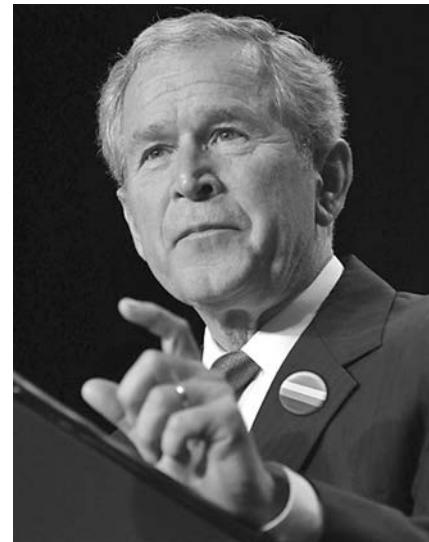
WASHINGTON – U uznenirujućem razvoju situacije s dalekosežnim posljedicama po američku sigurnost, ministar domovinske sigurnosti Michael Chertoff i šef CIA-e Michael Hayden u ponedjeljak su objavili zajedničko izvješće u kojem upozoravaju da bi idući 11. rujna mogao zaista pasti na neki drugi datum. U tom izvješću, temeljenom na informacijama koje su prikupili agenti s terena, stoji da bi se idući 11. rujna mogao dogoditi nekog sasvim drugog mjeseca i dana, uključujući 24. travnja, 13. lipnja ili čak 12. listopada. Prema izvješću, nacija bi se mogla naći usred 25. svibnja, kao i potencijalnog 14. ožujka u mjesecima koji dolaze. Dani 28. kolovoza, 19. lipnja i 7. studenog također su navedeni kao mogući 11. rujna.

"Iako je 11. rujna dosad uvijek padaо na 11. rujna, kao Amerikanci moramo biti spremni na dug niz datuma", rekao je Chertoff na novinskoj konferenciji. "Postoji mogućnost da se svi zateknemo u svijetu nakon 10. lipnja već idućeg lipnja. Osim, naravno, ako već ne živimo u svijetu prije 14. veljače."

"28. prosinca, 29. prosinca, 30. prosinca, 31. prosinca – sve su to moguće i ozbiljne prijetnje," Chertoff je nastavio tako gotovo 45 minuta. Dodatak izvješću koji uključuje preostale godine bit će objavljen do kraja ožujka.

Iako je ministarstvo ustanovilo više od 7000 osjetljivih datuma u narednih 20 godina, uspjelo je isključiti 4. travnja 2015. i lipanj 2038. kao budući 11. rujna. Vladino je izvješće također potvrdilo da idući 11. rujna vrlo vjerojatno neće uključivati napad na sjeverni i južni toranj Svjetskog trgovackog centra kao u prijašnjim napadima.

Nadalje, dokument dug 350 stranica odbacuje staro vjerovanje da će idući 11. rujna započeti u 8.46 jednog sunčanog

utorka ujutro. Štoviše, upozorava da bi se budući napadi mogli dogoditi za oblaćnog, snježnog ili svježeg dana u 8.53, 22.42 ili bilo kad u preostalih 1440 vremenskih mogućnosti.

"Suočeni smo s pokretacima terora koji su spremni izvesti novi 11. rujna odnosno, ako to možete zamisliti, 8. lipnja", Hayden je rekao novinarima. "Stvarno bi mogao doći dan kada ćemo kao nacija morati živjeti u strahu od drugog 8. lipnja, pričati gdje smo bili kada se 8. lipnja dogodio napad te se zaklinjati kako nikada nećemo zaboraviti događaje od 8. lipnja."

"U jednom ćemo se trenutku možda čak morati suočiti s grubim lekcijama 8. lipnja", nastavio je Hayden. Međutim Hayden je uvjero građane da, bez obzira na koji datum padnu neizbjježni napadi, ima svaku pravo vjerovati da će idući 11. rujna počiniti vojnici, radikalni, fanatici ili ekstremisti koji neće prezati ni od čega ili gotovo ni od čega ili od jako malo toga kako bi uništili Ameriku. Hayden je također rekao kako je siguran da će barem jedan čovjek od 6,7 milijardi ljudi na svijetu isplanirati buduće napade od 24. svibnja ili 17. ožujka te da će najvjerojatnije ciljati na nacionalnu podzemnu željeznicu, morske luke, znamenite zgrade, građevine ili druga zatvorena ili otvorena mjesta na kojima se okupljaju veće skupine ljudi.

"Umjesto da nazivaju velike terorističke napade na vlastite zemlje 'naš 11. rujna', druge će nacije uskoro moći nazivati svoje vlastite nacionalne katastrofe 'naš 28. studenog'", rekao je Chertoff. "Baš kada je, igrom slučaja, i moj rodandan, iako priznajem da nije ni tamo ni amo."

U zaključku novinske konferencije Chertoff je potaknuo Amerikance da se ne uzrujavaju zbog posljednjih vijesti te da nastave živjeti kao što su živjeli posljednjih sedam godina – u paralizirajućem strahu da bi u svakom trenutku oni, ili netko koga vole, mogli umrijeti u paklu vatre.

Božićno preživljivanje autoerotičnoga gušenja

DUNDEE, Illinois – Usred vreve i gužve u sezoni blagdana maleno čudo ponekad čeka na sve nas. A to je čudo više-manje bilo ono što je Herb Fosbeck iz Dundeea dobio ovog Božića kada je preživio gotovo fatalnu sesiju masturbacije bez kisika.

"Liječnici su rekli da sam sretan što sam živ", rekao je Fosbeck, koji se gotovo ugušio nakon što je privezao kožni remen za dno svoje tuš-kabine, zamotao si ga oko grla te tako prekinuo cirkulaciju kako bi pojčao klimaks. Fosbeck je dodao: "Mora da me netko gore voli."

Na prvi pogled, pretili samac Fosbeck možda se ne doima poput osobe koju inače susrećete u dirljivim božićnim pričama. U osnovi on to i nije jer ovo nije ta-

kva vrsta priče. S druge je strane Fosbeck ipak naučio nešto o pravom duhu božićne sezone, iako na prilično uznemirujući način. I nije umro. Stoga, ako sve to imate na umu, gotovo da uljeva nadu.

"U tome i leži čar blagdana, pretpostavljam", rekao je policijski istražitelj Randy Haversham, koji je zajedno s još dva policijaca i nekoliko susjeda pronašao onesviještenog Fosbecka odgovarajući na pritužbe zbog snažnog udarca. "Ne zapravo. Ali ipak."

Kao vrijeme za ognjište, imelu i dijeljenje jabučnog soka s onima koje volite, Božić je uglavnom zaobilazio usamljenog Fosbecka. Bez poziva na slavljenička okupljanja, bez ikoga s kime bi se sklupčao osim glumica podbušlih očiju iz njegove bogate pornografske kolekcije, božićni planovi tog sredovječnog muškarca sveli su se na prolazno zadovoljstvo gušenja uz slabo natezanje nabreklog uda.

Dok je Fosbeck zabacivao remen preko glave trudeći se ignorirati božićne pjesme koje su pjevali pod njegovim prozorom, nije li možda pomislio da je napokon dotaknuo dno? Možemo samo nagadati je li tako bilo. No ispalo je da nije, zato što se, baš usred bijesnog pumpanja erekcije, poskliznuo u kadi i iznesen u se da grčevito zanjihao na svojoj ručno izradenoj petlji.

"Sjećam se da sam stavio remen oko vrata pa sam se valjda poprično uzbudio i previše se počeo micati uokolo jer iduće čega se sjećam bilo je da sam se davio", rekao je Fosbeck koji je 1. siječnja pušten s odjela intenzivne njegje u bolnici u Dundeeju. "Ne sjećam se puno što je bilo nakon toga." Zaista, rijetki bi predviđeli da je Fosbecka samo nekoliko trenutaka dijelilo od primitka najvećeg božićnog poklona ikad, barem poklona tipa "biti na rubu smrti privezan za instalaciju u kupaonici". Iskoristivši svoje posljedne udisejane kako bi vrisnuo upomoć, obješeni nezaposleni tesar iznenada je u pozadinu čuo tih zvečanje božićnih zvona. Je li to bio dolazak anđela čuvara koji je došao spasiti Fosbecka? Ili je to jednostavno bila akustična halucinacija koju je uzrokovao nedostatak kisika u njegovu mozgu? Možda nikada nećemo sazнатi. Jedno je, ipak, jasno. Uz iznenadni trzaj, Fosbeckova se tuš-kabina odlijepila od jeftine žbuke na zidu njegove kupaonice, što je naglo oslobođilo onesviještenog samotnjaka, golog poput malog Isusa.

"Još je imao erekciju kad smo ga pronasli", rekao je susjed Bob Nguen, koji je dopratio policiju u Fosbeckov stan. "Prekrili smo ga ručnikom prije nego smo pozvali hitnu pomoć kako bismo mu pruštili barem trunku dostojanstva. Na kraju krajeva, bio je Božić."

Kao da to nije bilo dovoljno čudesno ili nalik čudesnom ili kako god već to želite nazvati, kad se Fosbeck napokon probudio u bolnici, njegova je majka, koju nije vidočno četiri godine, stajala pored njega, ponovno ujedinjena sa svojim otuđenim sinom u toj božićnoj noći. "Policija je rekla da moram doći jer pravno ne smiju otpustiti pacijenta s mogućim oštećenjima mozga osim ako nije s članom obitelji ili nekim tko bi se pobrinuo da sigurno stigne kući", rekla je Elaine Fosbeck (70) novinarima kroz svoj električni grkljan. "Herb je oduvijek bio razočaranje, čak i kao dijete."

Gledajući u lice svoje ostarjele majke alkoholičarke, Fosbeck je izrekao poznatu frazu koju se često koristi na kraju božićnih priča poput ove. "Neka nas sve Bog blagoslov", rekao je Fosbeck. "Nas oboje. Ne računajući medicinsku sestruru koju ne poznajem."

S engleskoga prevela Maja Klarić

Razotkriti prljavštinu ispod tepiha

Boris Greiner

Knjiga Sanje Ivezović u španjolskoj ediciji, na katalonskom, kastiljanskom i engleskom jeziku, prati njezinu veliku izložbu u Barceloni 2007. koja je, tijekom 50 dana trajanja, zabilježila više od 8500 posjetitelja

Promocija knjige *Sanja Ivezović. Selección d'obres / Sanja Ivezović. Selected Works* u izdanju Fondacije Tàpies, Galerija Nova, Zagreb

Neobičnu okolnost promocije knjige *Sanja Ivezović. Izabrani radovi* obilježava činjenica da se u Zagrebu predstavlja knjiga objavljena u Barceloni, a posvećena našoj umjetnici. Tim više što je knjiga, koju bismo po njenom opsegu i sveobuhvatnosti mogli označiti monografskom, zapravo publikacija koja prati retrospektivnu izložbu Sanje Ivezović pod nazivom *General Alert. Works 1974 - 2007* održanu od svibnja do srpnja 2007. u galeriji Fundació Antoni Tàpies u Barceloni.

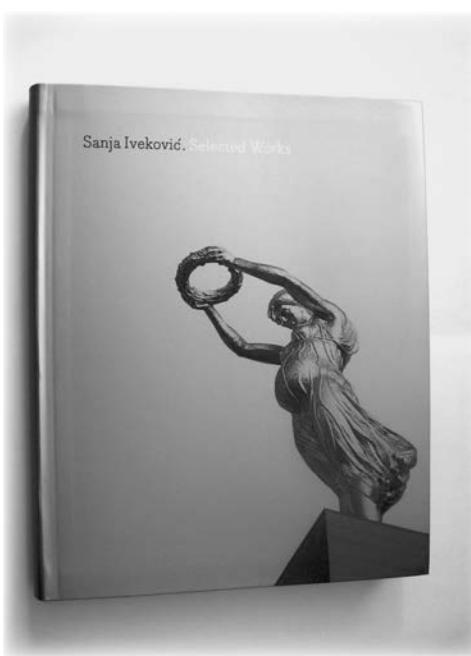
Slučajno ili ne, promocija se dogodila upravo tijekom trajanja izložbe *Knjiga umjetnika* Mladena Stilinovića u Galeriji Nova. Osim formalne poveznice, koja je sam medij – knjiga (istina, posve različito tretiran) ovo dvoje autora povezuje i pripadništvo generaciji koja je početkom sedamdesetih započinjala svoju djelatnost, i koja je u mnogome obilježila kasniji razvoj likovne scene. Između danas već potpuno etabliranih autora (na primjer, Gotovca, Martinisa, Trbuljaka, Dimitrijević i Marteka), Ivezović i Stilinović su, uključivanjem u razne kustoske selekcije ali i samostalnim nastupima u muzejima i galerijama širom svijeta, trenutno najprezentniji umjetnici te generacije na globalnom planu. Na ovome mjestu treba istaći i agilnost kustoskog kolektiva WHW koji kontinuirano (u čemu je poprilično usamljen) u kontekstu složena pristupa prostoru likovnosti i njegova aktivna angažmana s obzirom na društvo u cjelini, predstavlja odnosno omogućuje uvid u važne trenutke, okolnosti i rade spomenute generacije. Na taj se način daje svojevrstan putokaz za institucionalnu obradu tog perioda i tih autora. Brojnim skupnim (izdvojio bih projekte *O nepoznatim radovima* Branke Stilinović, i *TV galerija* Dunje Blažević) i samostalnim izložbama ispravljaju manjkavu sliku tog vremena, pokazujući kako su spomenuti autori (od samih početaka) svojim istupima zaslužili utjecajnije mjesto na svjetskoj pozornici. Manjkavost što, između ostalog, proizlazi iz nedostatka adekvatne literature, a slijedom toga i neodgovarajuće prisutnosti u svjetskim publikacijama, odnosno relacijama.

Govoreći o knjizi, Nataša Ilić je postavila težište upravo na pitanje prezentnosti, opseg globalne potvrde pojedinog autora, primjerice Sanje Ivezović, te u kojoj mjeri ona proizlazi iz kvalitete radova, a koliko se pak ta pozicija temelji na institucionalnoj podršci muzeja ili galerije. Uzimajući u obzir naše okvire, odgovor na to pitanje je više nego jasan, budući da je općepoznato kako vrlo malu ili nikakvu organiziranu, kompleksnu ili kontinuiranu promociju ona (odnosno ta grupa autora) od strane nadležnih institucija nije imala, kao što nema niti danas. Upravo konkretna činjenica – pojavljivanje ove knjige u španjolskoj ediciji, kao publikacije koja prati izložbu većih razmjera (nakon izložbe Sanje Ivezović u Innsbrucku; kakva se ovdje također još nije dogodila), svjedoči u prilog toj tvrdnji.

Ikonografija društvenog konteksta

Knjigu su, osim Nataše Ilić, koja je zajedno s Kathrin Rhomberg i ko-kustosica španjolske izložbe, predstavile u Laurence Rassel, direktorica Fondacije Antoni Tàpies te Sanja Ivezović. Objavljena na katalonskom, španjolskom i engleskom jeziku, knjiga donosi iscrpne analize pojedinih dimenzija stvaralaštva Sanje Ivezović koje potpisuju Silvia Eiblmayr, Branislava Andelković, Tom Holert i Bojana Pejić. Osim preciznih biografskih i bibliografskih podataka, u njenom središnjem dijelu nalazimo iscrpan prikaz svih važnijih radova ilustriran s gotovo 500 fotografija, pa se može zaključiti kako se radi o cijelovitoj slici autoričina djelovanja. Kao iznimno dragocjenu dimenziju knjige izdvojio bih kraće, vrlo precizne tekstove koji prate reprodukcije ili dokumentarne fotografije. Osim detaljnih informacija o izvedbenom postupku, uspijevaju približiti i duh vremena u kojemu su radovi nastajali, a s obzirom na kronološki princip predstavljanja doprinose prepoznavanju osnovne linije razvoja autoričina interesa. Linije, od samih početaka jasno postavljene perspektive čija je bitna (ako ne i ključna) dimenzija svijest o poziciji uvjetovanoj spolom.

Podsjetio bih kako u svakom angažiranom pristupu nije upitna dobromarnjost, nego njegova vrijednost presudno ovisi o formi toga pristupa. Nužno je, dakle, razlikovati lobiranje (bez obzira u kojoj je mjeri predmet tog lobiranja moralno neupitan) od situacije u kojoj precizno izolirana tema biva provedena kroz kreativni prostor i, zadržavajući autentično simbolični izričaj, uspijeva postati paradigma promatranoj problema. Uspijeva ga, bilo provokacijom ili drugim izabranim sredstvom, *pojavniti* te tako učiniti nezaobilaznim, razotkriti prljavštinu ispod tepiha, otvoriti čvrsto zatvorene podrumne u kojima općeprihváćeni, neupitni običaji čuvaju svoje "nebitne" detalje (primjerice E. Jelinek u romanu *Naslada*). Nije, stoga, riječ samo o pukoj estetici, nego

**Govoreći o knjizi,
Nataša Ilić je postavila
težište upravo na
pitanje prezentnosti,
opseg globalne potvrde
pojedinog autora, te u
kojoj mjeri ona proizlazi
iz kvalitete radova, a
koliko se pak ta pozicija
temelji na institucionalnoj
podršci muzeja ili galerije**

broj 1, *Rekonstrukcije, Otvorenje, Make up - Make down...*) koji vrlo dostoјno reprezentiraju inovativne postupke toga vremena (koncept, video, performans, *happening*) postupno prelazi k širim, javnijim temama. U tom periodu – možda bi bilo preuzetno imenovati ga prijelaznim – autorica se vrlo često služi kolazem, sredstvom izraza koji joj je, po njenim riječima, intimno i najbliži. U tematskom smislu, suprotstavljajući isječke iz javnih glasila dokumentarnim fragmentima iz osobne arhive, ili pak interpretirajući ih doslovno svojom figurom, problematizira individualni ali i opći identitet.

.../ Sanja Ivezović služi se dvostrukom strategijom. Koristeći performativni potencijal masovnih medija, časopisa i novina, reklamnih oglasa, "javnih" i, još klučnije, "privatnih" fotografija, ona sebe uvedu u igru kao strukturu figuru referencije u širokom polju reprezentacije. To, međutim, ne čini s namjerom stvaranja "kontra-slike identičnog", nego radije kako bi prezentirala fikciju na jednoj i drugoj strani – "javnoj" i "privatnoj".

.../ (Silvia Eiblmayr, str. 16)

Da bi se u recentnoj, sadašnjoj "fazi" posve okrenula općim pitanjima, bilo na domaćem planu (npr. *Lijepa naša, Lice jezika...*), bilo univerzalnom, denuncirajući momente spolnih, ali i drugih diskriminacija duboko ucijepljenih u tkivo čak i vrlo razvijenih sredina (*Lady Rosa of Luxemburg, Robrbach Living Memorial, Achtung, Europäer...*). Ili pak, ostajući u kontekstu, postavlja *Mohnfeld/Polje makrova* na gradskom trgu (Friedrichsplatz u Kassel) na Documenti 2007. Rad koji, osim konkretnе asocijacije na bližu i dalju povijest tog trga, u sebi sublimira i druge elemente historijskog naslijeda zapadnog svijeta s aktualnom platformom civilizacijskih različitosti i sukoba simboliziranim u cvijetu maka. Tom javnom instalacijom, koja s obzirom na brojna značenja i implikacije u potpunosti opravdava središnju ulogu što ju je na Documenti 12 dobila, knjiga i završava.

Stoga bih na kraju, kao jednu od usputnih posljedica ove knjige izdvojio podsjećanje kako njena pozicija – utjecajne odvjetnice (i ne samo) ženskih pitanja – prvenstveno stiže kao rezultat potvrde kreativnih vrijednosti, to jest uspješnog prevođenja intimnih i općih okolnosti u umjetnički artefakt, od strane globalnog likovnog sustava. I kako je tek time osvojena tribina s koje nastavlja odašljati autorski obliskovana upozorenja. Na suštinskom, pak, planu, pojava knjige simbolično je priznanje stvaralaštva Sanje Ivezović, kao i njenoj ulozi na međunarodnoj pozornici. No, istodobno, ne ulazeći u produkcjske mogućnosti, budući da one u principu proizlaze iz postavljenih prioriteta, knjiga vrlo jasno ukazuje na, nažalost već tradicionalne, propuste ovdašnjih struktura. Koje je tek djelomično moguće ublažiti – objavljenjem knjige u hrvatskom izdanju. □

Emitirano u emisiji Triptih III. programa Hrvatskoga radija

Dancer in the Dark

Petra Vidović

Nakon uspješnih prošlogodišnjih sudjelovanja na *Experiment Marathonu* u Reykjaviku te na europskom bijenalu suvremene umjetnosti *Manifesta 7* u Bolzanu i 3. međunarodnom umjetničkom bijenalu u Pekingu, Ivana Franke je nove radove predstavila u bečkoj galeriji *Hilger Contemporary*, koja već nekoliko godina zastupa našu umjetnicu

Izložba Ivane Franke *Kinesphere*, Hilger Contemporary, Beč, Austrija, od 11. prosinca 2008. do 13. siječnja 2009.

Naslov pojedinih radova i izložbe otkriva dodatne razine na kojima djeluju radovi Ivane Franke. U autoričinoj biografiji (rođena 1973. u Zagrebu) često izostavljen podatak, da je uz Školu primijenjene umjetnosti završila i Školu za ritmičku i ples, dobiva uz ovu izložbu novi smisao. *Kinesphere* (hrv. kinesfera) jest pojam Rudolfa Labana, koreografa i pedagoga, koji se koristi u kinetografiji, tj. u bilježenju plesnih pokreta. Složeni sustav zapisivanja dijagonalna i smjerova pokreta opisuje dio sfere u kojem se kreira pokret i upravo je taj djelić prostora postao, u slučaju Ivane Franke, izlagачkim podijem.

Izložba se održava na dva nivoa: u prizemlju, koje je velikim izlogom otvoreno danjem svjetlu, i u podrumu, u kojemu je potpuni mrak. Franklini su statički radovi na prvi pogled suprotne

osnovnoj ideji kinetizma, a svoj puni oblik dobivaju bivanjem u prilagođenom prostoru te promatračevim pristankom na sudjelovanje. Naslovom naznačena sfera plesnog pokreta ostavljena je, naime, na osvajanje publici, čija tijela mapiraju prostor pokrećući tako umjetnička djela. Autoričino neprestano korištenje prozirnih materijala i tankih opni koje omogućuju hvatanje svjetla, njegovo trenutno materijaliziranje, daje radovima potrebnu jednostavnost ali i oznaku njihovu *drugost*, tj. potrebu za medijacijom. Autorica navodi naše oko na privid, udvostručuje djelovanje rada: kao skulpturu u prostoru i kao drugu sliku koju stvara mozak, onu koju posjetitelji neskloni fizici i optici teško analiziraju. Estetski minimalizam u službi je prezentacije svjetla (umjetnog i prirodnog), ali i tvorbe druge realnosti. Svjetlo se širi u krugovima i da bismo ga postali svjesni, ono treba naći na prepreku.

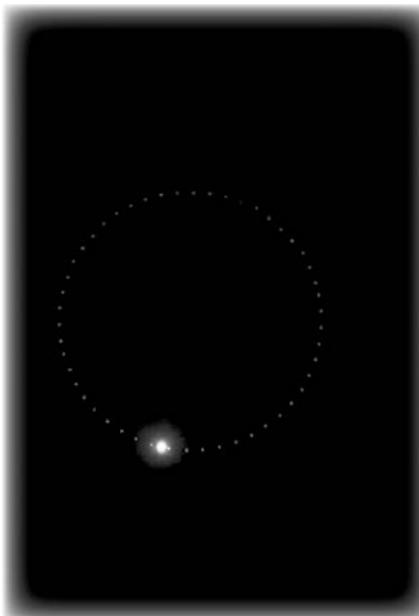
Posjetitelj-plesač

U bijelom prizemnom dijelu izložbe postavljena su tri rada i serija od pet grafika. Rad nazvan *Convergence* velik je objekt od pleksiglasa na čeličnoj konstrukciji, obasjan s četiri mlijice lamine. Zbog slojevitih nagiba pleksiglasa odrazi bijelih lampi jesu višestruki te se pomiču kako mu se približavamo. Pleksiglas kod Ivane Franke *podrtava* prostor u kojemu je izložen. Na 52. venecijanskom bijenalu 2007. pleksiglas je u funkciji *homagea* arhitekturi Carla Scarpe (Palazzo Querini Stampalia), u njemu se ogleda eksterijer u interijeru, dok u ovom stvara tri metra visoku istovremeno prozirnu i reflektirajuću površinu u galeriji koja je fizički popunjena, ali vizualno slobodna. Na tragu Labanove sheme označavanja plesača i njegova pokreta *Convergence* je velik kvadar, trom i matematički terminiran, s dijagonalnim plohama koje nose potenciju pokreta. Gledajući s ulice, posebno u predvečerje, efekt izloga i odraza

Without darkness, no light

Uradu Ivane Franke ima nečeg crnog, nečega duboko tamnog i neugodnog. To crnilo nije Ivanina osobnost, već ono živi u njoj i ponekad izade na vidjelo u njezinim djelima. Možda grijesim, ali ne mislim tako. Njezine svjetlosne instalacije jesu začudne, ali ne samo u fizičkom smislu – diraju me mentalno, ili na mnogim mentalnim razinama. Kad promatram njezina djela, pogađa me neizvjesnost. Nalazim se u arhitekturi koja me navodi na razilaženje s fenomenom zvanim "svjetlost", i povratak na osjećaj straha od mraka iz djetinjstva. Ne znajući gdje staviti noge; ne usuđujući se otvoriti vrata ormara; ne biti u stanju nositi s mrakom bez i jednog tračka svjetlosti. Užas koji to crnilo predstavlja u djetetu u zatvorenoj sobi jest neznanje o nepoznatom koje vibrira čineći da srce udara brže i brže. Gurnuti ruku u crnu rupu u mračnom podrumu. Nadmoć nepoznatog. Bez svjetla nema slikarstva. Bez tame nema svjetla. Mišljenja sam da *art* koji izlaže Ivana Franke ne proizlazi iz izvornog zanimanja za karakteristike svjetlosti, nego iz niza iskustava tame – mraka. Samo umjetnik s iskustvom mraka, koji se na neki način uspio suživjeti s egzistencijalnim crnim bezdanom, poznaje značenje svjetlosti. Tu neizvjesnost osjećam u Ivaninim radovima – intenzivnu kombinaciju straha i ushita.

(Carl Michael von Hausswolff, tekst u povodu izložbe *Waver* Ivane Franke, Galerija Niklas Belenius, Stockholm, Švedska, od 2. do 22. veljače 2009)

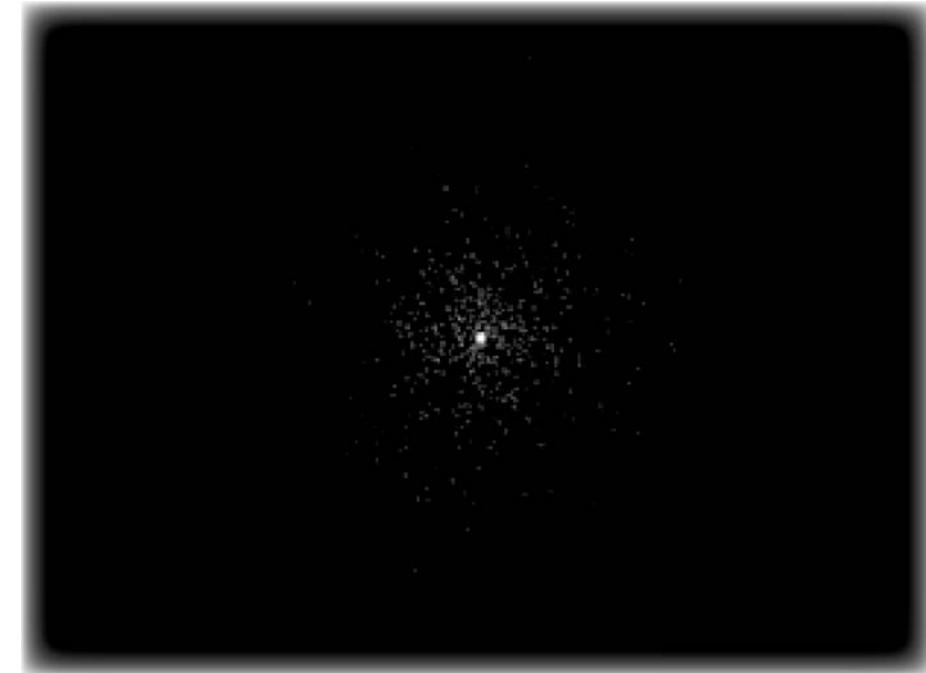

svjetlo upaljeno i tvarno zapravo ne postoji. Točka svjetla koja se kružno širi raspetom plohom flaksa po dužini cijele prostorije vara osjetila i odnose daljinu te posjetitelju-plesaču poremećuje osjećaj ravnoteže. Potpuni mrak u dvije podrumskes prostorije stvara nesigurnost kretanja, koja je nadopunjena hipnotizirajućim učinkom svjetlećih radova. Opredmećeno svjetlo i pokretna slika koju ono stvara prema principu melodije u glazbi, gdje pamtime neposredno prošle tonove i povezuemo ih s onim nadolazećim, omogućuje stvaranje melodije slike. U drugoj zatamnjenoj prostoriji nalazi se *Animated (sphere)*, svjetlosna instalacija koja je bila predstavljena na *Experiment Marathonu* u Reykjaviku, na poziv ku-stosa Hansa Ulricha Obrista i Ólafura Eliassona. *Experiment Marathon* jedno je iz niza 24-satnih događanja koje organizira Serpentine Gallery iz Londona, poput razgovora s umjetnicima, performansa, izložbi i predavanja. *Animated (sphere)* je objesena metalna konstrukcija kugle, premrežene flaksom. U mraku se ne vidi konstrukcija, nego samo odrazi lampice koja je spuštena u središte kugle. Lebdeći svjetlucavi odrazi u razini očiju čude nepostojanim odsjajem koji se kreće po niti flaksa.

Ovom izložbom Ivana Franke još jednom dokazuje svoje vladanje prostorom, izlazak iz čiste grafičke linije kroz medij svjetla. Birajući plesni termin za naslov izložbe, uvodi načelo uzajamnosti posjetitelja i radova. Plesni je pokret dotjeran i zahtjevniji od običnog. Osim pokreta, svjetla i grafike uvodi novu razinu čitanja koju daju dvostrisleni nazivi. Svjetlosne instalacije i objekti od pleksiglasa pomiču našu percepciju i projiciraju stvarnost: ono što čitamo nije zapisano, već je kôdirano da nas zavara. Franke slojevito i nemametljivo konstruiraju novu stvarnost. Videno bi se u ovom slučaju moralno definirati širim pojmom: doživljajem, i to upravo raduje naš senzor za lijepo, čak i onda kad nam je tumačenje fizike manjkavo.

Viđeno – doživljeno

Naslov je ponovno znakovit: *apparent* istodobno tumačimo kao nešto očigledno, i nešto prividno. Taj je krug podvojen, funkcioniра samo kad je

in memoriam

Dunja Koprlečec-Burić (1954. – 2008.)

Žudnja za plemenitom kazalištem

Anica Vlašić-Anić

Na *velikim poprištima* kazališne NE/umjetnosti i urbanog bola "kockastih samoća" Zagreba, Splita i Beograda, Dunja Koprlečec-Burić uoblikovala je poetično Kugla-ritualno zajedništvo

Krajem prosinca 2008. godine u Granadi, u Španjolskoj, preminula je Dunja Koprlečec-Burić, dobitnica "Orlanda" za 1980. godinu – legenda zagrebačkog Kugla glumišta (1975 – 1985).

Vijest o njezinoj preranoj smrti zaustavlja nas, tihe i tužne, u pokušaj sabiranja izvanrednih energija ljudske i kazališne *ljubavi i pamćenja*, kojima je zauvijek obdarila neprocjenjivost Kugla-preobražaja u povijesti hrvatskoga, dakle europskoga teatra 70-ih i 80-ih god. 20. stoljeća.

Rodena 18. ožujka 1954. u Osijeku, u uglednoj gradanskoj obitelji, već kao svestrano nadarena gimnazijalka-odlička (uz ostalo: uzorna gimnastičarka i poznata košarkašica) 1971. g. predano se uključuje u rad Omladinskog scenskog studija Miniteatar, koji je osnovao Branko Mešeg, Gavellin učenik. Uz čarobnost izvođenja scenske montaže, dadaistički besmislena naziva Štekpenteri, upoznaje moć provokativnih naboja pokrenute podrumske alternative: predstava, igrana u podrumu zgrade Radničkoga doma u Osijeku, odjeknula je kao "pljuska" građansko-roditeljskom ukusu (samo)prepoznavanja i poimanja granica kazališne umjetnosti i života. Za Dunjine prve kreativne impulse u grupi mlađih zaljubljenih kazalištaraca značajna je i dostupnost časopisa *The Drama Review* iz New Yorka.

U jesen 1972., kao studentica engleskoga jezika i komparativne književnosti

na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, zajedno sa suprugom Zlatkom Burićem, studentom psihologije i sociologije, učlanjuje se u čeveni, no kreativno već ugašeni SEK (Studentsko eksperimentalno kazalište). Razočaranje zatečenim stanjem pojačava zajedničku žudnju za plemenitom kazališnom ak(tualiza) cijom europskih markacija – "ekstremno subverzivnog, alternativnog impulsa novog anarhizma, pokreta hipija, osvijestene nove ljevice" (Burić) – naslućenih kroz zagrebački IFSK (Internacionalni festival studentskih kazališta). Susret sa Zlatkom Svićenom na Akademiji dramskih umjetnosti, gdje su sa zanimanjem pratili studentske ispitne predstave na sceni, pretvorit će par Koprlečec-Burić u "prebjeg" iz SEK-a u SSG (Studentsko satirično glumište).

Nedramski kazališta

Koautorsko trojstvo Burić-Koprlečec-Svićen radikalno će dokinuti odumirući SSG-ovski koncept društvene satire već prvom predstavom *Noć vukodlaka* – dinamičnom montažom protoka slika i boja, glazbe, svjetlosti i riječi u ritmovima iznenadujuće dramatske energije. Izrazit interes za teatar kao multiperspektivni koncept kugle (s polazištem u tezama koje izlaže Etienne Souriau, francuski filozof i estetičar: Lille, 1892. – Pariz, 1979.) spomenuti "trio" jasno će profilirati već samim prijedlogom o preimenovanju SSG-a u Kugla glumište (20. lipnja 1975.).

Umjetnički kompleksna osebujnost *Dunjina beskompromisna angažmana bez ostatka* u eksperimentu življenga kolektivne proizvodnje Kugla-akcija-ugodaj-predstava – neosporno zadivljuje. Dunja je jedina od svih Kuglinih članova sudjelovala baš u svima, od rađanja prvih idejnih projekcija kazališta kao kugle, odnosno prve predstave *Noć vukodlaka* 1975., pa sve do *Posljednje ljubavne afere* 1982. g.

Iz *Noći vukodlaka*, inscenirane, prema istoimenu filmskom sinopsisu Branka Ivandje, u polukružnoj dvorani Teatra &td, Dunju Koprlečec-Burić

pamtimi u ulozi Justine. Nastupila je u svim izvedbama: premijernoj, repertoarskim, u sklopu programa IFSK-a kao i Međunarodnoga festivala otvorenih

scena u talijanskoj L'Aquilli (jesen 1975.). Dunjin prinos izvrsnosti predstave inkrustiran je, ekspresivnom dinamikom izvedbe, u prva, a potom i sva kasnija traganja autorskoga kolektiva za oblicima nedramskog kazališta bez unaprijed zadana fokusa (inspirirana, između ostaloga, tezama Darka Suvina iz *Dva vida dramaturgije*): predrenesanog, srednjovjekovnog, crkvenog – sa slikama križnog puta, prolascima kroz dramske slike i procesijama na trgovima. S kolektivom je promišljala i koautorski primjenjivala otkrića ekspresionističke dramaturgije (Georga Kaisera, ali i Krlezina Krajeva i Kristofora Kolumba), etno-kazališta (istražujući u biblioteci Instituta za etnologiju i folkloristiku), inspiraciju američkom verzijom hipopokreta s političkim happeninzima (kao što su npr. *Do it! – Scenarios of the Revolution* Jeryja Rubina) kao i senzacijske povezivanja Beckettova i Brechtova *sloma katarze*. Dunje Koprlečec-Burić sjekoće se, napose, u nezaboravnoj slici koja je provokativno osporavala konvenciju "kraja predstave": ruke nekoliko izvođača, koji su tek sišli sa scene, "u živi kip" preobražavale su Justinin lik – nanosima mokroga gipsa na Dunjino tijelo dok je ona nepomično i dostojarstveno stajala na improviziranu "pijedestalu". Ozbiljno je i do kraja ustrajala u toj pozici, dok su ostali izvođači, dječjom igračkom-fotoaparatom "portretirali" lice publike-promatrica i uručivali im te "fotoportrete" kao njihovu vlastitu "sliku i priliku" – da bi se u njihovim rukama stvorile ulaznice za zagrebački Zoološki vrt s "portretima" iz životinjskoga svijeta. Atraktivnost *Noći vukodlaka* zapažena je i na recentnom festivalu kazališne alternative europskoga konteksta u talijanskoj L'Aquilli.

Protiv mrtvog neba

Markantna pojava Dunje Koprlečec-Burić, kazališnim likom i bijem ljestve vlastita biti, u svim predstavama, "mekanim brodovima" Kugla-glumišta, tijesno je povezana s njezinim neustrašivo prodornim odlukama za beskompromisne rezove kroz okamine zatečenih stanja *Ljubavi i pamćenja* (1976.) – svih, *Kugla-palimpsestima* dotaknutih, "nepomičnih stvari" (Salvador Dalí, *Ljubav i pamćenje* 1931.). Intertekstualnu polisemanticnost Kuglinih slika-palimpsesta umjesešno je naglašavala u opstojnosti njihove značenjske punine s mudro impliciranom "pozadinom": nepredvidivo osvještenim kontekstom uličnog "sada"

i "ovdje" Kugle i Kugline publike. Na *velikim poprištima* kazališne NE/umjetnosti i urbanog bola "kockastih samoća" Zagreba, Splita, i Beograda, uobičajala je poetično Kugla-ritualno zajedništvo *Dočeka proljeća* (1977.): radosno i vedro, slapovima plastičnih traka žarkih boja, ali i antigradanski bijesno, oštrinom koraka u visokim potpeticama i gestom znakovita gaženja cigaršpica u travi. Neupitno s dubokim uvjerenjem u moć Kugla-Lica, prinosila ga je preobražavajući se u nezaboravnu nosačicu "magično" ubožljene melankolije Kugla-ogledala koje u betonskom sivilu matutskih nebodera jača slutnju o mogućnostima promjene mrtvih nebosklona. Šarmantnu neodoljivost cirkusko-varijetejski-najavnih *Kugla-mimohoda* približavala je publici brilljantnom "ne/s(p) retnošću" skokovitih "zvijezda" sjajne artistice u plavom. Njezine dojmive interpretativne preobrazbe u nekoliko različitih likova i slika u *Mekanim brodovima* (1978.) kulminirale su, uz mirisno suzujeće zraka upravo zalazećega sunca i odsjaje vatre na licima zanesene publike – neponovljivim skulpturama bijelogra ritma i uzavrele gipkosti tijela u izvedbi završnog plesa Bijele maske. Kao virtuozna najavljavačica u *Priči o djevojci sa zlatnim ribicama i cirkusu Plava zvijezda* (1979.) i *Kugla Cabaretu* (1982.) – u crnom fraku s cilindrom, ispod kojeg se rasipala nemarna ljupkost plavih krovči – maestralno se poigravala, očaravajući i raščaravajući igre s "horizontalima očekivanja" ulične publike, rjećitim parodijsko-ludističkim st(j)imulacijama nekoliko žanrovske konvencija "kazališne predstave". Dunjin Kugla-tango s razbarušenim Šiš-plesačem u crnom fraku na improviziranu podiju ispred zagrebačkoga Glavnog kolodvora, uz taktove neizrecivo tužnobolne Šilović/Kugla-šlager&tango-glasbe kao da još plesno traje svoju bezvremensku ustretalost.

Kugla-lutke

Nevjerojatnom upornošću beskompromisna uvjerenja u neupitnu vrijednost vlastita umjetničkoga angažmana, potičući sve posustale, za *Posljednje sate gospodara ledeni strjeva* (1979.) gotovo do iznemoglosti izradivala je Kugla-lutke, da bi ih podijelila djeci iz publike kao novogodišnji dar u trešnjevačkom parku u Nehajskoj. Ni za istodobne dogovore s dužnosnicima JNA nije joj nedostajalo energije i – čitav jedan vojnički odred iz vojničkih je kazana publici besplatno dijelio čaj za vrijeme predstave!

Prestižna nagrada "Orlando" dodijeljena joj je 1980. kao predstavnici *Kugla glumišta*, čija je predstava *Ljetno popodne ili što se desilo s Vlastom Hršak* na taj način nagrađena kao najuspješnije umjetničko ostvarenje dramskog programa Dubrovačkih ljetnih igara. Kugla-spoj motiva iz legende o lopudskoj sirotici i istinito priča iz "Glasa Slavonije" o pre-hipnotiziranoj djevojci, jedva probudenoj nakon hipnotizerske seanse; Dunjina interpretacija učinila je legendarnim.

Ukrugovima plavih baraka, priljubljenih uz desnu marginu prepristupne zone ("na zadvorkah", rekao bi D. I. Harms!) ulaza u Studentski centar u Savskoj 25, čitavo jedno desetljeće, do *Posljednje ljubavne afere* 1982. g. – Dunjina je Kugla-(sve)prisutnost neizbrisivo obilježila ne/umjetničku atmosferu duhovne, intelektualne ali i fizičke, zanatsko-umjetničke Kugla-proizvodnje u Kuglinu "dnevnom boravku". U njegovoj kafkijanskoj skučenosti i zaguljivosti, ponosnoj i toploj ukrašenosti plakatima i fotografijama, nemarnoj prenatrpanosti stvarima i čudesno dinamičnoj prolaznosti u kojoj su se rado zaustavljeni svi članovi Kugla glumišta, ali i nečlanovi i najstidljiviji simpatizeri – dostojanstveno, svjesno i odgovorno uključivala se u kaos produktivne simulanosti najraznorodnijih radnih rasporeda: od održavanja scenskih proba; kostimiranja i šminkanja prije čuvenih "mimohoda" – do hranjenja izgladnjelih "Kugla-proizvođača". Nisu je mimoilazili ni administrativni obrasci ni neminovalna ispunjavanja godišnjih Izvještaja na prastaroj mehaničkoj pisaćoj mašini. Odlikovala se, uz glumačko-izvedbeni talent, vrsnoćom i marljivošću u najrazličitim vještinama, od šivanja kostima i lutaka na legendarnoj "Singerici", do krojenja papira i lijepljenja dijelova scenografije. Šarmantnim ludizmom prstavih besmislica i smijeha radosno je pratila sveopći ushit novim idejama, Kugla-internim pošallicama ili tek razvijenim fotografijama Mladena Babića-Babe s jučerašnje predstave ili probe! U konstantnoj neprovjednosti od gustih dimova cigareta, koje ka da ponekad ni sama nije gasila, koncentrirano je slijedila i kritički se uključivala u žar vatreñih diskusija o najraznorodnijim Kugla-aktualnostima. Vlastite stavove branila je i dokazivala tvrdoglavu, hrabru, bez odustajanja – s neuništivom energijom, kojom je, čestim nemogućnostima uprkos, zamišljenu akciju dovodila do kraja.

Posljednja predstava

Dunjina posljednja, samostalna predstava *Modna revija* (1984) s kojom je gostovala diljem Jugoslavije, temeljila se na montaži slika i ritmova europske provenijencije, spojenih s impresijama, pobuđenim na njezinim putovanjima po arapskim zemljama. Susret s arapskom kulturom i islamom preobrazit će Dunjin život: zauvijek odustaje od kazališta i umjetnosti, prelazi na islam, uporno se vraća u arapski svijet bez obzira na nekoliko prisilnih deportacija, zbog čega čak mijenja i prezime u Bešlić (prezime njezine voljene bake po majci) i definitivno se odlučuje za asketski skroman "život na rubu" u Granadi u Španjolskoj. Međunarodni islamski centar, čija je djelatnica pronašla njezino mrtvo tijelo u stanu gdje je provela posljedne dane života, organizirao je njezin pokop po islamskom obredu.

Danas, u mislima na Dunju, sve Kugline "ljubavi i pamćenja" dotiču i sabiru bol. U dostojanstvu boli – ponos i zahvalnost za sve čime ih je upravo Dunja činila nesaberivima. □

Arne Næss (1912 - 2009)

Otac filozofije dubinske ekologije

Mirela Holy

Arne Næss, poznati norveški filozof i inicijator dubinske ekologije, umro je u snu 12. siječnja 2009. godine u dobi od 96 godina. Svojim idejama o intimnom i sveprožimajućem odnosu između žive i nežive prirode na Zemlji i ljudske vrste nadahnuo je generacije nevladinih aktivista/ica za zaštitu okoliša, i "zelenih" političara/ki diljem svijeta

Samo postavljanjem pravih, dubokih pitanja samima sebi možemo otkriti svoje stvarno mjesto u prirodi, a ne se skrivati iza općenite bespomoćnosti i bježati od osobne odgovornosti za ekološku krizu

Arne Dekke Eide Næss rođen je u Slemdali, mjestu u blizini glavnog norveškog grada Oslo daleke 1912. godine. Studirao je u Oslu, Parizu i Beču gdje je postao i članom tzv. bečkog kruga, filozofske škole posvećene empiricizmu i logičkoj analizi. Nakon što je dovršio disertaciju *Znanje i znanstveno postupanje*, dodijeljeno mu je predavačko mjesto na Sveučilištu u Oslu, čime je Arne Næss postao najmlađi predavač u povijesti tog sveučilišta. Tijekom karijere razvijao se od radikalnog empiričara prema pluralizmu i skepticizmu, a u svojim se mnogobrojnim radovima bavio cijelim spektrom različitih filozofskih tema, zbog čega ga je Harold Glasser, urednik *Izabranih radova Arnea Næssa*, objavljenih 2005. godine, prozvao "filozofskim ekvivalentom lovca-saku-pļača". Næss u svojim ranijim radovima, između ostalog, propituje fenomene jezika, značenja i komunikacije te odnose između razuma i osjećaja.

Næssov rad utjecali su Spinoza, Gandhi i Rachel Carsons, pionirka teorije zaštite okoliša, autorka proslavljenog *Nijemog proljeća*. Krajem šezdesetih, početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća Næssov interes sve se više pomicao prema problematici zaštite okoliša. Sveučilište je napustio 1969. godine jer je smatrao da ekološke ideje zahtijevaju i odgovarajuću političku akciju. Iz tog je razdoblja zapamćena njegova akcija vezivanja za stijene ispred vodopada Mardal čime je uspio prisiliti norvešku Vladu da odustane od gradnje brane kojom bi se nepovratno devastirali vodopad i obližnji fjord. Njegov interes za okolišna pitanja bio je neodvojiv od njegove ljubavi prema planinarenju pa se od sedamdesetih godina intenzivno posvetio i etičkim pitanjima planinarenja.

Arne Næss otac je filozofije dubinske ekologije, a ta se filozofija

pretvorila u pokret dubinske ekologije koji je danas jedan od najutjecajnijih ekologističkih pokreta u svijetu. Næss nije utemeljio strogo određen sistem, već je dao niz principa i preporuka za ekološki osviještene pojedince/ke. Naglašavao je da su ljudi samo djeliči ekologije planeta Zemlje te da samo shvaćanjem zajedništva i jedinstva s prirodom možemo postići potpunu realizaciju svoje ljudskosti. Naučavao je jednakost svih živih organizama, odnosno da ljudi nemaju veću vrijednost od drugih bića. Prema mišljenju Arnea Næssa i ljudi su, baš kao i drugi živi organizmi, samo obični stanovnici naše biološke zajednice te kao takvi nemaju većih prava od, primjerice, neke bakterije ili primitivne amebe. Næss je u upotrebu uveo termin "ekozofija" kako bi opisao filozofsku ekologiju koje je dubinska ekologija sastavni dio. Ekozofija se nadahnjuje kako ekologijom tako i mnogim filozofskim i religijskim tradicijama putem vjerovanja američkih Indijanaca, zen-budizma, taoizma, predsokratača, Spinoze i Gandhija. Dubinska ekologija predstavlja razliku u odnosu na ideologiju reformiranih "površnih" ekologa koji se ne žele odreći utilitarizma i antropocentrčnog pogleda na prirodu. "Površni" ekolozi smatraju kako napretkom i implementacijom modernih tehnologija mogu riješiti ekološku krizu na Zemlji. Za razliku od "površnih" ekologa, dubinski ekolozi zahtijevaju postavljanje beskompromisnih pitanja o vlastitom načinu života, kao i o načinu života cijelokupne zajednice. Samo postavljanjem pravih, dubokih pitanja samima sebi možemo otkriti svoje stvarno mjesto u prirodi, a ne se skrivati iza općenite bespomoćnosti i bježati od osobne odgovornosti za ekološku krizu, s obzirom na to da smo svi sudionici ove kulture. Stoga je pitanje samostvarenja centralno pitanje dubinske ekologije.

Samostvarenje za dubinske ekologe znači širenje i produbljivanje našeg osjećaja sebe iznad uskog jastva kako bismo se poistovjetili sa svim živim bićima, jer je to jedini način da istinski zaštitemo Zemlju.

Završno spomenimo ovom, nažalost, *in memoriam* situacijom da je Arne Næss objavio više od trideset knjiga među kojima treba izdvojiti *Life's Philosophy: Reason and Feeling in a Deeper World* (2002); *Ecology, Community and Lifestyle* (1989); *Freedom, Emotion and Self-subsistence* (1975); *Gandhi and Group Conflict* (1974); *Scepticism* (1969); *Communication and Argument* (1966) te *Symbolic Logic* (1961). □

250 zareza

sučeljavanje

Tri lista, a ne trolist

Potraga za razlikama i sličnostima između Zareza, Hrvatskog slova i Vjenca: pritom pročita-

nih

Počinimo od humusa intelektualne redukcije: nemali broj ljudi vjeruje u horoskop. To znači da svu silu situacije, sve njanze odnosa, sve kontradikcije ponašanja i sva psihosociološka profiliranja, horoskoplje žele reducirati na interakciju *samo dvanaest* kategorija. Hrvatska pak kultura, svilka na pedesetogodišnje političko jednoumlje, zadovoljila bi se i još pogubnijom redukcijom na *jednu zajedničku* kategoriju: čemu imati tri časopisa za kulturu kad bi ih se moglo učinkovito podrezati na jedan. Ako Hitler i Adorno ne žele izlaziti u istim novinama, tim gore po Adorna (štano reč aktuelni ministar kulture: emigranti su si *sami krizi* zbog »nekooperativnosti s tiranijama«). Pada mi na pamet i pitanje zašto Hrvatska uopće ima Sabor, kad bi se »velika ušteda« postigla već i uvođenjem monarhije.

Žanr općih mesta

Tko je to »generaliziran« ili *prosječni* konzument kulture i što on/a misli o *Hrvatskom slovu*, *Vjenca* i *Zarezu* ostaje znanstveno neistraženom tajnom, ali zato su mnogi *izuzetni* i krajnje individualizirani potrošači CRO-pismenosti izrazili mišljenje o tome kako bi trebalo izgledati jedan *idealni* dvotjednik za kulturu. Pri tome se radi o individualcima koji nikada ne govore o neidealnim *kontekstima* nastanka bilo koje publikacije, nego jedino o stvarima koje bi bile *uprav savršene* kada socijalnog konteksta uopće ne bi ni bilo. Igor Mandić misli da bi idealan kulturni časopis trebalo oblikovati »kompromisno«, a ne »ideologizirano«. Dakle *Hrvatsko slovo* i *Zarez* po Mandiću razdvaja samo okret udesno ili ulijevo, dok je *Vjenac*, ideologiski čedo HDZ-ovih ulaganja (što je Mandić nekako promaklo), tobožje poželjna »srednja struja«. Vujić se čudi što urednici sva tri časopisa ne sjednu lijepo za isti stol i dogovore se o »zajedničkom listu« koji bi valjda svaki mjesec rotirao glavnog urednika (zajedno sa suradnicima). Kao kad kartate u parovima: jedne subote Zlatar (*Zarez*) i Jindra (*Hrvatsko slovo*) protiv Kuzmanović (*Vjenac*), druge subote Jindra i Kuzmanović protiv Zlatara. Pa nije kultura ništa složenija od horoscop ili preferansa, zar ne? Na tribini povodom dvadeset pet brojeva *Zareza* pokazalo se, nadasve, da Žarko Puhovski nije zadovoljan razinom kritičnosti tj. brojem negativnih kritika otisnutih u *Zarezu*, što nagovještava da nije upoznat s materijalnim dokazima obilja *Zarezovih* polemika izazvava-

nih samo i jedino *negativnim kritikama* (uredništvo trenutno razmišlja kako objaviti kompletan broj pristiglih reagiranja, a da pri-

dnjem broju *Vjenca*: »Vlaho Bogićić, potpredsjednik Matrice hrvatske, složio se da su *Vjenac* dosadne novine», njegov je opstanak još jedan dokaz da se poslušnost, plitkost i dosadnost u nas »ispitati« kad te finansira država, *kulturalna nevidljivost* postaje ne samo način, nego i preuvjet materijalnog preživljavanja.

pono 23 puta s po 32 stranicom, dok je prema našim izvorima dobio od države 800.000 kuna (700.000 iz Ministarstva za kulturu, 100.000 iz gradskog fonda — po nekim informacijama čak 300.000), izlazi da je *Vjenac* po stranicu dobio oko 1.100 kuna. Istodobno je *Zarez* po stranicu dobio 170 kuna. Kako smo preživjeli postkomunizam? Tako što nismo plačali autore, nego samo tisak. Preživjeli smo jer nam se kukačkim činilo zbog izostanka vlastitih honorara odustati i od vrijednosti slobode govora. No ono što intimno smatram vrhuncem licemjerja domaće kulture sastoji se od *brbljanja* dobro situiranih i stalno zaposlenih intelektualaca i političara o tobožnjoj brizi za »školovanu mladost« Hrvatske, dok istodobno cijela jedna

Zanimaju ga tako neugodne teme kao što su socijalna degradacija znanosti i visokog školstva, rođački mentalitet koji upravlja raspadnjom novca za kulturu iz državnog proračuna, uvrede struke počinjene arhitektonskim sredstvima, odgovornost medija. Među spomenuta tri časopisa postoji još razlika: ni *Vjenac* ni *Zarez* nemaju rubriku prevodenja strane i domaće poezije koja bi se po sustavnoj visini kvalitete mogla usporediti s rubrikom za poziciju *Hrvatskog slova*. Ni *Hrvatsko slovo* ni *Vjenac* ne prate sustavno rad nevladinih organizacija, feminističke i ekološke teme, nezavisne studije, tematiku tzv. »civilnog društva« i demokratskih inicijativa — što pak čini *Zarez*. Unikatno svojstvo *Zareza* također su i redoviti temati u rasponu od promišljanja opusa Vanje Sutlića i Danila Kiša do prijevodne strane i domaće proze, suvremenog dizajna ili postkolonijalne teorije. A ni *Zarez* ni *Hrvatsko slovo* ne mogu si dozvoliti arhaizam i posvemašnje tematsku dekorativnost *Vjenca*. Od troje časopisne »djeciće«, rekla bih, *Hrvatsko slovo* je dugo živjelo najbogatije, dok je *Vjenac* dugo živio najrazmaženije, s tim da su *Vjenac* zadnjih godina dana vodili i sredovječni novinarski početnici. U tom su smislu *Vjenac* i *Hrvatsko slovo* savršeni primjer »sljepog crijeva« domaće javnosti: postoje jer ih netko plača ne pitajući za kvalitetu.

Budanje bez budnica

Ima li načina da u Hrvatskoj prežive sva tri kulturna časopisa? Dakako, pod uvjetom da se okusaju u uvjetima stvarne tržišne konkurenčije. Ali ne jedino po zakonima masovnog ukusa: kultura nijedne zemlje ne može ovisiti samo o trgovackim kriterijima, inače bi na kioscima postojali tek *Astro magazin* i *Sportske novosti*. Kako reče Griffith: »da je u Americi većina odlučivala o statusu rostva, crnci bi još uvijek bili robovi«. To znači da kulturu treba dodatno njegovati, budući da ne raste »sama od sebe« niti je širokim masama omiljena ili čak poznata. Njezin manjak u svakom slučaju rezultira padom standarda i kreditibilnosti kompletнog društva. Zato mi se čini da bi kriterij procjene kulturnih časopisa trebali biti njihovi konkretni profesionalni standardi, a ne nekakva nepostojeca »apriorna« vrijednost. Procjenitelji pri tom ne bi smjeli biti astrolozi, samovoljni kulturni analfabeti ni politički kompromitirane osobe (konvertiti), već stručnjaci upućeni i u teoriju medija i u specifično hrvatski kontekst. Sudeći samo po diplomatskim predstavnicima stranih zemalja s kojima sam imala čast razgovarati, takvi ekspertri ne samo da postoje, nego ne žale truda kad su u pitanju demokratski mediji bilo koje zemlje. Pitanje glasi: usudujemo li se poslovati po europskim standardima? Usudujemo li se govoriti o nacionalizmu, utopiji i krizi kao trima različitim modelima na kojima je sagraden identitet *Hrvatskog slova*, *Vjenca* i *Zareza*? Imamo li petlje čuti mišljenje mlade generacije (pa makar ono bilo i kritičko) ili smo samo deklarativno zabrinuti zbog odjelja mozgova? Na kraju: mora li se *Zarez* ugasiti zato jer Hrvatska nije zrela za kulturnu demokraciju i gradansku hrabrost? Dok još postojimo, ta pitanja imamo potrebe postavljati i sebi i drugima. □

zarez

Vijenac

HRVATSKO SLOVO

VERBUM
CROATICUM

dojam: njemu je *Zarez* leglo ultralijevih anarhističkih predvodjenih Borisom Budenom. A prva dama *Ferali Heni Erceg* dala nam je do znanja da *Zarez* jest doduše u stanju postaviti »slatke« upitnike, ali nije u stanju opaliti toljagom po neprrijateljima naroda. U prijevodu: za *Feral* je *Zarez* skoro pa loše maskirana te neosvještena desnica.

Ovce ili novce

Zarez je očito toliko toga *kontraktornog*, disparatnog i teško probavljivog (ključna orijentacija: *neposlušnog i nestrančkog*) da ga nitko ne uspijeva prepoznati kao zasebnu vrijednost: naši su kulturni turnjaci predugo navikli da svaki javni prostor i svako pravo glasa imaju biti »ispostava« nečijeg uskog i/ili autokratskog interesa. Kad i *imaju* demokraciju (makar u formi časopisa), kad i postoji mjesto percipiranja famozne *Dugosti* te njezina uvažavanja, hrvatski je intelektualci ne prepoznaju. Žašto? Zato što demokracija doista zahtijeva naporne promjene ponašanja — angažman koji sa sobom povlači osobne i profesionalne rizike: ne možete biti demokratični ako vam je prvenstveni životni stav da se ne smijete nikome zamjeriti (posebno ne onima koji vas već mrze samo vi toga niste svjesni), niti smijete misliti vlastitom glavom (posebno ako to bilježe mediji). Osim toga, demokracija ne plaća tako dobro kao elita. *Zarez* ne može platiti honorare u visini honorara *Vijenca* ili donedavno *Hrvatskog slova*. Neće valjda jedan ugledni leksikograf i književni kritičar pisati za demokratski časopis tipa *Zarez* samo zato što je to otvorena tribina civilnog društva. Pisat će za one koji mu *plate*, pa makar to bili i poslodavci dijametralno suprotni leksikografovim političkim uverjenjima. S druge strane, kako *Vijenac* ne izaziva NIKA-KVE reakcije javnosti (citat iz za-

Dresura vs. kultura

Ako se sjećate, *Hrvatsko slovo* nastalo je sredinom devedesetih, po državnom zadatu, kako bi držalo konzervativnu protutežu Novakovu »odveć kozmopolitskom« *Vijencu*, a *Zarez* je nastao u predzadnjoj godini XX. stoljeća jer je uredništvo tadašnjeg *Vijenca* urednice Andreje Zlatara odbilo pristati na hadzečovske prioritete Matice hrvatske, pak je onda *ljudski faktor* autora i urednika *Vijenca* napustio prostorije MH te osnovao autonomno glasilo za kulturu pod nazivom *Zarez* (u značenju: onaj znak interpunkcije koji demokratski razdaje ili spaša — ali definitivno ne cenzurira — različite misli). *Vijenac* je nakon toga ostao zjapeča prazna prostorija u tvrdavi Matice hrvatske, u koju su tek nakon dugih natezanja i zahvaljujući visokim honorarima ugurani urednički pregaoci slabog ili nikakvog novinarskog ustroja. Tek toliko da »pogonista ne prestane: ipak je Matica za *Vijenac* dobivala značajne novce. Žačeće sva tri lista, dakle, izrazito je POLITIČKI intoniran, baš kao što je *politika* uvjetovala i njihov razvoj te opstanak. Radi se o listovima koji nisu jednako opstanka, a još manje ih povezuje sličnost materijalnog sustava ili sadržaja. *Zarez* je jedini prošao kroz sve stadije tržišnog (pa onda i političkog) osamostaljivanja; jedini je prihvatio rizik *stvarnog* izlaska na međudjelovanje i konkurenčnu s ukusom čitatelja; jedini se sastoji od redakcije mlađih i školovanih novinara koji obraduju žarišne točke kulture (i to iz osobnog idealizma, a bez stranačkog ili institucionalnog favoriziranja).

Brojke i slova

Dosta govore i brojke. Za *Hrvatsko slovo* podaci nisu dostupni javnosti, ali ako izračunamo da je u 1999. godini *Vijenac* izašao uku-

diplomirana i nerijetko magistrirana mlada generacija u *Zarezu* mjesecima radi besplatno. Dok slušam pozive za »zbrinjavanje« novonastale »besparice« *Hrvatskog slova*, ne mogu vjerovati vlastitim ušima: *Slovo* koje je doslovno *do jučer* vršilo represiju i plivalo u novcu sada traži »zaštitu«, a *Zarez* koji jedva sastavlja kraj s krajem i radi punom parom za nešto tako egzotično kao što je pravo nezavisnog mišljenja sada ponovno ostaje i bez novaca i bez ikakve javne podrške: čim *Zarez* spomene da *nema od čega živjeti*, nade se odmah brzopleti autor tipa Rade Dragojević (inache je dan od najboljih novinara *Novog lista*) koji će *Zarez* optužiti za »neterminaciju« prema listovima koji su financijski zbrinuti. Od nas se stalno očekuje da *odustanemo* i umremo šutke; čemu zamarati javnost nekakvim pokušajima uspostave slobode javne riječi — pa nije valjda Hrvatska isto što i Europa.

Nacija, utopija i kriza

Sadašnje *Hrvatsko slovo* ponosno zagovara rodoljublje najsljednje militantnom nacionalizmu: zadnji broj otvoreno se protivi »globalizaciji«, a usput i osudi Blaškića te mehanizmu Haškog suda općenito. Sadašnji *Vijenac* ponosno zagovara »nekonfliktnu kulturu«, sasvim identičnu negativnoj selekciji podataka čiji je zadatak stvoriti slike tobožnjeg »konsenzusa« i »mirnog tijeka« domaće kulture. Omiljene teme *Vijenca*: gregorijanski korali i spiritističke seanske prizivanja Marka Marulića. Model kulture koji nam nastoji podastrijeti Kuzmanovićeva novina zapravo je utopija hrvatske povijesti lišene ratova, sukoba ili čak nesuglasica: arhadijski pejzaž Bukovčevih soft-porn ljetopisa. Sadašnji *Zarez* posreže za otvaranjem kriznih točaka društva, a za stilom kritičkog samopreispitivanja pojedinaca.

Iz Zareza, broj 196-197, 11. siječnja 2007.

Udri jače manijače

Srećko Pulig

Nas, ateiste, Crkva je svela na kulturni fenomen, duduše "misterija zla i moći tmina", ali ipak – samo kulturni. Crkva od nas radi nekakve "postmoderne", beskrvne, postpolitičke ateiste. Od društvenog dijaloga npr. kršćanina i marksista, nekad ravnopravnog, ostao je politički djelatni kršćanin i marksist kao fenomen "povijesti umjetnosti", najbolje sklonjen u kulturnom zabranu

Bura u časi vode. Svakom svoje ili da nam živi tolerancija. Makar to bila i ona koja se ne tako davno još nazivala i represivnom. Tako bi mogli rezimirati novi "sukob" pape Ratzingera i naše, uglavnom samo medijske, javnosti, sukob koji je uistinu hrvatske medije zapljušnuo više od onih najvećih na Zapadu.

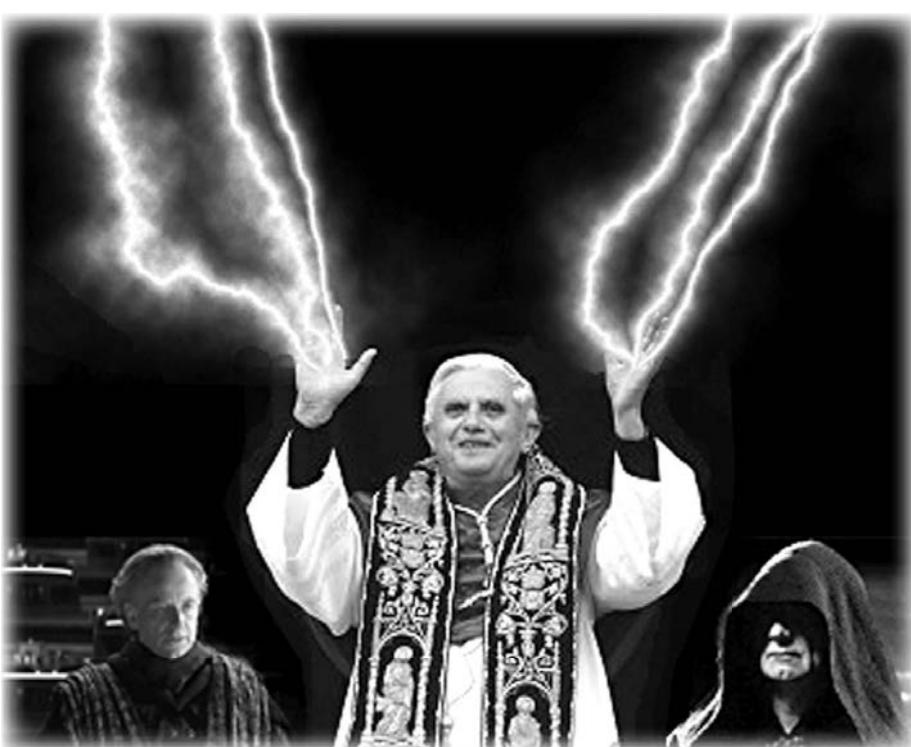
Jer, nakon što su svećenici, veliki i mali, ali svakako manji od Pape, na sva javna zvona rekli svoje, navodno uvijek već autentično tumačenje, u, baš po njima, neautentično-iskriviljujućem medijskom kontekstu, i nakon što su prozvani agnostici, ateisti i moderni i postmoderni znanstvenici, jer su pristali na identitetsko etiketiranje, pripušteni da kažu rečenicu, dvije u obranu svoje pozicije pred kumovsko-korporativno medijski povećanim vatikanskim napadom, sva "bura" u poslovnoj časi će se smiriti novim pokretom istih medija, kojim je i "u blagdanskom ozračju" izazvana.

Papa samo radi svoj posao

U svemu tome izgleda kao da jedini disonantni ton u najnovijem korištenju Pape za glajštanje ionako već preko svake podnošljive mjere glajhpotašnih, pružaju u nas još zastupnici ideologije ljudskih prava. Uloga što su je u ovome slučaju odigrali Zoran Pusić i neki novinari, na jedan način npr. presmjerni Zdravko Zima, na drugi, pseudoradikalni "šaljivi" Boris Dežulović, svodi se na protest što su nevjernici došli na zao i loš glas ili, još bogougodnije, što ateizam nije prepoznat kao legitimna vjera. Pa oni ili posežu za racionalno-povijesnim argumentima, u kojima zdravorazumski evidentno "crne knjige" vjernika debelo pretežu nad onima nevjernika, kako nekad, tako i danas, ili čak "šaljivo" prijete protudarom, u obliku tužbe svjetovnom sudu za ozbiljnu prijetnju, klevetu, duševne boli itd. i sl., koju da Papa čini onima koji "podmuklo i opasno u suvremenosti odbacuju Boga". U ovome se slučaju vidi sva nezgodna nepromišljena upotreba ideologije, da ne kažemo konkurenčke religije, ljudskih prava. Jer ne radi se o tome da otkrivamo "demokratske nedostatke" religioznih objava, niti Crkvi koje ih promiču, nego da ograničimo polje njihova važenja. Previše

ovđe nije dovoljno. Kao gradane ne treba nas zanimati vide li neki svećenici u nama "samo" zabludjeli duše ili crne vragove, "otajstvo zla (*mysterium iniquitatis*), na moć tmina koja želi zatamniti sjaj božanskoga svjetla", sve dok to ne zadire u našu građansku ravnopravnost. Ići raspravljati na gostujući teren, upuštati se u teološke i pseudoteološke rasprave, sasvim je suvišno, nemamo li poznatu ambiciju postati papskijim od pape. Jer, kako kaže Nadežda Cačinović: "On u ovom govoru samo radi svoj posao i kaže da nije samo protiv ateista, nego i svake moderne i postmoderne verzije Krista, New Agea i slično. On želi tradicionalni, klasični katolicizam".

Ne tako davno prosvijećeni ljudi bi samo rekli: udri jače manijače. No, danas kao da su neka druga vremena. Svi se osjećaju ugroženima, svi su manjina, što god statistike da govore o tome. U navodno postideološkom svijetu, u kome nema kritike niti klasičnije političkih ideologija poput demokršćanstva, socijalne demokracije, liberalizma itd., ne može biti ni kritike religije, kao pseudo i nadpolitike. Dapače, manipulirana javnost, kao da sve više želi religiozno političko vodstvo. I to ne samo ono profesionalnih političara, nego svih, pa i medijskih, "društveno-političkih" radnika. Kada društvo zapadne u krizu, koja nije religiozna nego politička, sve više traži religijski izlaz. Bog je sigurno nešto zamislio s neovisnom i samostalnom Hrvatskom. To nije teza samo biskupa tzv. crke u Hrvata, to je teza i korifeja hrvatskog postkomunističkog liberalizma, s navodnicima ili bez njih. Bog je, skoro isti, isto tako nešto zamislio s npr. smjenom Miloševića u Srbiji ili ostajanjem Kosova u sklopu države Srbije. Ili, sa srpsko-hrvatskim pomirenjem u Hrvatskoj. Nije problem što se zagrebački gradonačelnik Bandić na "domjenku za pravoslavni Božić" ne zna ponosati kak'se šika sa svojim Srbinom Duškom, nego u cijeloj toj inscenaciji misterija postpolitičkog pomirenja, u kojoj se mijesaju dijelovi crkvenog obreda, građanskog salona i "postmoderne" medijske promocije, gdje, ako Bandić "ne zna" s koljivom, Sanader "ne zna" da "Kristos se rodi" ima smisla u božićnu nedjelju, ali ne i u petak, dva dana prije, itd. i sl.

Uspjela duhovna obnova

Što je danas ostalo od nekadašnje svjetovne javnosti? Očito, skepticizam i ateizam trenutačno nemaju nikakvu tržišnu cijenu, osim prigodno-illustrativne, a rad na političkim ideologijama, ne samo marksističkim i anarhističkim, svršava u volonterskoj neplaćenoj aktivnosti entuzijasta tzv. civilnog društva. U takvoj situaciji gotovo ništa ne narušava medusobnu "represivnu toleranciju" vjere i nevjere, u kojoj naravno vjera, poput nacije, postaje nultom točkom, podlogom, s koje se jedino i može govoriti o vjerovanju i nevjeronju sviju. Jer da čovjek nema nacionalnog, vjerskog itd. osjećaja, s navodnicima ili bez njih, to sve više postaje ne toliko nepojmljivim, koliko "nebitnim", tj. strukturalno cenzorski u središnjoj javnosti zanemarivim iskorakom.

Ovdje grubo skicirano naše novo društveno-političko stanje nije palo s Marsa. Kao što se Jugoslavija nije raspala poput dotrajalih cipela, nego je mnogo ljudi uložilo znatan trud u njezinu dezintegraciju, tako je i naše postpolitičko pseudoreligiozno društveno stanje zahtjevalo poveći trud novoustavljenih državnih i društvenih institucija, kojim su uklonjene prepreke "duhovnoj obnovi" kroz "novu religioznost". To što se danas pojmom duhovne obnove više ne spominje, kao ni npr. Druge Hrvatske, samo znači da je on u svojoj društvenoj karijeri uglavnom uspio. Ne apsolutno i savršeno, ali, bože moj, tako je to s ljudskim poslovima. Samo Bog je savršen. Država je pomogla propaloj hrvatsko-proletarjoj religioznosti, time što je ukinula institute i druge znanstvene pogone, koji su se znanstveno-kritički bavili religijom kao društvenim fenomenom, te joj široim otvorila vrata svih svojih institucija, posebno obrazovnih i medijskih. Zato se npr. akademска filozofija u Hrvatskoj danas dijeli na dvije katoličko-hrvatske, jednu hrvatsko-hrvatsku i kao četvrtu, zadnju i najmanje važnu, jednu samo običnu akademsku filozofiju.

Nije to ništa hrvatski originalno. "U Vatikanu je postojalo i posebno vijeće za one koji ne vjeruju. Sada je uključeno u vijeće za kulturu. Dakle, i ateisti su uključeni u kulturno djelovanje", obavještava nas novinar Darko Pavičić. Tako je nas, ateiste, Crkva svela na kulturni fenomen, duduše "misterija zla i moći tmina", ali ipak – samo kulturni. Crkva od nas radi nekakve "postmoderne", beskrvne, postpolitičke ateiste. Od društvenog dijaloga npr. kršćanina i marksista, nekad ravnopravnog, ostao je politički djelatni kršćanin i marksist kao fenomen "povijesti umjetnosti", najbolje sklonjen u kulturnom zabranu. Tako hegemonija ideologija trenutačno želi podijeliti karte. No, moramo li mi pristati na tu poziciju?

Dubravko Škiljan

Jezik dominantne ideologije

Može li se doista jezik mijenjati dekretom? Ne pokazuje li time vladajuća struktura indolenciju i nepoštovanje prema građanima koji se smatraju pismenima kao i prema onima koji jezik koriste kao oruđe svog rada?

— Jezik se, dakako, ne može mijenjati dekretom, ako mislite na jezični sistem koji se "nalazi u glavama" govornika i na modalitetu njegove upotrebe u našoj svakodnevnoj jezičnoj komunikaciji. No, ako je riječ o eksplisitno normiranom obliku jezičnog sistema, dakle o standardnom jeziku, i o načinima na koje se on upotrebljava u određenim područjima javne komunikacije, taj se jezik može mijenjati različitim odredbama, i one u sebi sadržavaju uvijek izvjestan stupanj prisile.

Jednostavnije rečeno, normativna gramatika nekog jezika, ili njegov pravopis, ili njegova eksplisitna ortoepska norma, ondje gdje postoje, uvijek predstavljaju neku vrstu dekreta i tako se i mijenjaju. Prema tome, nije problem u samim promjenama — one su dio standardizacijskih procesa — nego, eventualno, u njihovim motivacijama i ciljevima. U našem slučaju upravo su motivacije i ciljevi promjena izazvali, čini mi se, neodumice, otpore, ali i odobravanja. Naime, standardni jezik ima snažno izraženu i komunikacijsku i simboličku dimenziju. Aktualni hrvatski pravopisni standard uvelike zadovoljava zahtjeve za komunikacijskom efikasnošću, pa su njegove izmjene uvjetovane prije svega simboličkim razlozima: s jedne strane težnjom da se simbolički što više udalji od srpskoga, a s druge strane intencijom da se simbolički poveže s prošlim razdobljima. Pri tome nas uvjeravaju da su razlozi ipak komunikacijske prirode (na primjer, da se tako približava onome što svih govorno, iako se evidentno uđavlja od govorne prakse), te da se uspostavlja kontinuitet s periodom prije Novosadskog dogovora i pravopisa, premda većinu predloženih rješenja ne možemo pronaći u Boranićevu pravopisu iz pedesetih godina prošlog stoljeća koji prethodi ovom dogovoru. To je svakako uvredljivo, kao i ona neprestano, makar implicitno, prisutna tvrdnja da smo desetljećima pisali nekom vrstom jezika-invalida, čiji su se čudotvorni liječnici napokon pojavili.

Pismenost ili ideologija

Koji bi, prema vašem mišljenju, bili opravdani razlozi za intervencije u pravopisu nekog jezika, ako uopće postoje?

— S komunikacijskog je stajališta — kako to potvrđuje i sociolingvistička literatura — najbolji onaj pravopis koji se najmanje mijenja; dakako, i iz komunikacijskih se razloga mogu unositi izmjene u pravopis, obično manjeg opsegaa i slijedeći promjene koje se pojavljuju u komunikacijskoj praksi. U simboličkoj se dimenziji opravdanim ukazuju svaki razlog koji učvršćuje jezik kao simbol društvene grupe koja ga upotrebljava: kod standardnih jezika u svremenom svijetu takve su grupe najčešće nacije, pa nije teško zaključiti da su simbolički razlozi uglavnom provozni ideološkog djelovanja. Zato se opravdanost razloga u krajnjoj konsekvensiji mjeri — kao što to i hrvatski primjer dokazuje — prihvaćanjem ili odbacivanjem ideologije iz koje ti razlozi proizlaze. Tako priča o "desnom" i "lijevom" pravopisu, koja je iz apstraktnе lingvističke perspektive sasvim besmislena, dobiva svoj smisao.

Kakve bi mogle biti reperkusije ovakve odluke u zemlji sa zabrinjavajućom razinom pismenosti, kakva je Hrvatska?

— Vraćajući se ponovo onom razlikovanju komunikacijskog i simboličkog, bojim se da svaka radikalnija promjena pravopisa kod nas povećava broj slabo pismenih u komunikacijskom smislu, ali ove izmjene možda povećavaju ujedno i broj onih koji će pojačanim simboličkim efektom biti zadovoljni — ili bar to misle nosioci dominantne ideologije. No, promjena izaziva još jednu posljedicu: ona, bar na neko vrijeme, stvara mali sloj "posvećenih", onih koji znaju nova pravila igre i koji ta pravila — doslovno i nedoslovno — mogu "prodavati" nama neposvećenima.

Jesu li, iz lingvističke perspektive, hrvatski i srpski suštinski jedan te isti jezik, odnosno spadaju li, zajedno s bosanskim i crnogorskim, u južnoslavenski jezični kontinuum, ili su razlike među njima toliko presudne da ih se može smatrati dvama različitim jezicima?

— Odgovor na to pitanje ovisi iz koje ga perspektive postavljate (a nerijetko i o tome što, iz vlastite ideološke pozicije, želite čuti). Jasno je

Rade Dragojević i Jelena Svilar

Jedan od vodećih lingvista u Hrvatskoj i profesor na Odsjeku za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu govorio o nametnutim promjenama u jeziku i pravopisu, uzrocima tih promjena i analizira hrvatski jezik kao simbol društvene grupe koja ga upotrebljava

da između — recimo — Triglava i Crnog mora postoji južnoslavenski jezični kontinuum koji se realno sastoji od gotovo beskonačnog niza različito definiranih idioma: idiolekata, lokalnih i regionalnih govorâ, dijalekata, sociolekata... Unutar tog kontinuma u toku povijesti granice su se povlačile na različite načine i pod utjecajem različitih faktora. Danas se te granice najčešće sagledavaju kao granice među (standardnim) jezicima, pa se velikim dijelom podudaraju s državnim granicama. Stoga, ako brojite jezike koji su ustavima pojedinih država određeni kao jezici javne komunikacije na teritorijima država ili njihovih dijelova, onda se u središnjem dijelu južnoslavenskog kontinuma pojavljuju doista hrvatski, srpski, bosanski, a za cijelo uskoro i crnogorski, kao zasebni entiteti. Ako, s druge strane, primjenjujete lingvističke tipološke i genetske kriterije, onda ćete utvrditi da među ovim standardnim jezicima nema bitnih strukturnih razlika, te da o njima možete govoriti kao o jednoj cjelini.

Jezik kao zrcalo društva

Govori se da bi zbog uštede EU u svojim službenim dokumentima ovo jezično područje, kada se ono integrira u EU, mogla tretirati kao područje SBH (srpsko – bosansko – hrvatskog) jezika. Kako to komentirate?

— Ovo "govori se" u vašem pitanju uvelike pokazuje kakav je karakter te informacije: kako danas stvari stoje, Evropska Unija automatski

priznaje službene jezike država-članica kao svoje službene jezike, pa nema nikakva razloga da se posumnja u to da bi postupak bio takav i s Hrvatskom. Čak i u praktičnom pogledu prevodilačke će službe vjerojatno biti odvojene (ili će se — kao na Haškom sudu — na zahtjev govornika postupci prevodenja moći jasno razdvojiti), to više što je njihovo oblikovanje i financiranje većim dijelom u domeni pojedinih država-članica. Prema tome, mislim da je ovaj strah bezrazložan. No ulazak u Evropsku Uniju zahtijeva razradu strategije naše jezične politike u posve drugima domenama od onih o kojima se danas kod nas govoriti: ali to su već teme za jedan drugačiji intoniran razgovor.

Kako to da katedre slavistike u inozemstvu još uvek često ne razlikuju hrvatski i srpski jezik, već uglavnom imaju jednu katedru? Je li razlog tome ekonomičnost ili slabo zanimanje studenata za slavenske jezike?

— Koliko mi je poznato, situacija je od jednog sveučilišta do drugog različita, a razlozi za to su zacijelo također različiti: od održavanja tradicije ili od kadrovske problema do prilagođavanja novoj situaciji. Ipak, treba pretpostaviti da je pogled "izvana" ponešto drugačiji od pogleda "iznutra" i da se ne mora svakome simbolizam našeg jezika činiti tako važnim kao nama samima, te da ponegdje smatraju da su oni tipološki i genetski kriteriji koje sam spomenuo za znanstveno izučavanje južnoslavenskih jezika bitniji od drugih.

foto: Ognjen Alujević

Svaka radikalnija promjena pravopisa kod nas povećava broj slabo pismenih u komunikacijskom smislu, ali ove izmjene možda povećavaju ujedno i broj onih koji će pojačanim simboličkim efektom biti zadovoljni — ili bar to misle nosioci dominantne ideologije

250 zareza

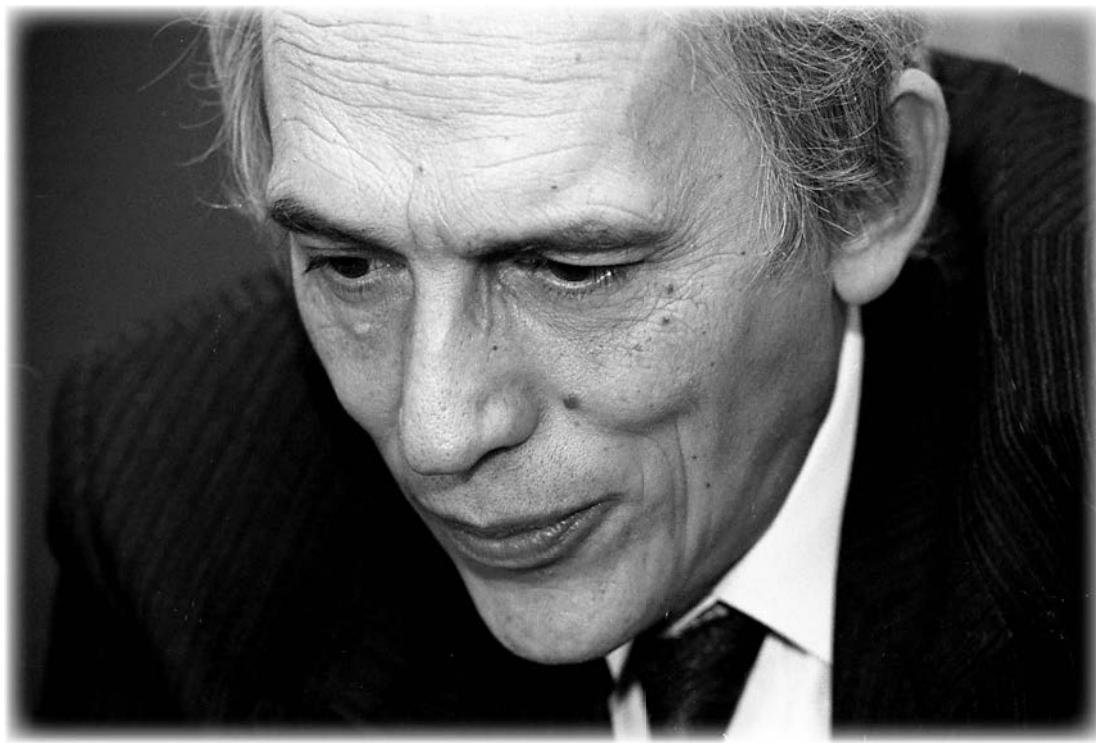

foto: Ognjen Alujević

Kako to da su Hrvati još uvijek toliko osjetljivi na jezična pitanja, iako imaju državni okvir koji formalno štiti jezik od vanjskih utjecaja?

– Ponovo – premda vam je to već dosadno slušati – moram kazati da se ova osjetljivost manifestira gotovo isključivo u simboličkoj di-

menziji, dok se zbog stvarne i funkcionalne nepismenosti velikih dijelova stanovništva nitko previše ne ubuduje, kao što malo koga zabrinjavaju najrazličitije jezične besmislice koje se pojavljuju u svim domenama javne komunikacije. I opet je, dakle, riječ o produktu dominantne ideologije ko-

joj – banalno je to i ustvrditi – odgovara, s jedne strane, da se pogled umjesto prema konkretnim teškoćama svakodnevнog života usmjeri prema prostorima simboličkog, a s druge strane ti su prostori (pa i jezik kao simbol u njima) osobito prikladni za ostvarivanje nacionalne kohezije.

Prijedemo li u Bosnu i Hercegovinu, razarajući se vroglavo umnažaju i mrtvi muslimani broje u stotinama tisuća, s time da ga također treba smatrati najdogovornijim što je danas hrvatsko stanovništvo u toj zemlji desetkovano i etnički prepovoljeno. I onda, kao vrhunac ljudskog razumjevanja i povijesnih naporova, Kosovo: mitomanski delirij u kolijevici, ili prava sreća za Srbiju.

Hrvatska šutnja

Uzveži sve to u obzir, uz spoznaju da samo nestanak Slobodana Miloševića sa srpske političke scene može osigurati ba-

nje temelje na impresijama. Prema jednoj od mojih impresija promjena u jezičnom sistemu gotovo da i nema (iako praksa, na primjer, ukida razlikovanje između živog i neživog u akuzativu muškog roda, pa se sve češće piše i govor "grad kojem vidim" umjesto "grad koji vidim", a i norma sada zahtjeva da se uz povratne glagole upotrebljava akuzativ a ne nominativ, dakle "vidi se ženu" a ne "vidi se žena" – što jesu izmjene sistema), osim na leksičkoj razini, ali ni te leksičke novine (i "starine") u upotrebi većinom nisu tako brojne. Prava se promjena dogodila, čini mi se, u svijesti govornika i u jezičnoj zajednici, gdje je uvjerenje u to da je hrvatski jezik sasvim autonoman i bitno različit (bar) od srpskoga neusporedivo jače usaćeno nego što je bilo prije 1990. godine. To je jedan od nesumnjivih uspjeha sadašnje jezične politike i njene ideologije, bar s njezinim stajališta, a u jednoj zločestoj interpretaciji moglo bi se pomisliti da je to ujedno i jedan od rijetkih stvarnih uspjeha hrvatske politike. □

Iz Zareza, broj 7, 14. svibnja 1999.

Marek Edelman, posljednji zapovjednik ustanička u varšavskom getu, istaknuo je u svom pozivu zapadnim šefovima vlada da je »odluka država članica Sjeverno-atlantskog pakta da se bombardira Kosovo odluka koja mijenja lice svijeta. Po prvi put u Povijesti riječ je o ratu koji nema za cilj ni osvajanje nekog teritorija ni neke vlasti, ni obranu gospodarskih interesa. Po prvi put svijet je obznanio rat zbog humanitarnih razloga.« Siguran u pobedu, ali poučen također vlastitim iskustvom (uzaludnim obećanjima predsjednika Roosevelta i premjera Churchilla), Edelman poziva svijet da odmah krene kopnenim snagama na Kosovo, jer bi se u protivnom moglo dogoditi da ne bude nikoga tko bi mogao »uzvratiti plodove mira.«

Suprotstavimo li taj poziv iz poljskog dnevnika *Gazeta Wyborcza* držanju naše vlasti, teško je proniknuti kako operiraju hrvatski mozgovi na Pantovčaku, ukoliko uopće operiraju! Dok ovo pišem, čini se da je čak i neizbjegljivom Vuku Draškoviću postalo jasno da bi napokon trebalo okončati sa sramnim i besramnim laganjem srpskom narodu. Premda ta spoznaja u Draškovićevu slučaju dolazi ponešto prekasno, jer su u međuvremenu uglavnom uništena sva sredstva javnog priopćavanja, zabrinjava činjenica da je u vijestima svjetskih medija iz Washingtona (posljednji) dan obilježavanja pedeset godina Atlantskog pakta) uzelo puna dva sata prije nego što je, uz druge susjedne zemlje, napokon spomenuta i Hrvatska. Iz toga treba zaključiti da su se složili svi ostali, od kojih su neki, zaciјeli, u znatno težem položaju od našega, a tek potom bilo je potrebno izvršiti poseban napor da bi i nestični hrvatski predstavnici stali u red. Ili, drugim riječima, čini se da je bio potreban stanoviti pritisak da bi se napokon i na Pantovčaku, usprkos uredu etiku, ukazalo moralno svjetlo.

U čemu je problem?

Prepostavimo li našu zabrinutost kao posljedicu straha od Rusije, taj je svakako opravдан, ali položen na krivo mjesto. Naiime, navodna sklonost jučerašnjem ili današnjem Rusiju nekakvoj balkanskoj ili pravoslavnoj Srbiji nije nikada bila i nije danas vrijedna spomena: to je Srbija mogla lako naučiti da je kojim slučajem bila spremna saslušati Bogdana Bogdanovića ili, umjesto mita, prihvatići povijest. U svakom slučaju nije sporno da Rusija, uz bitno različite prioritete i potrebe, ne pati od srpskih kompleksa manje ili veće vrijednosti. Ono pak od čega sigurno pati, i što u današnjoj Rusiji sigurno zabri-

drugoga, sama odgovorna. Toliko je, nadam se, jasno.

Ako je pak problem u gospodinu Miloševiću ili njegovoj Srbiji, treba dopustiti da se službeni Zagreb teško miri s gubitkom tako pouzdana i predvidljiva partnera i sugovornika. I to dopuštam. Ali, s druge strane, treba također dopustiti da iznad tog partnerstva postoji i nešto što se zove hrvatskim narodnim interesom. Stovišće, vjerujem da postoji i nešto što se zove srpskim narodnim interesom. Ma kako se to pričinjalo u čistu i svježu zraku na Pantovčaku, ne vjerujem da u današnjem svijetu, isključujući mitsku Srbiju, postoji bilo tko s nepoljuljanom vjerom da je upravo Slobodan Milošević nužan dio bilo jednoga bilo drugoga od tih interesa. Ili dio soluciјe problema. Osim toga, premda se to može reći i za sve druge Hrvate, na čisto osobnoj razini, gospodin Milošević, zajedno s famoznim ili manje famoznim akademicima, meni duguje dvoje zaklanih Maruna Potragom i sve krovove, i ponešto drugo, u Jasenicomama (Maslenici i Rovanjskoj). Mislim također da je prvenstveno gospodin Milošević odgovoran za sva razaranja u Hrvatskoj, za petnaestak tisuća mrtvih Hrvata, kao i za sve zlo koje su podnijeli i podnose hrvatski Srbi.

rem nekakvu stabilnost prostora na koji smo osuđeni, postaje jasnije zbog čega se slabo snalazim u velikoj mudrosti hrvatske službenice politike. Čini se kao da mi svi zajedno nemamo što reći. Umjesto da smo prvi reagirali pozitivno na međunarodne zahtjeve i potrebu za uporabom kopnenih snaga na Kosovu, ili umjesto da smo, kao prva oštećena strana u desetljetnom beogradskom Stenjevcu, pri načelnoj pristali na propuštanje saveznika postrojbji kroz našu zemlju i, stovišće, obećali angažman naših najelitnijih jedinica, ukoliko to bude potrebno (i na taj način stečeli barem nekakve simpatije svijeta o čijim će odlikama ovisiti naše postojanje kroz dugi niz godina), mi smo, još jednom, u osnovi izabrali šutnju i naknadna, slabo naplativa, pristajanja pod pritiskom. Jasnije, ostavili smo, možda sa zlobom onih kojima su nanošene nepravde u prošlosti, da drugi rješavaju stvari koje se nas uistinu tiču, neposredno i vitalno. Ali na taj se način neće ispraviti nikakve prošle nepravde, premda mogu uspješno oblikovati buduće. Inače, kao stari gospodin Eldeman, nimalo ne sumnjam, niti treba sumnjati, da će ih drugi, American boys ili ma tko oni bili, riješiti

Vjera za mjeru Zrak s Pantovčaka i čista voda

Čini se kao da mi svi zajedno nemamo što reći

Boris Maruna

uspješno. Ali to ne znači da će rješenje nužno biti na način velikog zadovoljstva.

Neshvatljivo je također da se ponašamo kako se ponašamo, uzmemli u obzir da današnja tragedija albanskog postojanja uzne-miruje čak i najudaljenije kutove zemlje, kao i činjenicu da bilo kakav naš angažman danas ne može u nikojem slučaju biti uzet kao čin usmjerjen protiv Srbije: kao što treba žaliti sve patnje kosovskih Albanaca, tako treba žaliti i današnju Srbiju koja je poodavno prešla onu granicu ljudskog ponašanja kad bilo kakve strasti, ljubavi ili mržnje, više ne znače ništa. Samo Srbija slobodna od svojih Miloševića, ili kako bi rekao bivši sekretar obrane Sjedinjenih Država, Caspar W. Weinberger, same Srbija s Miloševićem »u doživotnu zatvor ili u očekivanju izvršenja smrte kazne zbog ratnih zločina«, može doživjeti katarzu i napustiti ludnicu u koju je zatočena. Dok mogu razumjeti da to nije i ne može biti jasno svim izbezumljenim ljudima u Srbiji, nije nimalo razumljivo što prijeći ljudi na Pantovčaku?

Odgovor na to pitanje ne može biti jednostavan, ali pokušat ću ga, s manjom ili većom vjerojatnošću greške, predočiti u najkraćem mogućem obliku. Ako netko nekome nešto duguje, ili inače ne zna kako van iz procjepa, ako naša vlast duguje nešto bilo Moskvi bilo dragom gospodinu Miloševiću, ona u novonastaloj situaciji nije više kadra voditi Hrvatsku. A to je nešto što u ovakvim, i njima sličnim, okolnostima nikada nije bezazleno. Stovišće, može biti fatalno. S obzirom pak na to da se upravo ta vlast do dosade i iznemoglosti poziva na svoje navodno domoljublje i uvijek ponovo predstavlja kao zrcalo svijesti našega patriotizma, najmanje (i najviše!) što ona može učiniti za Hrvatsku jest da odstupi i prepusti Hrvatsku onima koji bi je bez ikakvih opterećenja i hipoteke mogli usmjeravati prema čistijim vodama.

N. B. U međuvremenu svima je jasno, ili bi barem trebalo biti, da je Srbija izgubila bilo kakva realna prava da utječe na Kosovo i sudbinu njegovih stanovnika. I ovo: Ako ljudi u Srbiji, ni nakon svega, još nisu spoznali neke stvari, podsjećam ih da je svojedobno Soljenjinin u svojim mitskim i retrogradnim razmišljanjima oslikavao i propovijedao idiličnu Rusiju od prije ne znam koliko stoljeća. Američki liberali odgovorili su mu da su njegova razmišljanja idealna i lijepa, ali da za Rusiju kakvu ona priželjuje više nema dovoljno drva. Oni u Srbiji kojima to još nije jasno, naučit će tu istinu već sljedeće zime. □

Dobrodošli u totalitarizam!

Srećko Horvat

Opaske o novom pravopisu

"S tim teškim kamenom o vratu sljepih strasti koje me motre uranjaju u more pravopisnih problema s nandom da mi ne će nestati čvrsta dna pod nogama."

Ivo Škarić, *Kakav pravopis (Između fonetike i fonologije)*, Govor XVIII (2001.)

Nedavno je Ivo Škarić, sveučilišni profesor i predsjednik Hrvatskog filološkog društva, u *Jutarnjem listu* dao sljedeću izjavu: "Ako smo zakonom propisali himnu i grb, onda bismo trebali i jezik. Jezik bi nam ipak trebao biti za njansu određenij nego što su nam državne granice. Iznimno je važno znati je li pravilnije koristiti sport ili šport, ne u komunikacijskom nego u simboličkom smislu. Danas vi možete koristiti sport, iako znamo da je u službenoj uporabi šport i vama tu nitko ništa ne može. No, kada se propiše da je šport jedino ispravno, onda ste se vi kao pojedinac i institucija u kojoj radite dužni toga pridržavati. Sve one koji bi se ogriješili o Zakonom o jeziku propisana pravila trebalo bi kažnjavati i pojedinačno".

Blut und Boden ideologija

Dva su momenta ove Škarićeve izjave ujedno i osnovna dva problema novog pravopisa; s jedne strane, to je simbolička razina o kojoj se govori, a s druge strane to su sankcije koje se nastoje propisati za eventualno nepoštivanje i kršenje pravopisa. Ako bolje promislimo, jasno je da su ta dva "vanjsko"-jezična argumenta samo posljedica tobožnjeg realno-postojećeg "unutar"-jezičnog argumenta koji jednim esencijalističkim stavom rasprave o jeziku vraća na napise njemačkog romantizma i stvaranje država-nacija iz 18. stoljeća. Još su Benedict Anderson i Eric Hobsbawm pokazali koju je ulogu odigrala simbolička strana jezika u širenju nacionalizma i stvaranju država-nacija. Andersonov koncept *zamisljenih zajednica* ne počiva isključivo na tome da su nacije zamisljene zajednice samo zato jer se njезini članovi medusobno ne poznaju, nego prije svega u činjenici da se uz niz konstrukcija nacije *izmišljuju*. To je osnovni argument: uz pomoć "lingvističkog nacionalizma", koji se pojavio početkom 19. stoljeća u Europi, sa svojim filozofiskim korijenima u teorijama Herdera i Rousseau, radilo sa na širenju uvjerenja da svaka "prava" nacija ima svoj poseban jezik i literarnu kulturu, čime se izražavao historijski "bitak" naroda. Upravo iz tog razloga došlo je do trenda konstrukcije rječnika mnogih jezika koji u to doba nisu postojali – češki, poljski, mađarski, ukrajinski, norveški, itd. Uvijek se radilo o tome da pojedini društveni entitet na političkom polju nastoji osigurati vlast uspostavljanjem ideje o zajedničkom porijeklu koje se onda dokazuje zajedničkim tлом i jezikom. Do čega je to dovelo govori i širenje tzv. *Blut und Boden* ideologije, fraze koju je koristio i Hitler kako bi opravdao da njemački narod (krv) ima pravo živjeti na njemačkom, i europskom, prostoru (tlu). Sam termin je popularizirao Walther Darré 1930. godine kako bi uspostavio vezu između rase i zemlje, a u skladu s njegovom teorijom, Židovi su bili nomadski narod bez korijena ili zemlje i nisu pripadali njemačkom tlu. Premda je termin "krv i zemlja" (*Blut und Boden*) cirkulirao i prije Hitlera i Darréa, tek je s nacističkom režimom postao *modus procedendi* koji je služio za promicanje njemačkih nacionalnih interesa i, napisljetu, doveo do Holokausta. Koncept *Blut und Boden* osiguravao je moralno pravo da se osvoji koliko god je potrebno

zemlje na Istoku kako bi se stvorila harmonija između njemačkog *Volka* i geopolitičkog prostora. Propaganda je u tom slučaju odigrala ključnu ulogu. Sam Anderson će, premda se ne fokusira na nacističku Njemačku, naglasiti važnost moderne komunikacije: da nije bilo izuma tiska, vjerojatno se ne bi razvilo toliko država-nacija. Međutim, dok je nekad glavnu ulogu u širenju nacionalizma igrala Gutenbergova galaksija, danas osnovnu ulogu ima radio, televizija i odnedavno Internet, odnosno McLuhanova galaksija. To su, dakako, otkrili i hrvatski širitelji *Blut und Boden* ideologije, pa stoga ne čudi da je spomenuti Ivo Škarić, između ostalog, i član Službe za jezik i govor HTV-a.

Športom do istinskog hrvatskog Bitka

Pri iščitavanju spisa pod nazivom *Sport ili Šport?*, koji se nalazi na internetskoj stranici jezikoslovne Službe, uočavamo niz karakteristika *Blut und Boden* ideologije. Već se na samom početku članka kaže: "U uporabnom hrvatskom jeziku supostaje likovi riječi šport i sport. U susjednome slovenskom jeziku nalazi se samo lik *šport*, a u susjednom srpskom jeziku samo lik *sport*". Kao što vidimo, ponavlja se Andersonova teza o diferencijaciji nacionalnog subjekta i jezika od svih drugih entiteta, a pritom je simptomatično da Škarić već na samom početku spominje Sloveniju i Srbiju kao "granice" našeg jezika. Kojoj će se opciji prikloniti nije teško pogoditi. Naravno, on je dobro svjestan činjenice da nijedna konstrukcija jezika nije odvojiva od povijesti: "Što se tiče navikavanja na ovaj ili onaj oblik te riječi u hrvatskome, to navikavanje u stopu prati političku povijest. Dok smo bili u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, a za ovu riječ to je razdoblje od njezina pojavljivanja u hrvatskome 1870. do 1918., imali smo lik *šport*. U prvoj Jugoslaviji, do 1941., postupno se uvlači lik *sport*, koji opet posve nestaje od 1941. do 1955. Od te godine pa sve do 1990. lik je *sport* potisnut i u tom su se razdoblju gotovo svi današnji punoljetni Hrvati navikli na lik *šport*. Od prvih demokratskih izbora 1990. lik *šport* postaje služben i ponovno dominantan kao logičan ishod ustavnih odredbi o hrvatskom jeziku. Od 1994. lik se *sport* nalazi i u službenome nazivu Ministarstva prosvjete i športa. Od izbora početkom 2000. oblik *sport* iznova postaje sve učestalijim i u dijelu javnih medija." Kao što vidimo, Škarić svojevrsni početak razvoja hrvatskog nacionalnog Bitka datira u doba Austro-Ugarske Monarhije i pritom naglašava kako se u to doba govorilo *šport*, dok je – nije bilo teško pogoditi – neprijatelj Športa ni manje ni više prvi put došao iz Jugoslavije kad se počela širiti riječ *sport*. Uz kratki

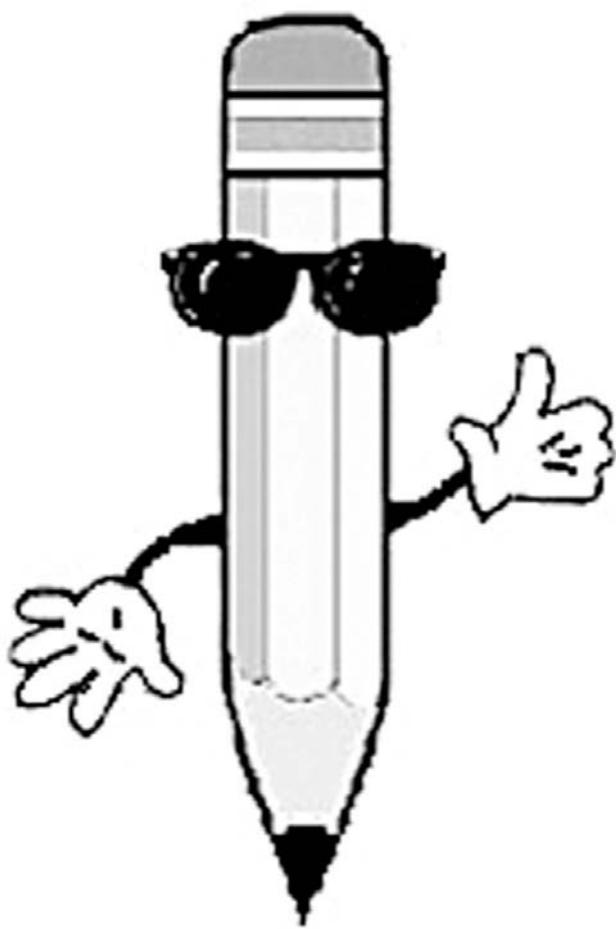
Iz Zareza, broj 201, 8. ožujka 2007.

Već na razini diskursa jasno se može iščitati da težnja k novom pravopisu nije nikakva težnja za boljim i ispravnijim jezikom, koja bi mogla biti opravdana s čisto lingvističkim aspekata, nego se radi o borbi koja posredstvom jezika ponovo nastoji oživjeti stare nacionalističke ideje

250 zareza

intermezzo, sport se pojavljuje 1955., i od te godine sve do stvaranja hrvatske nacionalne države 1990. šport je potisnut. Žatim se on ponovo vraća kao "logičan ishod ustavne odredbe o hrvatskom jeziku", a od izbora početkom 2000. – kada, dakle, vlast opet dobivaju oni koji su u nekom "intimnijem" odnosu s Jugoslavijom – ponovo se istiskuje i prevladava sport. Da je Jugoslavija, a uz nju i ideologija koja svakom nacionalistu ne prija, osnovna osnova zla u uništavanju hrvatskog jezika najbolje pokazuje sljedeći citat: "Najdramatičniji su se okršaji vodili ranijih pedesetih godina kad se športski urednik Miro Mihovilović borio za tradicionalni hrvatski lik šport, a na njega je po nalogu Partije i beogradskih krugova pritiskao športski djetalnik Hrvoje Macanović, koji je zahtijevao lik šport".

Pronalaženje Neprijatelja

Naravno, nije samo Jugoslavija prepreka Bitku hrvatskog nacionalnog bića, nego je to i Srbija. Škarić će potom reći da je uspostavom nove, druge centralističke Jugoslavije beogradска inačica šport potpuno istisnula hrvatsku šport. "Podjećanje na te činjenice kazuje nam kada, kako i zašto je unesen lik šport; vidljivo je da on k nama nije došao iz francuskoga, ni iz engleskoga, nego ravno iz srpskoga i trebao je poslužiti učvršćivanju 'bratstva i jedinstva'. Zato je ta riječ postala ideologem, oznakom političkih i inih mentalnih sklopova." Ne samo indikativno nego i problematično u tom kontekstu je prethodno smještanje historije lika šport u razdoblje Austro-Ugarske Monarhije. Naime, jednako kao što Škarić tvrdi da lik šport k nama nije došao "ni iz francuskoga, ni iz engleskoga, nego ravno iz srpskoga", tako je trebao tvrditi i to da lik šport nije "k nama" došao ni iz francuskoga, ni iz engleskoga, ali ni iz srpskoga, nego ravno iz njemačkog i da je jednako tako služio učvršćivanju "bratstva i jedinstva", doduše, u austro-ugarskoj inačici. U tom smislu i Škarićev šport nije ništa drugo nego ideologem, "oznaka političkih i inih mentalnih sklopova" *par excellence*. Na kraju članka Škarić će – previdajući spomenutu ideološku obojenost izraza šport – sukladno *Blut und Boden ideologiji*, u kojoj se, dakle, uvijek radi o povezivanju tla i krvi, reći sljedeće: "Kao što vidimo, prilagodba riječi na š iz raznih jezika koje izvorno imaju s dosta je stara svehrvatska pojava koja udružuje hrvatski sjever i jug. Te se riječi osjećaju kao da su naše izvorne bez obzira na to odakle su nam doista došle. Šlikovi riječi povezuju nas s okolnim mediteranskim i srednjoeuropskim kulturnim i civilizacijskim krugom u kojem se osjećamo dobro i sigurno. U tom se prostoru ne utapamo, nego se s njime stapanimo. Tu hrvatsko biće i hrvatski jezik imaju kutak svoje posebnosti". Već na razini diskursa jasno se može iščitati da težnja k novom pravopisu nije nikakva težnja za boljim i ispravnijim jezikom, koja bi mogla biti opravdana s čisto lingvističkih aspekata, nego se

radi o *borbi* koja posredstvom jezika ponovo nastoji oživjeti stare nacionalističke ideje. Kako drukčije shvatiti žargon koji koristi riječi poput "svehrvatska", govori o udruživanju "sjevera i juga", "izvornim riječima", "stapanju s prostorom", "hrvatskom biću" i "kutku posebnosti"? Konstatacija da se te riječi (dakle, šport i druge "hrvatske" riječi) "osjećaju" kao "naše izvorne bez obzira na to odakle su nam doista došle", vraca nas na prijašnji odlomak u kojem smo već detektirali simptom. Naime, upravo na kraju nalazi se istina Škarićeva teksta: on je, premda u kontekstu Austro-Ugarske ne navodi da se radi o njemačkoj inačici riječi, svjestan da šport jednako kao i sport nije "izvorno" hrvatska riječ, ali neke se riječi jednostavno "osjećaju" kao izvorne. To je trenutak koji, unatoč želji autora, relativizira cijelu stvar, pa čak i novi hrvatski pravopis. Ne radi se, dakle, o nikakvom jezičnom argumentu, nego o "osjećanju", a to nas direktno dovodi do ideologije.

Ratničkim diskursom do novog pravopisa

Ono što je Škarić, odvajanjem hrvatskog Bitka od Srbije i ratničkim žargonom (dovoljno je ponovo iščitati rečenicu u kojoj govori o "najdramatičnijim okršajima"), izrazio na prikriven način, do punog izražaja je došlo u razgovoru s Natašom Bašić, objavljenom 2. veljače 2005. u *Glasu Koncila* pod naslovom *Hrvatski jezik je nacionalna vrijednost s kojom se ne smije trgovati*. Premda već sam naslov sugerira ratnički diskurs svojstven i Škariću, a samo mjesto objavljuvanja u cijelu priču uvodi i jednu novu dimenziju, sadržaj teksta je logični nastavak teze da je sport k nama došao ravno iz srpskoga kao ideologem koji je trebao poslužiti učvršćivanju "bratstva i jedinstva". Bašić će reći: "Kad danas slušate ili čitate ono što govore i pišu Slavko Goldstein, Dubravko Škiljan, Milan Kangrga ili Rade Dragojević, imate dojam da su se u Zagreb sa strojnica vratili Goran Babić i Milan Martić". Ovdje su dva aspekta zajednička Škarićevim lamentacijama o športu kao istinskom Bitku hrvatskog naroda. S jedne strane to je teza da su Srbi ti koji predstavljaju glavnu prijetnju hrvatskom nacionalnom identitetu, a s druge strane to je prešućivanje ostalih utjecaja na formiranje hrvatskog jezika. Jednako kao što je Bašić rekla da su se strojnica vratili Srbi u Zagreb, tako je mogla reći i da se sa Škarićevim športom i Hrvatskim pravopisom Stjepana Babića, Božidarom Finke i Milana Moguša u Zagreb vraća njemački jezik i nacisti. Ratnički žargon svojstven je i jednoj drugoj figuri u promicanju novog pravopisa. Stjepan Babić u *Jutarnjem listu* 27. siječnja 2001. kaže sljedeće: "Svima nam mora biti razumljivo nastojanje da hrvatski književni jezik sačuva što više svojih osobina, a ako su donedavno bile rashrvaćivane, da im dade ono mjesto koje bi imale do toga rashrvaćivanja nije bilo". Jednako kao i Bašić, koja uz pronalaženje Neprijatelja tvrdi da je "jezik jamčevina istinske slobode", tako i Babić bitku oko novog pravopisa shvaća u terminima "rashrvaćivanja". Katičić je pak, obražalažući zašto bi "ne ēu" trebalo pisati odvojeno, izjavio da je to hrvatska tradicija, odnosno da je sastavljeno pisanje "neću" propisao *Novosadski pravopis* 1960. Dakle, ona bitka koja se 1990. vodila u materijalnim uvjetima i na granicama hrvatskog državnog teritorija, danas se, sve u svrhu simboličkog dokazivanja hrvatske nezavisne državnosti, vodi na području jezika. Dokazivanje sličnosti između današnjeg i korijskog pravopisa uvijek se vraća i opravdava kratkim historijskim periodom koji netko shvaća idealnim stanjem države i manifestacijom hrvatskog Bitka. Štoviše, na kraju svog spisa o fonološkom pravopisu Škarić će reći: "Razumijem sve koje uz postojeći pravopis veže nostalgia. Razumjem, jer i mene u mom zalaganju za pravopisnim preinakama pokreću nostalgie, i to nostalgie mnogo šire od mene samoga i mnogo dugotrajnije od mene". Dakle, ne samo da idealno stanje države treba tražiti prije *Novosadskog pravopisa* nego to stanje vjerojatno treba tražiti i prije postojanja samog koncepta nacije-države, u najdubljoj preprošlosti. "Hrvatski će pravopis u budućnosti, vjerujem, biti onakav kakav je u biti bio u svojoj najdubljoj predprošlosti." Kao što vidimo iz navedenog citata, Škarić u svom tekstu *Kakav pravopis* piše dosljedno fonološkom pravopisu (kako stoji u fusnoti, "da bi se demonstrirao način pisanja za koji se autor zalaže"), pa umjesto glagoljica stoji *glagolica*, umjesto moć stoji *moć*, umjesto ideologija *ideologija*, umjesto osjećaj *osjećaj*. Međutim, dvije činjenice dovode do kontradikcije. S jedne strane, to je očiti lapsus calami: Škarić u navedenom citatu o nostalgiji u prvoj rečenici koristi riječ "razumijem", dok odmah za tim koristi "razumjem". Obično se o tipfeleru radi kada

se izostavi neko slovo, no u ovom slučaju na istom mjestu imamo pisano dosljedno fonološkom pravopisu i pisano dosljedno fonetskom pravopisu. U tom smislu, Škarić, upravo zbog jedne jezične omaške, koja, kako nas poučava Freud, uvijek otkriva ono nesvesno, zapravo krši vlastita pravila i pokazuje da nesvesno ni sam nije siguran u svoje prohtjeve. S druge strane, ne radi se samo o kršenju vlastitih pravila. Naime, Škarić tim svojim "dosljedno fonološkim" tekstom čini upravo ono što spočitava u navodu za *Jutarnji list*. Ma koliko da je njegov pothvat "odvažan" na polju fonetike i fonologije, te možebitno "radikalnan" na polju znanstvenog diskursa, Škarić stoji u kontradikciji s vlastitim zahtjevima. Ako je legalist i zahtjeva zakonske sankcije za nepoštivanje pravopisa, onda jednako tako – premda se u "dubini svog bića" ne slaže s postojećim pravopisom – ne bi trebao ignorirati suvremeni hrvatski pravopis i zakon. Time dolazimo do paradoksa koji otvara Pandorina kutiju zahtjeva za zakonskim sankcijoniranjem nepoštivanja novog pravopisa.

Perverzije totalitarizma

Kako bi izgledala logična posljedica Škarića i svih drugih "novih Hrvata" mogli smo vidjeti na nedavnom primjeru cenzuriranja novog Jamesa Bonda. Kako bi postigli da poznati 007 doživi svoju premijeru u dalekoj i donedavno za špijunku tematiku zatvorenoj Kini, distributeri su ipak morali napraviti ustupak tamošnjim cenzorima. Naime, dio filma u kojem M spominje Hladni rat morao se izrezati ili preformulirati, pa je Judi Dench poslana da iznova snimi spornu rečenicu: "Isuse, nedostaje mi hladni rat" (*Christ, I miss the Cold war*), koja je zatim promijenjena u: "Isuse, nedostaju mi stara vremena" (*Christ, I miss the old times*). U skladu s tim možemo zamisliti da bi posljedica novog pravopisa mogla prijeći i na polje semantike, odnosno da će – ako Škarićeva ideja dobije zeleno svjetlo – postati sasvim normalno da će se umjesto "Isuse, nedostaje mi Jugoslavija" morati govoriti "Isuse, nedostaju mi stara vremena". Jer, sukladno Škarićevu izjavu za *Jutarnji list*, tko će govoriti suprotno – taj će biti kažnjen. Taj filmski primjer zapravo samo radikalizira već postojeću situaciju. Upravo je prijedlog novog pravopisa u pravom smislu te riječi već cenzura. Ako se sjetimo starih sovjetskih vremena, nacističkog režima ili Istočne Njemačke, metode su bile iste. Jednako kao što je partijska kontrola komunikacije potekla iz činjenice da se ona identificirala s ulogom Učiteljice, Majke i Vode, pa je stoga rukovodila utjecajem na psihologiju mase, tako i Škarić i novi prosvjetitelji zapravo žele stvoriti jednu Novu Hrvatsku u kojoj će jezik, kao što je u Sovjetskoj Rusiji bio koncipiran u terminima marksističko-lenjinističke teorije, biti strukturiran po ideologiji *hrvatstva*. Kao što je teoriju u Sovjetskom Savezu imala pravo interpretirati samo određena skupina, prije svega vrh Partije, tako i ovdje na tu poziciju očito pretendira Hrvatsko filološko društvo i druge kulturne i znanstvene ustanove koje promiču novi pravopis. Svaki totalitarizam dovodi do perverzije. Historijski podaci govore o tome da je Staljin sve do kraja života igrao veliku ulogu u provodenju cenzure. Kao paranoični Voda on je naprosto morao imati kontrolu. Nekoliko godina prije 1948. Staljin nije samo cenzurirao vodeće znanstvene spise (pa je tako uslijedila i znаменита epizoda s lingvistikom i Marrom), nego je Koba intervenirao i u riječi nove sovjetske himne. Škarić, doduše, ne jede toliko daleko, ali on je – što vidimo iz njegova citata – posve svjestan veze između himne i jezika i njihove uloge u stvaranju nacionalnog identiteta. "Ako smo zakonom propisali himnu i grb, onda bismo trebali i jezik", kaže Škarić, a za nepoštivanje treba uslijediti kazna. Nije sasvim slučajno da se perverzne vrhunac Staljinove cenzure odigrao upravo na polju kažnjavanja. Naime, postoje dokazi da je Staljin tijekom tridesetih godina osobno cenzurirao priznanja svojih negdašnjih partijskih drugova. Rukom pisana priznanja, koja su nekad dobivena mučenjem, a nekad dobrovoljno, najprije bi se dostavila u Kremlj. Zatim bi Staljin izmijenio nekoliko fraza i onda su istražitelji zatvorenike navodili da iznova ispišu priznanje u skladu sa Staljinovim instrukcijama. Ako dode do novog hrvatskog pravopisa nije teško zamisliti da će Škarić ili netko drugi čak i priznjanja onih koji su se ogriješili o pravopis cenzurirati i ispisati u skladu s novim pravilima, pa u priznanju više neće pisati "Priznajem svoju grešku i neću više pisati protiv pravila režima", nego "Priznajem svoju grešku i ne ēu više pisati protiv pravila režima". Tek potom mogu biti smaknuti ili izgnani u Gulag ili na Goli Otok. □

ESEj

Kultura kao društveno opasan pojam

Definiranje kulture kad se pretače u odgovarajuće političko djelovanje prestaje biti bezazlena pojmovna igra

Srđan Vrcan

Nema sumnje da je pojam kulture u sociološkom i kulturno-antrropologiskim diskursima već odavno dobio obilježja izrazito višezačnog i, stoga, veoma prijepornog pojava. Dovoljno se prisjetiti da su A. L. Kroeber i Clyde Kluckhohn u svojoj poznatoj kolekciji definicija kulture naveli 164 različite definicije kojima su se služili različiti relevantni autori. Oni su istodobno opisali ili samo naznacili niz prijepornih točaka oko kojih su se vodili veliki sporovi u raspravama o kulturi: od spora o odnosu kulture i prirode te kulture i civilizacije preko spora između duhovnog i materijalnog, subjektivnog i objektivnog, organskog, cijelovitog i svrhovitog te mehaničkog, artificijelnog i utilitarnog do spora o onome što je dato „kao ugrađeno u naše kosti“ i onome što „promišljamo mogom“ te između kulture u jednini i kultura u množini itd. U najnovije vrijeme na to je ukazao i Terry Eagleton, prikazujući povijest razlika u shvaćanju kulture, pa i sporova oko kulture koji su povjesno prevladavali ponajprije u modernoj evropskoj misli. I to prepoznavajući sadržano tri glavne tradicionalne struje u definiranju kulture: prvu koja kulturu shvaća i određuje kao vrijednosno obojenu civilnost, te je vezuje za napredak u civilnosti, odnosno kultiviranosti; drugu koja prividno vrijednosno neutralno definira kulturu kao način života i treću koja kulturu reducira u osnovi na umjetnost s nizom žarišnih spornih točaka u njihovu međusobnom odnosu. To se može lijepe ilustrirati primjerice sporom između kulture kao civilnosti koja je suprotnost barbarstvu i kulture kao način života koja može biti kompatibilna s barbarstvom ili identična s njim.

Afirmacije nacionalnih, etničkih... identiteta

Ono što, međutim, karakterizira suvremene prijepore o kulturi jest to što se pomaknuo žarište takvih sporova. Taj pomak je nastupio početkom sedamdesetih godina kada se kultura ponajprije počinje vezivati za osobite identitete, te se rabi za afirmaciju specifičnih identiteta – nacionalnih, etničkih, spolnih, regionalnih itd. – daleko više i daleko prije nego za njihovo nadilaženje transcendiranje. Zapravo kultura tada sama postaje društveno polje oštih suprotstavljanja. Od tada u žarištu

sporova nije više pitanje o većem ili manjem stupnju preciznosti i dosljednosti u definiranju kulture i o eventualnom eksplikativ-

Geimeinschaft koja se pretakala u političku praksu i još više u državnu politiku. Naravno, nije više posrijedi samoj tip odno-

današnje tzv. identitetske borbe prema terminu Charlesa Taylor-a. Ono što je pri tome najrelevantnije jest da se takva shvaćanja na

vodi se prema knjizi Catherine Barnes).

Vrijedi, dakako, spomenuti da se takva shvaćanja u znanstvenom diskurzu mogu dobro ilustrirati zaključkom do kojeg je došao Ernest Gellner, polazeći od ključne i djelatne političke formule modernog nacionalizma „Jedna nacija, jedna kultura i jedna država“ i od svog čitanja tzv. nacionalističkog imperativa o nužnoj i poželjnoj konvergenciji državnih granica s nacionalnim granicama. Zaključak glasi da pod određenim prilikama implementacija tih političkih formula „mora uključiti razmjenu stanovništva ili protjerivanje, te manje ili više nasilnu assimilaciju, pa ponekad i likvidaciju da bi se postigla ona uska povezanost između države i kulture (sic!) koja je suština nacionalizma“. U sličnom duhu će kasnije i Claus Leggewie zaključiti da „kulturni sistem“ nije više kraj i funkcija društvene integracije kako je to postulirala starija sistemski teorija: namjesto smirivanju sukoba, sve više služi njihovom izražavanju“. To na izričit način vrijedi i za Huntingtona za kojega je, kako na to s razlogom upozorava Rüsen, „rat uistinu majka svih stvari u spletu odnosa između različitih kultura, te se i vlastiti identitet uvijek iznova rada iz rata. Naime, rat je fizičko ozbiljenje kulturnog načela diferencijacije u procesu nastanka identiteta. Počinje se takoreći na duhovnoj razini riječima, slikama i simbolima različitosti. Na kraju pak stoji oružje, krik i smrt i govore istim jezikom etnocentrizma“. Naravno, iz toga doista slijedi zaključak da je pojam kulture u tom smislenom okviru uistinu postao društveno opasan pojam.

Minidrame kultura

Vrijedi nešto preciznije opisati to shvaćanje kulture. Ono predočava kulturu uglavnom na sljedeći način:

- a) Kultura postoji samo u obliku mnoštva distinktivnih paketa načina života koji su kao svojevrsni zatvoreni tekstovi užajamno nekomunikabilni i nespojivi, te znače afirmaciju osobita identiteta, pa je, stoga, posrijedi svojevrsna apsolutizacija partikularnosti. Tako se društveni svijet poima kao jasno podijeljen u mnoštvo distinktivnih kultura od kojih svaka pripada manje-više samoj jednoj zajednici ili se otvara, po Zygmuntu Baumanu, kao svijet razbijen u mnoštvo mini-drama.

- b) Kultura, uvijek u množini tj. obliku distinktivnih paketa, u osnovi je jedinstvena i unutarnje homogene, te, stoga, u tom osobitom, prema unutra okreнутom pogledu, partikularno dobiva status univerzalnog. Posrijedi je, dakle, osobiti kulturni pluralizam kojim se osporavaju pretenzije na univerzalnost kulture afirmacijom mnoštva kulturnih minisvjeta i njima svojstvenih životnih minidrama koje, međutim, u svom minikrugu imaju upravo ista ona svojstva koja se pripisuju univerzalnoj kulturi.

- c) Kultura se kao mnoštvo kultura mijenja i razvija u osnovi na genealoški način kao organski proces i kao stihiskska evolucija na temelju svojih zadatih intrinzičnih značajki. To se događa i onda kad se mijenja kao osobit odgovor na nove izazove iz svog okruženja.

- d) Kultura se teritorijalizira tako da se geografski prostori i

nom potencijalu pojedinih definicija, nego su izravno posrijedi društveni učinci određenih shvaćanja kulture kad se ona pretiče u politički relevantne i politički djelatne ideje. A to znači da već na teorijskoj razini počnu služiti legitimiranju određenih političkih strategija i političkih akcija koje se ponajčešće pozivaju u svom političkom djelovanju i na osobita, ali lako prepoznatljiva shvaćanja kulture. I to tako što takvim shvaćanjima daju status navodne društvene prirodnosti i normalnosti koja pretendira da je i znanstveno-teorijski utemeljena. Na iskustvenoj i djelatnoj razini upravo takva shvaćanja kulture služe određenim političkim strategijama kao podloga za političke mobilizacije i njihove izravne političke legitimizacije. I to u znaku jednostrane političke input legitimizacije, a ne legitimizacije na temelju skладa između input i outputa određene politike koja im je nedohvatljiva. Ni to nije, naravno, apsolutna novina u općenitom diskurzu o kulturi: dovoljno se prisjetiti činjenice da je primjerice Thomas Mann pokušao Prvi svjetski rat, dok je još trajao, protumačiti ka su sukob između zaraćenih strana koje su navodno otjelovljivale dva suprotna shvaćanja kulture – jedno mehanicističko i artificijelno, a drugo organsko i prirodno.

Zajednica krv i tla

Međutim, u suvremenom je okviru najrelevantnije da je na djelu obrat po kojem pojam kulture zbog svojih mogućih društvenih učinaka dobiva značajke svojevrsnog „društveno opasnog“ pojma, pa se po svojem sadržaju i po svojim funkcijama približava tradicionalnom pojmu rase kao klasičnom društveno „opasnom pojmu“ kako je on bio definiran i korišten u tipično rasističkom ideološkom, ali i u kvaziznanstvenom diskurzu. Na sličan način kultura sada zadobiva manje-više isti sadržaj i iste funkcije koje je imala prije i poznata sintagma *Blut und Boden*

sa prema kulturi koji je Walter Benjamin svojevremeno naglasio, upozoravajući da povijest pokazuje kako iza velikih kulturnih dostignuća stoji barbarstvo, kao njihovo naličje. No isto tako nije više posrijedi ni onaj tip odnosa prema kulturi koji je dobio svoj pregnantni izraz u poznatom tvrdnju jednog od nacističkih gla-

razini neposredne političke prakse manifestiraju prije svega tako što kultura postaje zadnji legitimni temelj na kojemu se daju ili uskršćuju prava – ljudska, ustavna, politička, građanska itd. – kao što postaje i najdublja legitimna osnova za striktno i rigidno društveno uključivanje i isključivanje sa svim onim što sa sobom ponekad donosi. Ili, još preciznije, kultura postaje podloga na kojoj se vrši suvremeno insceniranje političke legitimizacije takvog davanja i uskraćivanja prava kao i insceniranje legitimizacije društvenog uključivanja i isključivanja. Na toj podlozi po pravilu selektivnog i diskriminirajućeg davanja i uskraćivanja prava kao i rigidnog društvenog uključivanja i isključivanja, daje se privid nečega što je samo po sebi razumljivo, a konkretne se političke odluke kojima se to ostvaruje oblače u ruho nečega što je u osnovi nepolitičko ili predpolitičko.

Vrijedi spomenuti da je klasičan primjer na koji se to shvaćanje kulture nedavno politički manifestiralo moguće naći na primjer u intervjuu koji je Franjo Tuđman dao *New Yorkeru* u ožujku 1991. godine i u kojem razloge za nemogućnost života Hrvata i Srba u zajedničkoj državi i za nužnost secesije nije tražio u pogrešnim, diskriminirajućim ili represivnim i autoritarnim te nedemokratskim sistemskim i institucionalnim aranžmanima, nego dubljim i temeljito neuklonjivim razlikama u kulturi između Hrvata i Srba koje svaki oblik njihova suživota čine nemogućim i neodrživim. U tom intervjuu Tuđman je, naime, ustvrdio da „Hrvati pripadaju različitoj kulturi – različitoj civilizaciji – od Srba... Hrvati su dio Zapadne Europe, dio mediteranske tradicije. Srbi pripadaju Istoku. Njihova Crkva pripada Istoku. Oni rabe cirilicu, koja jeistočna. Oni su istočni narod poput Turaka i Albanaca. Oni pripadaju bizantinskoj kulturi... Unatoč sličnosti u jeziku, mi ne možemo živjeti zajedno“. (Na-

250 zareza

društveni prostori poklapaju: kultura kao mnoštvo distinkтивnih paketa nužno se vezuje za određene teritorije, pa se, stoga, društva poimaju kao svojevrsni teritorijalizirani kulturni blokovi.

e) Kultura se istodobno na neki način naturalizira, te dobiva svojstva jednog kvazi determinističkog pojma. Naime, kulturnoj se različitosti pridaju i svojstva i funkcije slične funkcijama biološke različitosti živih bića, te se mnoštvenost kultura pojavljuje kao način na koji se u ljudskom okviru zajamčuje preživljavanje i stabilnost u svijetu u

"Kulturna različitost u najnovije vrijeme postaje odlučujući faktor u oblikovanju politički relevantnih identiteta"

kojem su ljudi stalno suočeni s kontingenjom i izrazitom mnoštvenošću mogućnosti (pa ponekad i pravom "tiranijom mogućnosti") i izazova onako kako tek raznolikost bioloških vrsta zajamčuje prilagodivanje, održavanje života i njegovu reprodukciju u isto tako iznimno složenom, promjenjivom i raznolikom prirodom svijetu. Naročito, naturalizacija kulture u političkoj upotrebi ima ona svojstva koja imat će u samim imenima plemena na "ljude" i "ne-ljude" ili kasnija podjela na Helene i Barbare i suvremena podjela na Balkance i ne-Balkance i slično.

Sve ovo upozorava da definiranje kulture kad se ono izravno pretiče u odgovarajuće političko djelovanje i tom djelovanju služi kao podloga njegova legitimite te prestaje biti bezazlena pojmovna igra. Ono implicira i neke društvene konzekvencije s kojima se mora računati. Vrijedi se, u tom kontekstu, prisjetiti upozorenja Alaina Tourainea da je suvremeniji svijet prožet radikalnijim sukobima od sukoba iz klasičnog industrijskog doba jer su sada posrjadi sukobi kultura i identiteta koji su u osnovi ne-negociabilni budući da nisu jednostavno sukobi interesa koji su negociabilni. "Danas sukobi ne suprotstavljaju samo društvene aktere,

žaja kulturnih paketa pretvara u uvjet normalnosti pa i mentalnog zdravlja pojedinaca.

Kultura vokmena ili ubijanje

g) Pretpostavlja se posve osobita veza između kulture i društvene moći pa se, s jedne strane, drži da je kultura sama po sebi moći i izvor društvene moći, ali se, s druge strane, kultura bez oslonca i bez potpore vlasti drži da je osuđena na propast, pa, stoga, nacionalna kultura kao distinkтивni paket načina života nužno traži i zaštitnički krov nacionalne države koja mora promovirati nacionalnu kulturu i jamčiti njezin monopol. Za zaokruživanje i jedinstvo kao i održavanje i prosperitet nacionalne kulture kao distinkтивnog paketa potreban je čvrst brak između nacionalne kulture i nacionalne države.

h) Na jedan paradoksalan način povezuju se načelnici kulturni relativizam koji inzistira na tvrdnji da su sve kulture međusobno neusporedive i podjednako vrijedne jer nema nekog transkulturnog stajališta s kojeg bi se moglo ocenjivati i rangirati različite kulture, ali se praktično istodobno zastupa kao djelatno uvjerenje u superiornost vlastite kulture. Time se samo obnavlja prastara plemenska podjela naglašena već u samim imenima plemena na "ljude" i "ne-ljude" ili kasnija podjela na Helene i Barbare i suvremena podjela na Balkance i ne-Balkance i slično.

f) Za kulturu se drži da je svakome potrebna u obliku koheretnih i homogenih paketa da bi svatko mogao osmislići svoj vlastiti život, pa je i socijalizacija moguća tek unutar određenog kulturnog konteksta. Tako se sugerira da zapravo kultura više izabire nas nego što mi izabiremo nju dok se pak dosljedno konformističko usvajanje sadr-

nego kulture, svijet instrumentalne akcije svjetu kulture i doživljajnom svjetu (Erlebnisswelt). Između njih nema mogućeg posredovanja. Iz tog su razloga društveni sukobi zamijenjeni potvrđivanjem apsolutnih razlika i totalnim odbacivanjem drugih". Nikad, stoga, sukobi nisu bili tako globalni do te mjere da je "svijet danas prožet više križarskim ratovima i borbom na život i smrt nego sukobima koji bi bili politički negocijabilni". To je najbrutalnije, ali i za ove prostore najrelevantnije istakao Eagleton svojom tvrdnjom: "U Bosni ili Belfastu kultura nije samo ono što vi stavljate u vaš *walkman*, nego ono za što ubijate".

Bibliografija:

- Barnes Catherine, *Dehumanization of "the Other" in the Political Discourse of Recognized Leaders and the General Media*, u: *Conflict Resolution Training Manual for Religious People*, International Seminar, Pecs, 1996, str. 12-14.
- Bauman, Zygmunt (1992), *Intimations of Postmodernity*, London, New York, Routledge.
- Beck Ulrich (1993), *Die Erfindung des Politischen, Zur einer Theorie reflexiver Modernisierung*, Frankfurt a/M., Suhrkamp.
- Eagleton Terry (2000), *The Idea of Culture*, Oxford, Malden, Blackwell.
- Gellner Ernest (1986), *Nations and Nationalism*, Cambridge, Blackwell.
- Kroeber, A.L., Kluckhohn, Clyde /ur./, *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York, Vintage Books, 1963.
- Leggewie Claus (2000), *Kultura sveta - svetovna kultura*, Nova revija, 19,(219-220) str. 3-8.
- Rüssen Jörn (2000), *Etnocentrism in interkulturalna komunikacija*, Nova revija, 19,(219-220) str. 19-27.
- Taylor Charles (2000), *Vera in identitetu, Religija in nasilje u svetu*, Nova revija, 19,(215), str. 1-13.
- Taylor Charles (2000), *Challenges of Inclusive Democracy*, IWM Newsletter, (68), str. 30-31.

Tečaj hegemonije

Kultura je obična

Dean Duda

Sto je to socijaldemokratsko u hrvatskoj kulturnoj politici otkad je resorno ministarstvo u rukama socijaldemokrata? To se pitanje doista može učiniti smiješnim jer svojom prividnom partikularnošću logično izaziva slično koje generalno postavlja stvar. Dakle, što je uopće socijaldemokratsko u načinu vladanja u proteklih dvanaest mjeseci?

Bezbojna tehnologija vladanja

Mjesto odgovora nalazi se, naravno, u diskurzu. Kulturni diskurz vlasti nalikuje slovanju učenika prvoga razreda osnovne škole. Njegovi jedini orijentiri tek su prazne rudimentarne kategorije ranomodernističke kulturne abecede. Njegova je suvislost obrnuto proporcionalna njegovoj medijskoj zastupljenosti. Što zapravo može biti socijaldemokratsko u diskurzu političke moći koji cinizmom gospodara riznice uglavnom operira kategorijama kao što su *mainstream*, *avangarda*,

alternativa, *državni umjetnici*, *službeni umjetnost*, *mnoštvenost kulturnih estetika*, *i-i*, *odnosno dvije hrvatske kulture*. To je tek pozicija malogradanske fascinacije «velikim dečkima» koji su početkom stoljeća mijenjali svijet, ali su moralni, primjerice, jesti i plaćati rezije. Upravo su te rezije mogućnost da se bude u njihovoj blizini, da im se docira, da ih se nadzire, da se, za razliku od kulturnoga kapitala, opredi tek politička moć.

Teško je kategorijama oblikovanim na početku prošloga stoljeća dokučiti ono što se danas zbiva. Starinski diskurz može artikulirati samo starinske stvari. Kulturna je na najgori mogući način upisana u logiku vladanja koja se ogleda u tome da politička elita uglavnom gaca ugaženim stazama reprezentativnoga modela hadžeovske kulture pokušavajući mjestimice promijeniti lik, ali ne i artikulirati novo. Svi su rituali i festivali ostali, samo što su ove godine bili «znatno bolji» nego prethodnih. Ministarstvo funkcioniра kao čuvac rezora, a ne kao netko tko bi dobrom zakonskom regulativom i pametnim ulu-

ganjem mogao oploditi kulturni kapital. Za to je ipak potrebna, ostanimo u diskurzu koji kulturna vlast razumije, nekakva «optimalna projekcija», a ne tek politika «pravednije» raspodjele novca. Takvi nazori nude zapravo samo sporadične oblike rekreacije umjesto kreacije i počivaju na hegemonijskoj priopovijesti o katastrofalnom zatečenom stanju. Ono što se pokušava prikazati kao socijaldemokratska kulturna politika samo je jednostavna tehnologija bezbojne vlasti.

Premještanje koncepta

Kultura je obična. Ta rečenica Raymonda Williamsa, složena u svojoj jednostavnosti ili pak jednostavna u svojoj složenosnosti, podrazumijeva kulturu kao način života

Što može biti socijaldemokratsko u kulturnom diskurzu političke moći koji cinizmom gospodara riznice uglavnom operira kategorijama s početka prošloga stoljeća

neke zajednice koji značenjā i vrijednosti ne nalazi samo u umjetnosti i intelektualnim proizvodima duha nego ponajprije u institucijama i svakodnevnom iskustvu. Ona je možda putokaz semantičkoga, do-

da bih i socijalnoga, premještanja reprezentativnoga koncepta kulture prema socijaldemokratskom. Ona u kasnijim teorijskim izvodima vodi prema određenju kulture kao prostora neprestanog sučeljavanja, artikuliranog sukoba, a ne homogenoga koncepta koji podsjeća na «politiku pomire, podijeljenoga hrvatstva» bivšega predsjednika. Koncept kulture vladajuće garniture tek je horizontalna uslužna djelatnost skromnih proračunskih razmjera. Njezina vertikalna i socijalna napetost iziskuje drukčiji raspored snaga. Za to je ponajprije potrebna drukčija kultura vladanja, drukčja kultura kao vlast i drukčja vlast kao kultura.

Doista, što je to socijaldemokratsko u hrvatskoj kulturnoj politici otkad je resor-

no ministarstvo u rukama socijaldemokrata? Ništa. Što je uopće socijaldemokratsko u načinu vladanja u proteklih dvanaest mjeseci? Ništa. Dvaput ništa.

Dekontaminacija Balkana

Katarina Luketić

Stereotipi o Balkanu i "balkanskom sukobu" u kojima smo svi podjednako i žrtve i heroji i zločinci nisu samo vidljivi u diskursu inozemnih političara i autora, već su postali i sastavni dio naše slike o sebi, načina na koji pišemo o ratu, načina na koji pristupamo ključnim pojmovima – krivnji i odgovornosti

Balkan je područje trajne nestabilnosti. Svi su narodi bivše Jugoslavije isti i jednako krivi za rat. Mi sjedimo na buretu baruta, i samo je pitanje kada će ono ponovno eksplodirati. Ovdje je ukorijenjena vječna mržnja i zato su sukobi među balkanskim narodima neminovni i u budućnosti. Sve su strane podjednako sudjelovale u krvavom balkanskom piru. Povijest se ponavlja, i malo toga možemo učiniti da se to promjeni... I tako dalje, u sličnom stilu ponavljaju se u medijima, politici, književnosti, znanosti..., ili pak u našim privatnim razgovorima, predodžbe i stereotipi o Balkanu kao nesigurnu, primitivnu i zavadenu prostoru gdje je nemoguće održati mir. Te su kolektivne slike dijabolična i povjesno začarana prostora na kojem živimo u optjecaju već dugo, točnije od 19. stoljeća i intenzivna otkrivanja zaostale balkanske egzotičnosti od inozemnih diplomata, putnika i književnika. Međutim, ono što je novo i što je u taj opširni imaginarij o Balkanu upisano od početka proteklog rata jest upravo prevlast slika o nasiđu, neizbjegnosti sukoba i nekoj dubinskoj iskvarenosti svih ovađašnjih naroda. Iskvarenosti zbog koje, navodno, nikada nećemo biti u stanju u potpunosti prihvatići zapadnjačku civilizacijsku načelu, demokraciju i toleranciju, i zbog koje ćemo biti vječno osudeni na neki oblik estranog tutorstva.

Zatočeni u "zvjerinjaku Europe"

Prema takvim predodžbama balkansko je tlo od početka devedesetih zatrovano supstancijom zla čijem pogubnijim utjecaju nijedan stanovnik ovih prostora ne može umaknuti. U golemoj literaturi koju su o ratu u bivšoj Jugoslaviji napisali inozemni političari, ratni reporteri, obični vojnici... nalazimo jednako golem raspon različitih metafora, stereotipa i interpretacija kojima se potvrđuje postojanje gotovo nadnaravnog, povijesnog usuda na ovim prostorima. Tako smo mi, navodno, stalna prijetnja civiliziranom svijetu, mi smo "zvjerinjak Europe", i svaki je naš pokušaj "bijega s Balkana" nemoguć. S jedne strane, do tako masovnog prihvatanja balkanističkoga diskursa u zapadnoj literaturi došlo je kako bi se prikriло nepoznavanje povijesti naroda ovih prostora te društvenog i političkog konteksta rata. (To ilustriraju i riječi opravdanja Richarda Holbrookea: "ovađašnja je povijest isuviše komplikirana (ili trivijalna) da bi je vanjski promatrač mogao razumjeti"). S druge – što je zapravo i najčešće – tim se poopćavanjima nastoji prikriti uloga zapadnih političara u proteklom ratu, njihovo trgovanje sa zločincima, nesposobnost i nevoljnost da se intervenira i sprječi sukob. Jer, ako već ovađašnjim narodima upravlja vjekovna, plemenska mržnja, ako su oni "do srži iskvareni barbari", onda nijedna politička i vojna intervencija Zapada ne bi imala koristi. (To rašireno shvaćanje potvrđuje primjerice američki analitičar, vrlo utjecajan u Clintonovo vrijeme, Robert Kaplan pišući u knjizi *Duhovi Balkana*: "Bio je to svijet zatvoren u svome vremenu: zamraćena pozornica na kojoj su ljudi bjesnili, proljevali krv, imali vizije i padali u ekstazu".)

No, budimo pošteni, stereotipi o Balkanu i "balkanskom sukobu" u kojima smo svi podjednako i žrtve i heroji i zločinci nisu samo vidljivi u diskursu inozemnih političara i autora, već su postali i sastavni dio naše slike o sebi, načina na koji pišemo o ratu, načina na koji pristupamo ključnim pojmovima – krivnji i odgovornosti. I ovađašnji su mediji, političari, znanstvenici, umjetnici... pridonijeli stvaranju (post)ratnog diskursa o Balkanu, o neiskorijenjivoj "balkanskoj mržnji", "prostoru nesigurnih granica i stalne prijetnje od izbijanja sukoba", "opasnom raskriju Istoka i Zapada" i sl. I mi smo, dakle, sudjelovali u proizvodnji slike o Balkanu kao najzaostalijem europskom Drugom, što potvrđuju i tzv. mikrobalkanizmi vidljivi u tendencijama svakog ovdasnjeg naroda da svoga susjeda promatra kao neprijateljskog Drugog, kao utjelovljenje "balkanstva" (Slovenci Hrvate, Hrvati Srbe, Srbi Bošnjake i Albance...). Granica prema omrznutu barbarskom Orientu – a Balkan je njegov predvorje – pomiciće se tako sve istočnije, ovisno o državnom i nacionalnom kontekstu iz kojega promatramo.

Ekskluzivni prostor mržnje

Balkan je izrazito u posljednjih petnaestak godina od geografskog pojma koji u sebi sadrži određena povijesna, kulturološka, nacionalna i sl. obilježja – kakva primjerice ima i Mediteran argumentirano predstavljen u Braudelovoj konceptiji povijesti – postao "ekskluzivni" prostor mržnje, nasilja i sukoba, uopće djelovanja razaranjućih i čudovišnih sila. Už to mistificiranje prostora, i naše su vode – od Tita do navodno "jednakih u zločinu" Tuđmana, Izetbegovića i Miloševića – sebi pridodali megalomanske ili od drugih dobili mitske i nadnaravne osobine. A te osobine koje su u oficijelnom javnom diskursu pridodane vodama, bilo da koriste glorificiranju bilo sotoniziranju, onemogućavaju objektivno prosudjivanje njihove povijesne uloge, njihove stvarne krvnje i odgovornosti u ovome ratu. O kakvoj je mašineriji metaforizacije riječ pokazuju i pisanja medija u povodu Miloševićeve smrti, primjerice hrvatskih u kojima je on uglas nazvan "najvećim balkanskim krvnikom" ili "balkanskim satrapinom" (jer primordijalni je hrvatski strah upravo onaj od pripadnosti Balkanu); ili pak srpskih u kojima je sve vezano uz voždovu smrt obavijeno teorijom zavjere i svetačkom/vampirska tajanstvenošću: od toga kako je umro, gdje će se i kako pokopati, zašto baš ispod lipe, do toga je li prokletstvo što je pogreb obavljen bez svećenika, je li obitelj Milošević ukleta zbog nekoliko samoubojstava, što je ruski general i izaslanik njegove žene stavio s Miloševićem u grob itd.

Citava ta podiviljala diskurzivna konstrukcija o Balkanu (i Jugoistočnoj Europi), o ovađnjem prostoru, vodama, narodima i vjerama izaziva kod dobrog dijela stanovnika osjećaj da prebivamo u nekoj vrsti zemaljskog pakla iz kojega, koliko god se trudili, ne

Marija Gemicheva, Out of myself, 2002.

moguće pobjeći. Prepušteni toj podčinjenoj poziciji u koju su nas doveli drugi, ali i mi sami na nju pristali, mnogi više ne vjeruju u mogućnost promjene, u vlastitu sposobnost da se dokaže kako nismo svi isti, kako su određeni ljudi krivi za zločine, kako su određeni ljudi prešutno odobravali te zločine, te kako postoje sudske, ali i političke i moralne instance preko kojih se nečija krvnja i nečija odgovornost mogu dokazati. (Zbunjenost vlastitim ulogom u proteklom ratu, koja se očitovala u deklamativnu ispiranju savjesti, pokazali su i neki hrvatski intelektualci kada su upravo u prvom broju *Zareza* 1999. godine raspravljali o Karlu Jaspersu, krvnji i odgovornosti.)

250 zareza

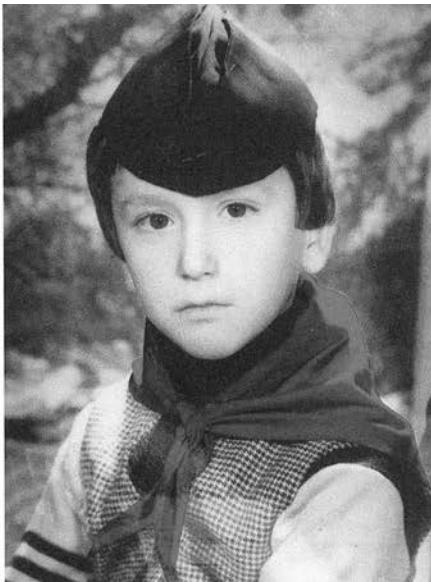
Moj susjed ratni zločinac

Da su ratni zločinci najčešće normalni ljudi koji se u predahu od ubijanja mogu odmarati igrajući se sa svojim unucima, okopavajući vrt, posjećujući susjede..., da mogu biti očajni zbog ljubavi ili duboko dirnuti dječjim pjevanjem..., pokazala je izvrsno Hannah Arendt u svojoj knjizi o sudenju Eichmannu u Jeruzalemu. Eichmann svoju ulogu u nacističkoj Njemačkoj nije doživio ni najmanje problematično, tvrdio je da je on samo želio dobro služiti svojoj državi. Izravno nije pucao ni u koga, čak mu je prilikom prisustva jednom masovnom pogubljenju u Ukrajini i pozlilo. Na suđenju se branio time da je spasio mnoge Židove (poznato je da je svaki nacist imao "svoga Židova" čije bi ga spašavanje navodno trebalo osloboditi svake krivnje), a to kakvim je sebe smatrao pokazuje i detalj da je, nakon što mu je polačajac dao na čitanje Nabokovljevu *Lolitu*, istu za

dva dana zgrožen vratio, ustvrdivši: "Vrlo nemoralna knjiga".

Poput Eichmanna, i većina zločinaca iz rata na prostoru bivše Jugoslavije doživjet će sebe kao nedužne ljude, kao one koji su samo savjesno izvršavali naredenja ili su pak uime viših interesa moralni činiti ne osobito ugodne stvari. Pripadnici postrojbe Škorpiona koji su sudjelovali u genocidu Srebreničana i snimili dvadesetak sati videomaterijala o svojoj akciji i dalje normalno žive u Srbiji, većinom u mjestu Šid blizu hrvatske granice. Zločine nisu izvršili u nekom stanju afektivne mržnje ili pod tuđom prisilom; a o tome koliko su bili zaokupljeni time da dobro obave posao svjedoči i činjenica da su snimanje egzekucije maloljetnih muslimana prekinuli kako bi promijenili bateriju na kamery. Ni nakon rata većina ih ne osjeća kajanje; a njihove su snimke gledane među sugrađanima s odobravanjem, kao krunski dokaz njihove ratne hrabrosti.

Erzen Shkololi, Transition, 2001.

Normalni građani normalne države na Balkanu

Izjednačavanje krivnje za rat i genocid, s jedne strane, te pristajanje na diskurs o "balkanskoj mržnji" i neizbjegljivoj "zloj kobi" ovih prostora, s druge, dovodi do toga da se stvarni zločinci oslobađaju pravne i moralne krivnje te šalje poruka kako su kompromisi, nesuprotstavljanje moći i stalno podržavanje onih na vlasti – što su devedesetih provodile mase pomagača i pristaša zločinačke politike – zapravo mudre i isplativе odluke koje smo svi trebali donijeti. Jednako tako, mistificiranje ratnih vođa, prizivanje njihovih čudovišnih, nadnaravnih i opako moćnih osobina dovodi do rasta straha i rasta nepovjerenja u to da ih je moguće pobijediti.

Sadašnja praksa nekažnjavanja ratnih zločinaca, prekrapanje neposredne povijesti, izostanak lustracije te činjenica da mnogi ljudi koji su devedesetih predvodili ili osmišljavali zločine nekažnjeno uživaju iste pozicije kao i tada – izazivaju uvjerenje žrtava da je istina nepovratno izgubljena i da krivnja nikada neće biti dokazana. Tom osjećaju da su iznevjereni pridonosi i lakoća s kojom žrtve i zločinci zamjenjuju svoja mesta, odnosno lakoća s kojom se dojucerašnji tih pristaše zločina samoproglašavaju najvećim žrtvama ovoga rata, žrtvama represivnog totalitarnog sustava poput onog Miloševićeva.

Koliko god zbog svega toga danas bili razočarani, i koliko god nas je možda umorilo traganje za ratnom istinom, ne bismo se smjeli prepustati defetizmu, ne bismo smjeli pristajati na tu retoriku o "jednakoj krivnji za rat" koju su nam podvalili upravo oni objektivno krivi, ne bismo se smjeli dobrovoljno ogledati u metaforama o "iskonskoj balkanskoj mržnji" i "trajnoj balkanskoj nestabilnosti". Važno je istraživati i prosudičati, glasno zahtijevati kazne i nedvosmisleno govoriti o ratnim događajima, jer ćemo jedino tako moći – u svojim i tuđim očima – postati normalni građani neke normalne države na Balkanu. □

Iz Zareza, broj 72, 17. siječnja 2002.

Sautomobilom su već imali mnogi poznati nezgode – jedan je naš general čak pijan u njemu spavao nasred ceste i to s upaljenim motorom – ali nitko kao naš gradonačelnik. Nije nezgodnica što je imao (ohoho) previše promila alkohola u krvi nego što se išao voziti (i tako pokazao da ne drži puno do zakona), izazvao lakšu nesreću (koju je ignorirao), a na kraju je i bježao policiju (i tako pokazao da ne drži puno do čuvanja zakona). Nije, dakle, na njegovu službu pala moralna sjeća (pio je u privatnu vrijeme, na privatnom mjestu), nego sjena zakona – smije li gradonačelnik kršiti zakon kad nije na poslu? "Prvi koji je od vas bez grijeha neka baci kamen," rekao je zagrebački Milan Bandić novinarima koji dan nakon svega toga, apelirajući na njihovu samilost, to *golo novorodenče*, kako bi rekao Macbeth. Pritom mu se sitna nezgodnica dogodila i s citiranjem Biblije. Navedene riječi nije izrekla biblijska grešnica, nego Isus. Žena je, naime, šutjela. Da se prisjetimo vjerouanka...

Privatni poroci, vrline javne

Žena, koja je prekršila zakon, šutjela je i očekivala kaznu; kazna je bilo kamenovanje; okupljeni su tu priliku iskoristili da propovjednika milosrđa dovedu u nepriliku: izjasni li se za zakon, skočio je sam sebi u usta; opovrgne li zakon, mogao bi i on dobiti koji kamen u glavu. Znamenitim riječima Isus je *dokinuo* zakon, a dodikanje vrijedi samo ako ga izgovara zakonodavac koji je uz sve to bez grijeha. *Ne vrijedi* ako ga izgovara prekršitelj zakona onome koji je zadužen za provodeće zakona: *ne možete citirati Isusa policiji* (Bandića možete) ako vas uhvati da ste prošli kroz crveno, lovili ribu dinamitom ili istukli ženu. Zakon se u demokratskim zemljama provodi *bez obzira* na moguće privatne grijehe suca ili zakonodovca.

Bandić je tako, koristeći zavidno vjeronaučno znanje, istovremeno ukinuo zakon i smjestio se na poziciju onog koji nema grijeha. Suspenzija zakona u nas ima dugu povijest: "Suci, nemojte se držati zakona

kao pijan plota," rekao je veliki Tito; "Ako imate problema s vašim intelektualcima, javite mi i srediti ču to," rekao je još veći Lepanj; "Hrvati, imate se pravo rodit, imate pravo raditi i imate pravo umrijeti za Hrvatsku," rekao je Anto Kovačević, najveći od sve trojice. Želi li se izvrdati zakon, sva su sredstva dozvoljena. Recimo, Tereza Kesovija želi zadržati stan u gradskom vlasništvu od 35 kvadrata iako za to ne postoji nikakav zakonski način. Ona u *Jutarnjem listu* (29. 12. 2001.) daje čak nekoliko modusa izvrđivanja zakona: 1) zbog ratnih zasluga ("mnogi nisu kao ja bili na

panskih yakuza, mafijaških potomaka sa muraja). Ukoliko ste u ratu izgubili ruku, kao u spotu hrvatske vlade namijenjenom zapošljavanju veterana, možete samo bubnjati prstima po stolu (sa svih pet prsta). Invalidni su i oni koji se ne mogu prodati i što se ne mogu okoristiti mudrom politikom vlade zahvaljujući kojoj je Jaguar cabrio XCR pojeftinio 14.000 maraka; invalidno je i 30.637 veteranu koji sjede na zagrebačkoj burzi za nezaposlene; invalidno je i 132.902 penzionera s penzijom od 793,24 kuna, a još je invalidnije 81.252 njih koji mjesечно dobivaju

cija: *Pa da vidimo tko će se usudit baciti ka men!* Ali Bandić se nije sjetio na noćnu vožnju povesti veterana i dogodilo se svašta: budući da je politika danas samo ekonomija (tj. trgovina) i da se opstanak na vlasti ne prodaje ni za sve zlato svijeta, za svoj je prekršajći upregnuo gradske SDP; SDP je koalicijskog partnera HNS ucijenio razvrgavanjem koalicije i novim izborima; HNS sada može do kraja mjeseca razmišljati isplati li mu se sve to ili ne i zašto bi u skupštini glasali *javno* zbog *privatne* gradonačelnikovog pogreške. U sjeni svih tih okapanja (u prvoj minuti Dnevnika) iz Remetinca su pušteni ljudi s četiri prsta (bez onog malog); nije im bio dokazan. To je objavljeno u dvadesetoj minuti Dnevnika. I što je sad od toga dvoga test demokracije

Hrvatska politička laž

Nisu svi invalidi sretni poput onoga iz vladinog reklamnog spota koji je dobio kompjutorsku tipkovnicu da po njoj lupa ili poput Paula Wittgensteina, filozofova brata, ratnog invalida za kojega su skladali *za lijevu ruku* i Stravinski i Ravel. U Hrvatskoj će prije dobiti u ruke onu pušku iz Jamesa Bonda (*Čovjek sa zlatnim pištoljem*) izrađenu za čovjeka bez kažiprsta (otponac je lukav bio smješten u kundaku). Mi ostali bez kažiprsta, bez želje da pucamo u druge ili sebe, kao miroljubivi ljudi s četiri prsta, možemo se samo nadati da koaličinska želja da se ostane na vlasti pod svaku cijenu neće okrenuti glasače desnici (inače vrlo hitroj kada treba zlo/upotrijebiti veterane) pa da cijena gradonačelnikovke noćne vožnje ne bude na kraju znatno veća od sedam kaznenih bodova i par sati provedenih u autoškoli.

Kako se ovih dana obilježava deset godina međunarodna priznanja hrvatske države, na radiju se vrti stari *band aid*. Terezija je u njemu pripao stih *Cijeli svijet je sada sa nama* (laž, patriotska i vojnoohrabrujuća, ali ipak debela). Nažalost, hrvatska politička laž od prije deset godina ne razlikuje se puno od današnje hrvatske političke istine. □

Zakon i oprost Ljudi s četiri prsta

Ni za sve blago ne prodaje se vlast

Boris Beck

Nedokazan prstic

Što se smatra invalidnim (*nevrijednim*, u prijevodu) u Hrvatskoj? U ratnome stanju dosta je imati samo kažiprst (za pučanje po neprijatelju). U mirnodopskom je stanju prednost imati četiri prsta – mislim na legendarno odsijecanje malog prsta ja-

325,16 kuna. Svima njima ne treba shopping centar koji radi 24 sata bez prestanka, isto kao što im ne treba ni Ivica Zanetti koji nudi "šišanje, bojenje i dizajniranje ženskog intimnog trokutića" (za što samo ženskog?). Njihova nesposobnost za trgovinu uzrokuje njihovu nepotrebnost. Ili, drugim riječima, ne postoje nepoželjni – postoji samo trgovina ljudima. Poput rumunjskih Roma koji u Međimurju žive bez dokumenata, ukrajinskih prostitutki koje dovoze i odvoze posebnim čarter letovima kada američki brodove pristanu u naše luke, mađarskih blagajnica u Metrou bez radnih dozvola, Kineze koji omamljeni izlaze iz kombija kada ih policija slučajno ulovi na putu u Italiju.

I zato neka se veterani (s kažiprstom ili bez njega) uključe u političku trgovinu: ako je netko uzurpirao stan, prošao kroz crveno, lovio ribu dinamitom ili istukao ženu, veterani trebaju biti pripravljeni uskočiti na mjesto prekršitelja prije nego što dođe poli-

Bojan Munjin

Krpanje rupa i bacanje mrvica

Nacionalne manjine u Hrvatskom saboru imaju osam zastupnika, pa su formirale i svoj Klub zastupnika, no Romi, unatoč svom broju a osobito brojnim problemima s kojima se suočavaju u pokušaju ostvarivanja svojih prava (na zakonsku zaštitu, zapošljavanje, obrazovanje itd.), nemaju svog zastupnika u parlamentu? Zašto?

– Teško je očekivati, u problemima u kojima jesu, egzistencijalnim i socijalnim, politički marginalizirani do rubu netrpeljivosti i s malim brojem visoko obrazovanih predstavnika, da Romi imaju objektivne šanse za političku borbu na najvišoj razini. Oni trebaju pomoći u svakom smislu da uopće stanu na noge.

Jesu li i koliko Romi za-stupljeni u jedinicama lokalne samouprave?

– Civilizacijski je pomak u političkom životu Hrvatske da je donesen relativno nedavno Ustredni zakon o pravima nacionalnih manjina koji omogućava manjinama, pa tako i Romima, osnivanje vijeća određene nacionalne manjine na lokalnoj i županijskoj razini prema proceduri izbora za lokalna i županijska tijela vlasti. Pitanje je kako ta vijeća romske nacionalne manjine zaista funkcioniраju i, koliko znate, njihov uspjeh je promjenjiv (uglavnom u gradovima stope bolje, u selima lošije), ali, kao i sve, i njihovo sazrijevanje je dugi proces.

Romski pomagači ili policijske patrole?

Prošle godine Vlada je, dodu-še prijašnja, koaličiska, usvojila Nacionalni program za Rome. Je li on samo program "na-papiru" koji pokušava sakriti probleme odnosno činjenicu da je jednostavno reći "Mi jesmo za integraciju Roma", a isto-vremeno ne činiti gotovo ništa u tom smjeru?

– Vaše pitanje sugerira odgovor. S jedne strane tijela javne vlasti žele sebe i druge uvjeriti u humane namjere prema Romima, ali im je neugodno suočiti se sa činjenicom da nemaju dovoljno strpljenja uroniti čiste ruke u romske zajednice pune sirotinje i blatrjavaih cesta. Da, država ne čini dovoljno u rješavanju romskih pitanja.

Kako teče realizacija Nacionalnog programa za Rome?

– Komisija za provedbu tog programa u kojoj sjede predstavnici raznih mini-

starstava, županija i šest predstavnika Roma sastala se – koliko ja znam – samo jednom i jednom je izšala na teren. U predviđenim sektorma koji obuhvaćaju kulturu, društveno-politički život, statusna pitanja, suzbijanje diskriminacije i pravnu pomoć ne postoje, ni na nacionalnoj ni na lokalnoj razini, detaljno razrađeni programi, a mјere koje se predviđaju ne odgovaraju razmjerima problema. Na području obrazovanja sva obećanja svode se na nekoliko romskih pomagača u nastavi, možda na koju romsku čitaniku, i točka. Romski pomagači u nastavi već dvije godine dobivaju obećanja Ministarstva prosvjete na način da će s njima biti sklopljen ugovor o radu po kome bi imali i socijalni i zdravstvenu zaštitu i radni staž, ali Ministarstvo dosad nije ni prstom mrdnulo. Ministarstvo unutarnjih poslova misli romska statusna pitanja rješavati tako što će pokretni policijski timovi obilaziti naselja i evidentirati problematične slučajeve. Takav postupak samo će rastjerati i obeshrabriti Rome koji imaju uglavnom loša iskustva s policijom. Provođenje strategije za Rome svodi se na organiziranje nekoliko okruglih stolova za Rome, uglavnom iniciiranih iz Vijeća Evrope, na kojima političari održe svoje tradicionalno slovo u prvih deset minuta i odu. Romi koji sjede u komisiji za provedbu društvo je uvijek istih neadekvatno pripremljenih i međusobno posvadanih romskih lidera koji se, i da hoće, ne mogu uhvatiti u koštač s kompleksnim zahtjevima i s nemotiviranom državnom administracijom.

Na kraju, Nacionalni program za Rome, koji nema status obvezujućeg pravnog propisa, ne raspolaže elementarnim podacima o ukupnom broju Roma, ali ni brojkama vezanim za romske krucjalne probleme: koliko je Roma zaposleno, koliko ih ima zdravstveno osiguranje, koliko domovnice, a koliko struju i vodu.

Slikovnica lijepih želja

Koliko novca u njega ulaze Hrvatska i što se s tim novcem može napraviti. Koliko se inače novca dodjeljuje za poboljšanje statusa Roma u Hrvatskoj?

– Pa, dovoljno je reći da je u zadnjim danima Račanove vlade bilo predloženo devetnaest milijuna kuna za

Lovorka Kozole

Aktivist HHO-a govori o Nacionalnom programu za Rome i njegovoj realizaciji, egzistencijalnim i socijalnim problemima Roma u Hrvatskoj, odnosu medija prema njima te o ciklusu socijalne patologije u kojemu Romi žive u hrvatskom društvu

provodenje Nacionalnog programa za Rome, da bi Sanaderova vlada taj prijedlog srezala na milijun i devetsto. Ministarstvo prosjete koje je posljednje dvije godine finansiralo program predškole za male Rome sada je obustavilo taj program. To je otprilike strategija krpanja rupa i bacanja mrvica.

Tko i kako kontrolira realizaciju tog programa ili takve kontrole uopće nema?

– Nacionalni program izgleda kao slikovnica lijepih želja i praktično je neostvariv jer nema ozbiljnog mehanizma i kontrole provedenih aktivnosti. On je neostvariv i zato jer ne postoji uvjerljiva institucionalna struktura provedbe: tko koga imenuje i po kojem kriteriju za pojedine segmente programa. Imenovani ljudi nove poslove doživljavaju kao dodatnu gnjavažu, nisu u stanju niti ih žele raditi, pa ih prebacuju drugima.

Funkcioniraju li i kako vijeća manjina Roma koja su formirana nakon lokalnih izbora u svibnju 2003.? S obzirom na to da je otad prošlo gotovo godinu i pol, trebalo bi biti nekih, makar i malih, pomaka.

– Sretna činjenica, značajna za buduća desetljeća, je u tome da ta vijeća uopće postoje. Na taj način, simbolički i stvarno, Romi postaju politički subjekt i nalaze se u općinama i županijama "vrata do" mesta odlučivanja. Naravno, na taj način ih se više ne percipira samo kao one koji "prose, kradu i stvaraju probleme", nego i kao zajednicu koja ima svoje političke predstavnike. Dramatičnih pomaka u radu tih vijeća nema, ali u

Romi su svakako zadnji na ljestvici socijalne tolerancije za većinu građana, ali u Hrvatskoj ozbiljan problem ima svatko tko je na značajan način drukčiji

Ministarstvo unutarnjih poslova misli romska statusna pitanja rješavati tako što će pokretni policijski timovi obilaziti naselja i evidentirati problematične slučajeve. Takav postupak samo će rastjerati i obeshrabriti Rome koji imaju uglavnom loša iskustva s policijom

250 zareza

urbanim sredinama, Zagrebu, Rijeci, Osijeku i Čakovcu, suradnjom gradskih vlasti i tih vijeća, egzistencijalna pitanja Roma – struja, voda, urbanizacija naselja i slično – idu lakše.

S obzirom na to da s Romima radite i "na terenu", možete li reći jesu li Romi upoznati s radom vijeća manjina i koliko su zadovoljni njime?

– Generalno, Romi su upoznati s radom svojih političkih predstavnika i zadovoljni su njihovim radom koliko i svi drugi građani svojim predstavnicima. Trenutačno Ured za nacionalne manjine provodi edukaciju romskih predstavnika u vijećima, ali osnovni problem je razina zainteresiranosti običnih Roma da stalno provjeravaju rad "lidera", a "lidera" da rade za opće dobro.

Nedostatak volje

Kako se Romi snalaže s administracijom i čelnicima tijela lokalne uprave za koje znamo da i snalažljivim i obrazovanijim ljudima predstavljaju problem?

– Evropska unija i njezini standardi prilično su dobar izazov i Romima i lokalnoj administraciji te uz silne probleme napreduju i jedni i drugi, cik-cak i polako.

Vratimo se na novac koji se iz proračuna odvaja za Rome. Postoje li ikakve mјere za poticanje zapоšljavanja Roma.

Prema informacijama koje sam dobila, Hrvatski zavod za zapоšljavanje, za razliku od nekih drugih državnih tijela odnosno ministarstava, uopće nije za tu svrhu tražio novac iz proračuna. Kako to komentirate?

– Nacionalni program za Rome i unutar njega strategija zapоšljavanja Roma izgleda kao nedovršena osmerokatnica bez vrata i prozora. Načelno, unutar programa postoji odjeljak o sustavnom zapоšljavanju Roma, ali je on toliko neprecizan i neobvezujući da sam po sebi ne znači ništa. Najveći problem je da ne postoji jasna volja zapоšljavanja Roma, pa tako ni jasna volja koja ih želi videriti integrirane u hrvatsko društvo.

Često se govori o ulozi medija u edukaciji ostalog, neromskog stanovništva usmjerenoj na promjenu odnosa

prema Romima. Poduzima li se išta u vezi s tim na državnoj i/ili lokalnoj razini, ili to ostaje na nekim nevladinim organizacijama i medijima koji su ionako po svojoj vokaciji otvoreni prema problemima Roma?

– Situacija s prezentacijom romskih pitanja u medijima posljednjih godina je neočekivano dobra. Danas, u svijetu kompjutora i stranih TV/postaja, jednostavno se otvorenije govori o problemima nego prije. Na lokalnoj razini, na primjer, Međimurske novine, još će biti sklone stereotipima, ali mislim da danas i nije problem informacija koliko promjena stavova većine ne samo prema manjinama nego i prema solidarnosti uopće. Indiferentnost je danas možda jednak velik problem kao i rasizam.

Koliko Hrvatska radiotelevizija kao javna televizija pridonosi poboljšanju tretmana i unaprijeđenju položaja svih manjina, pa i Roma? Na HTV-u, doduše, postoji emisija Prizma posvećena manjina, ali to je polusatna emisija koja se emitira subotom u dnevnom programu. Što ona može učiniti ili promjeniti?

– HTV se grdi da postane moderna televizija, a velika većina njome nije zadovoljna na razini opće kvalitete priloga, pa ni Romi ne mogu proći bolje.

Spominje se podjela na "stare" i "nove" manjine (ove druge nastale su nakon osamostaljenja Hrvatske), te da su "stare" manjine, s obzirom na to da postoje mnogo dulje, u boljem položaju prema zakonski izjednačene. Može li se to uopće tvrditi za Rome koji svakako spadaju u "staru" manjinu?

– Romi su svakako zadnji na ljestvici socijalne tolerancije za većinu građana, ali u Hrvatskoj ozbiljan problem ima svatko tko je na značajan način drukčiji.

Ciklus socijalne patologije

Mnogi upravo obrazovanje, odnosno neobrazovanje, spojuju kao problem Roma. No, nisu li osnovni životni uvjeti (struja, voda itd.) preduvjet za njihovu uspješnu integraciju i obrazovanje? Ima li tu iaka vih pomaka?

– Kad je riječ o Romima, onda je sve problem. To znači da Romima trebate pomoći s obrazovanjem, zapošljavanjem, strujom i vodom – sinkronizirano – da biste mogli očekivati neki rezultat. Sretna okolnost trenutačno je da se može reći da više Roma (od 40.000 koliko ih u Hrvatskoj živi) ima struju i vodu nego što ih nema.

Kako potaknuti obrazovanje i zapošljavanje Roma? Početak je, naravno, izdvajanje više novca iz proračuna za tu namjenu, no to nije pitanje samo sredstava.

– Već sam spomenuo da je pretpostavka za to uvjerenje društva i njegovih odgovornih službenika kako želi vidjeti Rome integrirane u zajednicu. Dok god se projekti građanin bude ponosao u stilu "ja imam multikulturalnu uvjerenja, ali Romi ne žele raditi i ići u školu", situacija se neće bitno promjeniti.

Koliko je za Rome važan problem dobivanja državljanstva? Naime, iako neki od njih nemaju taj problem jer su u Hrvatskoj već nekoliko generacija, ima i onih koji nailaze na taj problem koji opet one mogućava školovanje i zapošljavanje.

– Romi su imali velikih problema s domovnicama u devedesetima, kada su zbog ratnih zbijanja ne samo u Hrvatskoj često migrirali, ali u posljednjih četiri godine domovnice više nisu prvorazredni problem za Rome.

– Treba li Hrvatskoj anti-diskriminacijski zakon (što spada i u usklajivanje hrvatskog zakonodavstva s europskim)? Hoće li on i kada biti donesen?

– Naravno da treba, ne samo kada su u pitanju Romi. Možda će ovaj proces pridruživanja EU ubrzati donošenje tog zakona, ali kada je bilo kakav civilizacijski pomak Hrvatskoj u pitanju – treba imati strpljenja.

U Zarezu ste ljetos liderima romskih udruga predbacili da

se brinu uglavnom za vlastite interese upravo na račun velike većine ostalih Roma. Prilično je jasno kako je, unutar tako neobrazovanih i u društvo neintegriranih zajednica, nekolicini njih uspjelo zauzeti položaje romskih "lidera", no mnogo je teže odgovoriti na pitanje: što učiniti da se to promjeni?

– Ako društvo značajno ne ublaži ciklus socijalne patologije u kome Romi žive, i dalje će postojati situacija da će jedni (većina) biti trajne žrtve, a drugi (pojedinci) paraziti takve nesreće.

Mutni genetski razlozi

Nedavno je predsjednik udruge Romi za Rome Hrvatske zatražio smjene ravnateljice Osnovne škole Kuršanec u Međimurju i upravne savjetnice za školanje pripadnika nacionalnih manjina u nadležnom ministarstvu ustvrdivši da se u međimurskim osnovnim školama i dalje provodi segregacija, unatoč tome što je prema rječima predsjednika udruge, većina prvašića uspješno završila predškolsku izobrazbu. Kako to komentirate?

– Mogu samo reći da mi je direktorica osnovne škole u Kuršanecu rekla da nakon dvogodišnjeg iskustva predškole za male Rome u OŠ Kuršanec, ona kao i njezini nastavnici, ne razumiju zašto Romi zaostaju u nastavi, te da unutar psiho-socijalnih razloga tog zaostajanja jedan od razloga može biti i genetika. S obzirom na to da u je osnovnoj školi u Oreševici jedan Rom koji živi u kući bez struje i vode u jednoj sobi s mnogobrojnom obitelji aktualni prvak države u zemljopisu, indikativno je da direktorica misli da Romi zaostaju, te da zaostaju zbog eventualno mutnih genetskih razloga.

Jesu li, dakle, Romi najugroženija nacionalna manjina u Hrvatskoj?

– Prema svim dostupnim činjenicama – da.

Damir Bartol Indoš

Proboj u centralno

Nepokolebljivi predstavnik najtvrdje domaće alternativne kazališne scene – Damir Bartol Indoš – djelovati je počeo 1975. kao član zagrebačkoga Kugla–glumišta. Nakon raspada tzv. *kuglada* na dvije frakcije 1985., priklanja se novootvorenoj “tvrdoj” Kugli koja se pak posljednjih godina pojavljuje pod nazivom *Damir Bartol Indoš – House of Extreme Music Theatre/Kugla*, odnosno *Parainstitut Damir B. Indoš*. Neposredni povod ovom razgovoru su pripreme za najnoviju Indoševu predstavu Čovjek-vuk, s idejom da se – rezimirajući njegovo dosadašnje djelovanje na perifernoj performerskoj sceni – kontekstualizira njegov ulazak u polje društveno priznatijeg, tzv. institucionalnog kazališta, što sam naziva “pokušajem probaja u centralno”.

Naime, nakon dugogodišnjeg “usamljeničkog” djelovanja na tzv. margini, njegov beskompromisni politički i širi socijalni angažman nešto široj javnosti postaje prepoznatljiv nakon reizvedbe performansa *Čovjek-stolac* unutar predstave *Ispovijedi Gorana Sergeja Pristaša* 1999. (gdje je Indoš ujedno počeo afirmirati ideje antipsihijatrije i dainizma u institucionalnom okviru) te dalje u njegovim vlastitim predstavama *Lajka, Žestoka vožnja, Njihanje i Školski autobus*. Međutim, iako se bave aktualnim temama poput razvoja znanstvene tehnologije, ekologije, društvenih predrašuda i školskog sustava, čak ponekad okupljaju i veći broj performera – te predstave posljedica su Indoševa okretanja tzv. *prvom pitanju – kako je nastao čovjek*, naime pitanju Boga.

– Izgleda da sam iskompleksiran što nisam lječnik, i to dječji kirurg koji svojom nepoštešivošću spašava živote djece. Tako nešto mi se oduvijek činilo neostvarivim, ali čini mi se da bih mogao biti neki paralječnik za ljude s psihičkim poteškoćama ili duševnom bolju. Zajedno bismo radili ono što sam oduvijek radio u kazalištu. Dakle, dok se to ne ostvari, bavit će se kazalištem, i to na način najbliži onom na koji dječji kirurg operira, ili pak odluci Ronald D. Laing koji je u antipsihijatrijskoj kući Kingsley Hall ukinuo podjelu između lječnika i pacijenta. Htio bih da se tako misli o mojem kazalištu, da ga se kao takva prepoznaće. A drugo, htio bih da se vidi kojim se je to temeljnim pitanjima i izvan svog kazališta bavim, koja me muče i oko kojih se spotičem. To su pitanja

odnosa duše prema Bogu, odnosno čovjeka prema svemiru, na koja sam naišao u Pascalovim Mislima. Kao što pas bezuspješno pokušava dohvatiti svoj rep, tako i ja, evo, bezuspješno pokušavam naći odgovore na ta pitanja.

Metafizika politike

Veci dio života bavio si se "angaziranim" temama anarhizma, terorizma, rata... No, čini se da si upravo u ovih posljednjih nekoliko predstava – koje su nastale na "metafizičkim" motivima – počeo raditi mnogo više političko kazalište.

– Paradoksalno, ali istinito. Što dalje bježim od toga, to dublje politički zadirem u stvarnost. Što više pokušavam dodirnuti *prvo pitanje*, to sam više socijalno i politički angažiran. Otkad sam se počeo hrvati s pitanjem kako je nastao prvi čovjek, ostavio sam si samo onaj nužni dio svjesnog, namjernog bavljenja politikom izvan kazališta, koji je stvar pristojnosti – glasanje, na primjer. Ostatak mojeg djelovanja je u dubokim metafizičkim vodama. Prioritetno pitanje mi je odnos čovjeka i Boga i ne mogu zamisliti da nije tako. Zanima me zašto je život tako kreiran i što je ono najviše što me dovodi do stanja pobune protiv kreatora. To me stavlja na pozicije Artauda u onom tekstu Mrzim i prezirem kao kukavičko. Iskren, pošten i nužan ishod je da se sve to reflekira politički. Smatram da što više metafizički mislimo, to kvalitetnije i politički mislimo i djelujemo.

Performansom Čovjek stolac u predstavi Ispovijedi – koji je, između ostalog, značio povratak nekim starim temama – ušao si i prvi put u institucionalno kazalište. Kako si doživio taj izlet?

– Prije dvadesetak godina, kada sam performans izveo prvi put, doživio sam ga kao otpor prema tzv. klasičnoj gluimi. Radili smo s Pozdravima u Dubrovniku na način koji mi je bio neprihvatljiv pa sam usred silne izolacije izveo protestnu reakciju koju nisam mogao kontrolirati. A kad sam to 1999. radio u Grožnjanu, čekajući u jednoj kući probu s kolegama iz predstave *Ispovijedi*, dosta i pod utjecajem Gandhijeve i dainističke filozofije, shvatio sam da je to za mene zapravo bila filozofija u praksi. Dakle, bio sam uvjeren da mogu prakticirati filozofsku misao i filozofsko stanje – da ga mogu pokazati prstima, nogama, svojim tijelom. Mogao sam praktično odfilozofirati pitanja

Agata Juniku

U predstavi Čovjek-vukhtio bih se obraćunati sa stidom, kako kod sebe tako i kod drugih ljudi

koja su se odnosila na pobunu protiv Boga i na prihvatanje nemogućnosti da pobunjenik uspije u pobuni. Ostavlajući si uvijek mogućnost da će možda iduća pobuna uspeti. Bilo mi je vrlo uzbudljivo obnoviti performans i svaku izvedbu predstave sam doživljavao kao rijetku privilegiju da mogu taj svoj dio odživjeti. Bio sam baš motiviran da vidim koliko mogu iz sebe – malo to sad bahato zvuči – zlata ili blaga istresti. Jedini mi je bio problem što bih se morao koncentrirati na redoslijed i vrijeme trajanja, sve drugo bilo je krajnje otvoreno. Rukovodio sam se osjećajući da je to privilegirani teritorij i posvećeno vrijeme koje će onda maksimalno iskoristiti za tjelesno filozofiranje.

Dobar i konstruktivan

Nisi se htio pokloniti...

– To jedino. Taj poklon sam odlučio iskarikirati i na prvoj obnovljenoj samostalnoj izvedbi u Sv. Vinčentu. Tada sam reagirao i kao prije 20 godina – skočio svom snagom u zrak i tresnuo bokom o pod ili bih se svom silom zaletio glavom u vrata, posljedice čega su uvijek bile dvotjedno šepanje i bolovi. S tim sam uvijek računao, ali to je bila moja reakcija na pljesak publike, odbijanje priznavanja činjenice da je riječ o organiziranom događaju gdje postoji podjela na publiku i izvođače, točno određeno vrijeme, prostor... A u *Ispovijedima* sam odlučio tu svoju naizgled-grubost manifestirati oprštanjem od praktičnog filozofiranja koje završava samoudaranjem, obično u glavu, jer mi se činilo da je tu možda smještena muka potrage za odgovorom na prvo pitanje. Uostalom u *Ispovijedima* se pojavila i ona popularna fraza iz Foucaultove knjige *Nadziranje i kažnjavanje – Ubiti Boga u sebi*.

Inače, dopuštao sam si u svim svojim predstavama i fekalije, i uriniranje i zadavanje tupih udaraca, ali sam si zbranjivao puštanje krvi. Činilo mi se da je to obzirno i prema gledatelju, i prema meni kako izvodač koji nakon toga treba biti dobar i konstruktivan čovjek u svojem okruženju. Naime, još u dvadeset i nekoj godini prihvatio sam da budem onaj koji se brine o ljudima.

Kao kompromisni poklon u Ispovijedima, citirao si jedan pokret iz Njihanja. Inače, formalna podloga tvorih performansa uvijek su deformacije za koje si uzor pronašao u autističnom anonimnom junaku iz tvoje svakodnevnice. Bilo da je riječ o

nominarno političkom bilo religiozno-šamanističkom polazištu, tvoja misija je uvijek svojevrsna legalizacija ludila...

– Sada sam možda shvatio i zašto – zato što mi to omogućuje da umrem i da se ponovo rodim, što mi se čini dosta dobro za razvoj osobe. A može se umrijeti ne samo uslijed silnoga duševnog, nego i uslijed silnog fizičkog angažmana. Prakticiram obje kombinacije. Na svu sreću uvijek se iznova rodim. Zaspivanje je slično tom shvaćanju umiranja – kada se probudim i vidim da sam opet živ. Ali baš zbog te neizvjesnosti, odluka da zaspem je hrabri i iznimno riskantna. Makar ja uvijek zaspem s podatkom da sam u svakom trenutku sna spremam se probudit, skočiti i obraniti se od napada tigra ili krenuti na marš od 7000 milja, u interesu nečeg što se zove dobro djelo. A što se tiče mojeg junaka, svakodnevno sam bio u prlici da ostvarim doslovnu ili tajnu komunikaciju s njim. Pristajao sam davati odgovore na pitanja na koja bi vrlo malo ljudi uopće htjeli odgovarati. Posljednje njegovo pitanje je recimo bilo da li vodoinstalateri hapse. E, pa onda ja će odgovoriti da ne hapse, kao i na sva daljnja pitanja – psuju li, dobju li novac za to što rade itd... I strašno mi je žao kada ne provedem onoliko vremena u odgovaranju koliko mi je pitač dao šanse, koliko je on sebe odlučio potrošiti u tom druženju sa mnom. Pri čemu sve to radi iznimno maštovitim pokretima... Dobro, jesu li to pokreti bola, patnje..., rekao bih da su to pokreti najблиži nečemu što se zove neodlučnost. A osobno mislim da bih izgubio kontrolu nad svojim razumom samo kada bih se našao u situaciji neodlučnosti ili patnje, tj. borbe oko odluke, a da pritom nema šanse da dođe do ponovnog rađanja. Mogu si dakle dopustiti taj izlet jer mi je – barem mi tako dosadašnje iskustvo – povratak zagarantiran.

Zaslužene teme

– Tu se sad polako dotičem i onoga što mislim da jest tajna onog što su ljudi kategorizirali kao umjetnost. Po mojoj definiciji, scenska umjetnost uključuje i riječ i pokret istodobno, pri čemu riječ prethodi pokretu pa pokret prethodi riječi. U tom smislu, ja u takvu ponašanju – u takvim pitanjima, tj. neznanju koje si pitanjem mora potkrijepiti informaciju da vodoinstalateri nisu oni koji hapse – vidim ono što bi trebala biti scenska

Teško mi pada kada i neki stručni ljudi, donedavni saveznici, misle da trebam ostati na periferiji i da sam samo korak od boravka u psihijatrijskoj ustanovi

foto Jonke Sham

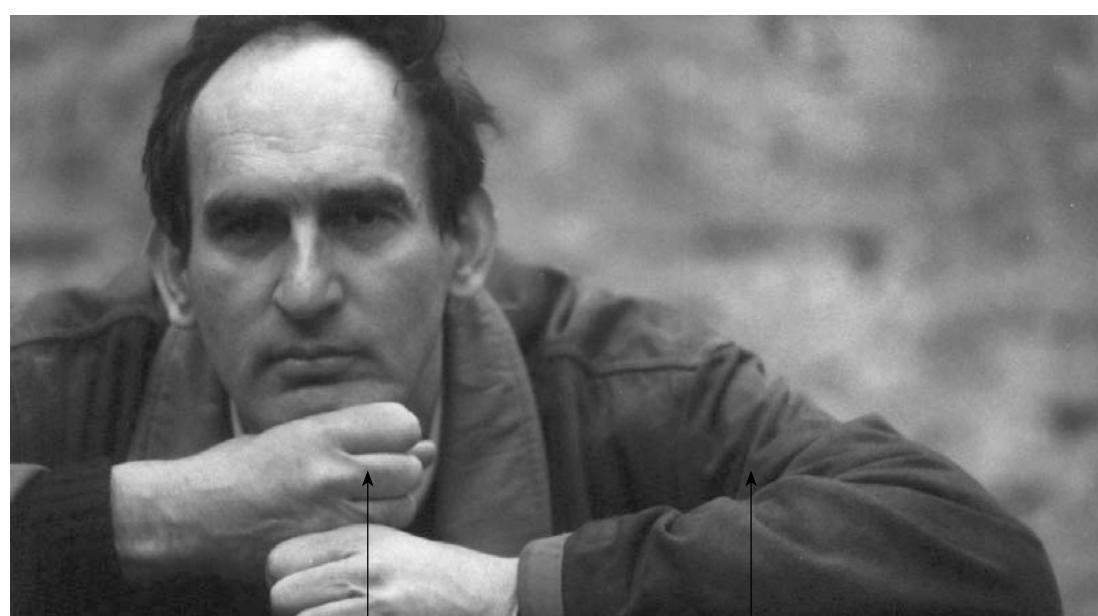

250 zareza

umjetnost. Postavljati takva pitanja i pratiti ih takvim pokretima, za mene je velika kreacija. Čini mi se da će se jedna od mojih idućih predstava zvati predstava o bolu. I da bi mogla boljeti iznad dopuštene mjere bola. Ne dopustiti si bol, dakle ne pobjeći od boli, to već otvara prostor da se duh aktivira. Ili kao što kaže Max Scheler – duh se počinje hraniti govoreći *ne životu*. A to *govoriti ne životu* može se prevoditi i stupnjevati na više razina. Najaivnije već tako da ne uđeš u tramvaj nego da hodaš dvije stanice. Čini mi se da će se duh prije početi aktivno odnositi prema takvoj situaciji nego da si bio u situaciji komfora. Meni iskustvo govori da sam najaktivniji kada uložim trud.

Voliš reći da si "zaslužio svoje teme". Što točno pritom misliš?

– Moje teme su zasluzene jer sam ih iskusio i izvan kazališta, u njih sam uložio dobar komad svog života. Na primjer, zato što sam odlučio ući u život, komunicirati i družiti se s osobom koja ima izrazito jake simptome duševne patnje, onog što društvo naziva psihičkom bolešću. Isto tako, nisam kenjao na sceni iz nekakva ekshibicionizma, nego zato što sam video uživo čovjeka da to radi u svom petrosobnom stanu, na podu u dnevnoj sobi, a ne na mjestu koje su ljudi predviđeli. I nastojao sam to lokalizirati, staviti pod kontrolu, pa sam onda u predstavi prenio to iskustvo. Napravio sam to, između ostalog, i zato što me je sud, i na preporuku liječnika, dodijelio kao staratelja toj osobi; procjena je bila da zaslужjem takvo povjerenje. Da su me vidjeli na sceni, možda mi ne bi dali tu preporuku. To bi samo ovisilo o visini praga njihove intelektualne tolerancije. Hoću reći, volim tako raditi. Savršeno su mi jasne situacije o kojima radim predstave, lako mi ih je prepoznati. Pritom ne moram koristiti nikakve glumačke tehnike. Dovoljni su mi sjećanje na te događaje i svijest o tome kako sam reagirao na njih, je li moje davanje bilo potpuno ili

nije.

U tom smislu, jedna od zasluženih tema je i Školski autobus, predstava o twojoj svakodnevnoj vožnji s djecom u školu i natrag kući, u kojoj uz tebe nastupa još desetak ljudi – djece i odraslih. U remaku Njihanja ravnopravno si uključuju još dvoje profesionalnih izvodiča... Otkud nakon toliko godina "pustinjašta" želja za "društвom" na sceni?

– To je samo odraz mojeg trenutačnog socijalnog razmišljanja. Htio bih biti socijalno prihvativljiv, koristan, u smislu toga da gledatelji i publika vide nešto što je po mojoj procjeni korisno za ljudsku zajednicu. Moj životiza scene odveo me u tom smjeru. Svakodnevno pratim taj školski autobus i pomažem jedinoj alternativnoj osnovnoj školi, koliko god propusta i nespretnosti u njoj bilo. To je moj doprinos pluralizmu u školstvu u Hrvatskoj i mislim da je to strašno bitno. Iako sam osobno sve škole prošao s odličnim uspjehom i završio fakultet, moje iskustvo sa školskim sustavom je poražavajuće. Najviše me smetala ta politizacija obrazovanja djece. Odlučujući između dvaju ideo-loških manipulacija – političke i mistično-religiozne – odlučio sam se za drugu i svoje dijete upisao u Waldorfsku školu. Ako ništa drugo, bliža je pitanjima kojima se bavim.

Političkim žargonom, mislim da želim početi djelovati centralno, a ne više periferno. Ili si zadržati obje stvari. U tvornici Jedinstvo prikazivati retrospektivu perifernoga, daљe raditi što više centralno – s ljudima kojima je i inače posao u kazališnim institucijama. Prvenstveno zato da te predstave vidi širi krug ljudi. Pokušao sam u tom smislu odabrat najkvalitetnije suradnike... Vili Matula je jedna od onih osobnosti s kojima bih želio što više raditi.

Rizik centralnoga

Nakon premijere Njihanja posumnjavaš si u jednom trenutku da si pretjerao s ruganjem samome sebi i da si postao predopadljiv. Kako određuješ granicu kompromisa sa sobom?

– Kada se publika počela smijati za vrijeme predstave, sledio sam se. Mislio sam – ovo je totalni promašaj. Ali onda sam se sjetio da sam se u toj istoj, ali zbiljskoj situaciji i sam poželio nasmijati, međutim nisam želio biti nepristojan prema osobi koja mi se u svojoj inferiornosti otvorila. A granica mi je, tj. osnovni kriterij, je li se nešto zaista tako zabilo i je li odmak od toga što se zabilo jest moj autentični odmak. Ili, kako bih ja taj događaj dalje razgradivao da sam u situaciji nekontrole događaja. Koje bi se

meni misli, rečenice i pokreti, dalje nametali. Inače, kad god pretjeram ili pogriješim, čuđim se zašto mi intuicija, koja me toliko puta – u Croceovu smislu – vodila tako sigurno, nije dala informaciju da tu nešto ne štim, da sam napravio nešto izvan granica mojeg ukusa. U tom smislu su mi uzor Monty Pythonovi, tim ljudima se rijetko potkradala situacija da su djelovali izvan granica ukusa što su si ga nametnuli.

Svojedobno si procjenjivao da te svega dva-tri posto ljudi pribavlja i razumije. U međuvremenu se recepcija tvog djelovanja ipak promjenila...

– Čini mi se da ipak prevladava ta moja stigma. Devedeset posto ljudi misli da trebam periferno djelovati, odnosno da sam samo jedan korak od eventualnog boravka u psihiatrijskoj ustanovi, ili od suicida i sl. I da u tim okvirima trebam i ostati. A samo deset posto ljudi koji se stručno bave procjenama misli da bih taj zalogaj centralnoga djelovanja mogao ostvariti i da bi me trebalo podržati. Onda mi užasno teško pada kada čujem da me i neki unutar tih stručnih ljudi, čak neki za koje sam mislio da su mi saveznici – možda nehatom ili nemarom – guraju na periferiju, ili jednostavno ne prepoznaju da sam ušao u jednu drugu fazu svog umjetničkoga djelovanja. I da

bih sad isto htio imati predstavu na velikoj sceni ZKM-a. I da se smatram sposobnim za to. Ne želim ići na sigurnu opciju perifernog imidža i svjesno sam ušao u rizik tzv. korisnoga djelovanja. Dobro, možda će i pogriješiti, ali svakako bih počušao napraviti sve preduvjete da se to ne dogodi. No, čini se da će ionako – zbog nedovoljne finansijske podrške – još godinu-dvije morati odustati od plana centralnog probaja.

Covjek-vuk trebao je, usprkos naslovu, ostvariti taj dodatni pomak k "centralnom". No, što je zapravo ideja predstave?

– Predstavom kojom je naslov zapravo radno ime jednog od najpoznatijih Freudovih pacijenata dodirnuti pitanja razlike između čovjeka i životinje, svjesnog rada i organizacije života, robovanja tiraniji prirode... Vukovi sa svojim organizacijama unutar čopora su mi idealni jer su prepoznatljivi i metaforički vrlo jaki. Velike su sličnosti između vučje i ljudske zajednice. Pa opet mi je drag Freud, njegova teza da se sublimacijom nagona postaje sve više čovjekom... ekstremne teze su mi uviјek inspirativne. Draga mi je i ideja sramežljivosti, karakteristična za područje spolnog života i čišćenja ljudskog organizma. Htio bih se obračunati s tim stidom kako kod sebe tako i kod drugih ljudi.

Prvo sam mislio da će to biti jedna centralna predstava, na primjer u dvorani ZKM-a, ali zbog procjene ljudi koji vode kulturnu i finansijsku politiku Grada, budžet koji mi je dodijeljen nije dostatan za takav posao. Naime, to je trebala biti velika predstava s još nekoliko profesionalaca, što smanjeni budžet ne može izdržati. Preuzeo sam odgovornost za te ljude i, ako ih ne mogu platiti, predstavu ću raditi sam. Ne kažem da rad pod tim pritiskom od mene ne izvlači maksimum kreativnosti i one životinske želje da se uspije. Ali ideja je bila da mi ova predstava omogući neku pauzu od stresa. □

zarez

, , ,

U povodu 250. broja Zareza donosimo izbor tekstova iz dosadašnjih brojeva

Od idućeg broja u rubrici *Retrovizor* donosimo također i druge tekstove iz dosadašnjih brojeva.

Noga filologa

Rieliti

Neven Jovanović
neven.jovanovic@ffzg.hr

Ne morate biti Salman Rushdie da bi vam na pamet pala sličnost gladijatorske arene i *reality show* obrasca; ne morate biti Slavoj Žižek da bi vam na pamet pala ekvivalentnost "palca nadolje" i "eliminacije". No ovo su usporedbe dviju stvarnosti, naše i antičke, a mene zanima usporedba dvaju artefakata – počevši od okolnosti da su i *Big Brother* i BBC-ove povijesne doku-drame televizijske emisije

erupcija Vezuva (od 1 popodne do 7,45 ujutro sljedećeg dana) vulkanskim peplom zatrpana dva rimska grada – Pompeje i Herkulanej. Geološka, arheološka i povjesničarska saznanja osnova su za objašnjenje i prikaz kako prirodnih pojava, tako i ljudskih sudbina; tu su i potresi, i kiša, kamena pllovuća, i emisije otrovnih plinova – i čitav antički grad – i doživljaji očevidača i žrtava.

Kolosej, pak, pripovijeda povijest znamenite rimske atrakcije, gradevine svečano otvorene godinu dana po propasti Pompeja, zdanja građenog tijekom deset godina, golemog stadiona – većeg od Wembleya, vele Britanci; *Kolosej* prima 55.000 gledatelja i doseže visinu od 53 metra – za ultimativnu adrenalinsku zabavu rimske svijeta, za "najnasilniji, najsmrtonosniji promatrački sport u povijesti": borbe gladijatora. *Kolosej* i svijet gladijatora opet su prikazani paralelno s individualnom sudbinom – kroz priču o Veru ("za razliku od Maksima iz holivudskega *Gladijatora*, ovaj je zbijla postojao, i nalazi se među rijetkim gladijatorima o čijoj borbi postoji povjesno svjedočanstvo"), inzistira BBC-jev materijal za tisak) i njegovu putu od roba u kamenolomu do gladijatorskog superstarstva s masama obožavatelja. Kulminacija stodnevnih igara pri otvorenju *Koloseja* – pred očima novog cara Tita i ostalih 55.000 Rimljana – upravo je meč Vera i druge najveće gladijatorske zvijezde Rima – Priska.

U obje emisije BBC igra na četiri aduta: prvo, to je maksimum vjerodostojnosti i "povijesne obavještenosti"; drugo, to je maksimum uvjerenjivosti izvedbe (ostvaren *state-of-the-art* tehnologijom i glumljenim sekvencijama); treće, to je premještanje fokusa s historiografskih totala na krupne planove individualnih života – ponekad izuzetnih, kao u slučaju cara Tita, supervijeze Vera, prirodopisca Plinija Starijeg (koji je kao komandant rimske flote u Napuljskom zaljevu poginuo tijekom provalje Vezuva), a ponekad "ljudi poput nas", običnih Pompejanaca, čije drame zamisljamo iz mjesti i scena u kojima su zamrznuti njihovi ostaci – kao u slučaju žene koja prihvata dijete iz ruku umirućeg muškarca, bogato ukrašenog mladog ženskog kostura pronađenog u gladijatorskoj kasarni, maloga psa ostavljenog na lancu, starca koji tijelom pokušava zaštitići trudnicu. Napokon, četvrти je BBC-ov adut spektakularnost. Prijordne katastrofe; borbe života i smrti; moć svjetske supersile utjelovljena u kamen i krv. Kao što spajaju moderno i drevno – najsuvremenije spoznaje i kompjutorske rekonstrukcije antičkih zbiljiva – tako *Pompeji* i *Kolosej* spajaju i informacije i dramu, neponovljivost davno minule kulture i ssvremeno te-meljnih ljudskih stanja i emocija.

Totalna antika

Vrijedi još napomenuti – jer su gledatelji HRT-a, gdje je vrhunac multimedijalnosti objava termina emitiranja u novinama i na Internetu, ostali za to prikraćeni – da je BBC *Pompeji* i *Kolosej* osigurao jaku dodatnu podršku. Toličko jaku da se može činiti i obratno: da su emisije tek atraktivna dopuna postojećim BBC-ovim audio, video i tekstualnim materijalima o rimskoj antici. Obilje takva materijala možete, naime, naći na WWW-stranicama www.bbc.co.uk/history/romans, koje uključuju – uz forum, nagradnu igru, tekstove o rimskim ženama, o ropstvu, o carevima, o latinskim poslovicama – interaktivni krimi o ubojstvu

Tiberija Klaudija Eutiha, pompejanskog trgovca nađenog u apartmanu u Ostiji (luci grada Rima). Tu su i srodne www.bbc.co.uk/schools/romans, o Rimljanim za školare. Potom, u "svim dobrim knjižarama" možete kupiti dvije BBC Books knjige, *Kolosej: čudo drevnog Rima i Pompeji – posljednji dan*; obje su bogato ilustrirane, autori objiju su eminentni stručni pisci i ilustratori (Peter Connolly i Paul Wilkinson). Napokon, na DVD-u (koji je ovog proljeća objavio Warner), emisije su popraćene kako tekstovima o rimskoj povijesti, tako i intervjua s autorskom i izvođačkom ekipom – s redateljima, kostimografima, glumcima, majstorima specijalnih efekata, te s kompozitorom glazbe i voditeljem kaskadera u *Koloseju*.

Sve što vidiš sad gola je istina

Cijelu ovu priču pričam zbor drugog rujanskog TV-programa: hrvatskog (odnosno RTL-ova) *Big Brother*. Ne morate biti Salman Rushdie da bi vam na pamet pala sličnost gladijatorske arene i *reality show* obrasca; ne morate biti Slavoj Žižek da bi vam na pamet pala ekvivalentnost "palca nadolje" i "eliminacije" ("sudjeluj u eliminaciji Big Brother ukućana" reklamni je slogan od kojeg sam se poprilično naježio). No ovo su usporedbe dviju stvarnosti, naše i antičke. Mene zanima usporedba dvaju artefakata – krenuo bih od okolnosti da su i *Big Brother* i BBC-ove povijesne doku-drame televizijske emisije.

Kad sam već stvari tako postavio, nije bilo druge nego, dragi štoci, upaliti TV i odgledati bar malo *Big Brothera*. Kao što možda znate, tu je riječ o desetak mlađih muškaraca i žena koji imaju zadatak provesti sto dana (onoliko koliko su trajale igre pri otvaranju *Koloseja*) zatvoreni u kući – pardon, u Kući; pritom im Veliki Brat zadaje zadatke koje trebaju ispuniti, propisuje što smiju, što ne smiju, priređuje im iznenadenja i podražaje (poput, zasada, puštanja glazbe). I, dakako, sve to snimaju kamere. I, dakako, igra se na izbacivanje, i to dvostupanjsko – u svakoj rundi prvo natjecatelji među sobom biraju dvoje koje bi većina htjela izbaciti, a završna odluka pripada gledateljima. Sve to garnirano voditeljima, isporuđedima, gostima u studiju, songovima, publikom i navijačima, sponsorima i mamama, nagradama i grljnjem američkog tipa.

Krv, znoj i suze

Ruku na srce, treba se pomučiti da nađemo dva različitija programa. S jedne strane ozbiljna, umjetnički dotjerana, prosvjetiteljski nastrojena i na tvrdim faktima temeljena BBC-ova zabava za intelektualno radozornale odrasle; nasuprotno tome, hrvatska pop-kultura *au naturel* kičasto upakiran koktel pubertetskih homona, banalnosti i najobičnije praznine (mislimo da briješmo sto na sat, mislimo da nas drma kao nikoga na svijetu, a zapravo nas Društvo mjesi i ukalupljuje kako mu se prothje).

Pa ipak, na obje su strane okosnica – i mama – ljudi pod stresom. Drame. Emocije.

Pa ipak, na obje se strane prodaje stvarnost. Jednom daleka i egzotična, drugi put bliska i svagdašnja – ali stvarnost. *See to zbijla postoji*.

A oper (kao što je lucidno zapazila Tina Udrović, kolumnistica *Novog lista*), ono što gledamo zapravo i nije stvarnost. Kao što Rimljani nisu govorili engleski, tako ni sva-tko od nas ne provodi sto dana neprekidno dramatičnog nadmetanja u šarmantnoj prirodnosti, umjerenoj originalnosti i tripljenju izolacije. To što nam pokazuju nije stvarnost, jer stvarnost je nedokučiva – i krajnje netelevizična. To što nam pokazuju nije stvarnost, to je *rieliti*: red stvarnosti, red fantazije i stilizacije.

Ti su redovi kod BBC-a i kod RTL-a, očito, drukčije raspoređeni. U dvjema BBC-ovim emisijama stvarne su polazne točke: što se događalo, kako je to moralno izgledati; fantastične su i stilizirane izvedbe. U *Big Brotheru* je obratno: situacija je fantastična

(asocijacije na Kafku potpuno su umjesne), a izvedbe stvarne: ti se ljudi *zbijaju* ljute, ljube, bore za opstanak, lome pod pritiskom.

I tužna je istina da nijedna od ovih kombinacija ne uspijeva.

O koristi i štetnosti stvarnosti za TV

Što se *Big Brothera* tiče, potpuno sam siguran o čemu je riječ; osjećaj odvratnosti koji me natjerao da ugasi televizor ne ostavlja mesta grešci. Nije riječ ni o kakvoj etičkoj ili moralističkoj zamjeri. Jednostavno – ti su ljudi (a ovdje mislim i na "ukućane" i na "autore i realizatore") sve stavili na izvedbu, a izvedbe jednostavno nisu dovoljno dobre. O čemu je riječ znat će svatko tko je gledao, makar iz prijatka i makar nakratko, kako nastaje, recimo, jedna predstava ili jedan koncert. Biti prirođen nije dovoljno dobro za pozornicu; televizijsku ili neku drugu, svejedno. Nije dovoljno čisto, nije dovoljno jasno, u krajnjoj liniji – nije dovoljno efektno. A kad treba glumiti, to ipak mnogo bolje rade *pravi glumci*. (To što u *Big Brotheru* ni izvedbe onih koji bi trebali biti pravi glumci – na primjer, voditelja – također nisu dobre, ukazuju i na izostanak pravog *redateljskog rada*.)

No, za BBC-ove doku-drame već nisam bio siguran. Što pak tu ne štim? Ako mi je *Big Brother* odboran, ovo bi mi moralno biti odlično; pa u *Koloseju* su išli toliko daleko da čak govore latinski, i to autentičnim rimskim izgovorom (samo su unutarnji monologzi i naracije na engleskom)!

Htio bih da sad mogu izvući asa iz rukava, iznijeti autoritativno tumačenje svog nezadovoljstva... Ali ne mogu. Evo najboljeg do čega sam uspio doći. Koncept koji štim na papiru – kombinacija pouke i spektakla, informacije i drame, stvarnosti i iluzije – jednostavno ne štim u realnosti. Ma kakvi bili omjeri i ma gdje bili naglašci. Svaka je od komponenti odvije pravgava, odvije sebična, da bi suradivala s onom drugom. Zato *Kolosej*, sa svom svojom povijesnom obavijestenošću, izgleda tek kao televizijska kopija *Gladijatora* ili *Ben Hur: fiction*, jednostavno, stvara bolju iluziju nego *faction*. (I ovdje je moguće da redatelji jednostavno nisu bili dovoljno nadahnuti – ali to također sugerira da fikcionalna strana nije imala prostora da se razmase.)

A moguće je i još nešto. Nešto što uvidimo tek kad oper krenemo razmišljati o BBC-ovim emisijama i *Big Brotheru* istovremeno.

Nijedna nam strana ne može stvarnost – taj svoj osnovni proizvod, tu svoju glavnu atrakciju – pokazati *samu za sebe*. Kao takva, stvarnost je podjednako netelevizična i neprosjetiteljska. Tko bi gledao, i čemu da gleda, hektare pompejanskih kostura i kamenja, ili dane i dane najsvakodnevnejne, nemontirane svakodnevice, one svakodnevice koja je posve identična našoj, ili čak i manje zanimljiva od nje?

Privalost stvarnosti treba napraviti. Nije dosta samo *styling*? Dajmo onda komentare, analize, marginalije, popratna dogadjanja, "interaktivnost", šakom i kapom; što više, to bolje. A tada se, u!, još jednom potvrđuje misao Waltera Benjamina (iz 1936.) da nijedan događaj više ne stiže do nas a da nije već prožet tumačenjima. A Benjaminova zapažanja imaju i nastavak: Benjamin komentirano događaju – informiranju – suprotstavlja *priopćijedanje* (tvrdeći, dakako, da je ovo potonje fenomen koji u naše doba odumire). *Pola je priopćijedakog umijeća u tome da se priča, prilikom izvedbe, održi slobodnom od objašnjenja.. Iznijeti ono najneobičnije, ono čudesno, ali ne naturaltično psihološku povezanost događaja; tako njemu ostaje da protumači stvari onako kako ih on razumije, i time priopćijedanje postiže širinu koja informaciju nedostaje.*

Ispostavlja se da – usprkos inovativnosti mješovitog pristupa, usprkos pedagoškom *miscere utile dulci* – čisto priopćijedanje i dalje bolje pali od prisilnog braka priopćijedanja i informacije.

I šta da mu radiš. ☐

Vulkan i arena
Pompeji su, dakako, o 24. kolovoza 79. nove ere, danu kad je osamnaestosatna

Tko je hrvatski Nitko?

Nataša Govedić

Povodom predstava *Ilijada 2001* autora Filipa Šovagovića te *Niko i niš* Saše Anočića, kao i političkih simetrija između kazalištaraca dvostruko zaokupljenih problematikom "paranormalne jave" izgubljenih generacija

Životni poraz hrvatskog građanina općeg smjera u pravilu igraju mladi glumci, u godinama kad bismo očekivali najvišu moguću razinu idealizma: Rakan Rushaidat, Marko Makovičić, Janko Rakoš. Zajedničko im je da ne žele sudjelovati ni u kakvoj "borbi". Njihov je *credo* trpljenje, sa svjesnim izborom anonimne žrtve

U nekoliko predstava Saše Anočića, kao i u scenskim djelima Filipa Šovagovića, dramatičari nam pokušavaju ponuditi susret s "univerzalnim" luzerom hrvatskog porijekla, čije ime varira od gospodina Lojtrice (Anočić), Arterija Fraz Vraz Filipovića (u Šovagovićevoj *Ilijadi 2001*) do sintagme "niko i niš" (ponovno kao naslov Anočićeva scenskog djela). Ma koliko da su različiti likovi o kojima je riječ (zanimljivo je da ih u pravilu igraju mlađi glumci, u godinama kad bismo očekivali najvišu moguću razinu idealizma: Rakan Rushaidat, Marko Makovičić, Janko Rakoš), zajedničko im je da ne žele sudjelovati ni u kakvoj "borbi". Čitav niz javnih događaja i političkih korupcija obrušava se na glavu ovih antijunkaka, napadaju ih smrtonosne birokracije, rakovi i ratovi, dugovi, izdaje partnerica i prezir vlastita podmlatka, ali njihov je generalni stav da se oko socijalne nepravde u koju su do grla uronjeni ne može napraviti *baš ništa*. Govoreći o rodnim stereotipovima istoka i zapada, sve navedene protagoniste karakterizira dosljedno preuzimanje "ženskog" izbora pasivnosti, kao osobite manipulacije pozicijom žrtve.

Anočićev niz

Sljedeća veoma važna karakteristika domaćih gubitnika njihova je implicitna, nepokolebljiva, ničim otuđiva i zamalo svetačka "dobrota". Rakan Rushaidat razoružava sposobnošću da mirno otperi lavinu ponuženja koja ga snalaze u *Gospodinu Lojtrici*, kao što i Marko Makovičić u predstavi *Niko i niš* ne prestaje vjerovati, s gotovo pa Bogorodičinim osmijehom na usnama, kako će mu zbilja uspijeti sačuvati svoju *kućicu*, premda za nju nema nikakve papire te unatoč tome što je kao komunalni prostor određena na rušenje. Za Anočićevu je dramaturiju u predstavi

Niko i niš tipična i tolika količina ulančanih epizoda gegova oko istovjetne degradacije lika (u trajanju od tri do četiri sata), da gledatelj nakon nekog vremena težinu situaciju prestaje ozbiljno shvatati, utonuvi u zamor guslanja jednog te istog izvedbenog tonalitetu plus identične tematske preokupacije. Štoviše, nakon Anočićeve priče o Davidu koji nikada i ni u kom slučaju ne može pobijediti Golijata počinjemo se pitati da li je tipični hrvatski građanin eksterijalno operiran od bilo kakvog instinkta samoočuvanja: njegovo mirno potonuće u nepostojanje, brisanje dostanstva i politički nevidljivost prelazi sve granice realističke, ali i fantastičke motivacije. Prostor imaginarni nemoći najsličniji je pejzažu depresije, kao poremećaja percepcije: sve je iste boje, istih obrisa, jednako zatrovano i udaljeno od mogućnosti da "ustanemo iz kreveta"; latimo se bilo kakva prevratničkog ili bar svakodnevnog posla. I dok Beckett vjeruje da već i sama činjenica da dvoje glumaca još uvijek borave do grla zakopani u pijesku na istoj pozornici "konzervira" životodavnu snagu dijalogu, dok Sarah Kane svojim likovima poklanja okrutnost serijskih ubojica (s jasnim šekspirijanskim referencama na političko zlostavljanje koje nas pretvara u sadiste), domaći dramatičari nisu skloni nikakvoj "zestini" slika i ponašanja. Govoreći o dekompoziciji herojskog, ratničkog te uopće *ugledničkog* mentaliteta, njihovo je duboko uvjerenje da je bolje biti "nula", nego spretni mešetar huljstva. Što se opet razlikuje i od slike muške depresije u djelima Jona Fossea, čiji se muškarci ubijaju zato što ne mogu podnijeti "najobičnije" opterećenje privredivanja i života u dvoje. Sve im je preteško. Suvišno. Pogrešno. Bljak.

Šovagovićev niz

I kod Filipa Šovagovića susrećemo specifičnog "alergičara" na velike ideologische projekte. Ža njega je rat pucanje po oblacima; poštanski sandučić je mitski neprijatelj iz čije utrobe na nas rigaju vatrui reklame, opomene i bankovni računi; djeca su vrštava majmunskog mlađunčad s nevjerojatnom sposobnošću uzrujavanja svojih umornih roditelja. Za razliku od Saše Anočića, Filip Šovagović tvrdi kako je *Ilijada 2001* samo san, košmarno prevrtanje/izvrтанje/vrtoglavica (čak i fizičko okretanje kreveta po pozornici) protagonistove svijesti, koliko i buka glasova koje na javi nekim čudom uspijevamo isključiti, zbog čega nas proganjaju čim sklopimo oči (klasična scena psihanalize). Janko Rakoš u glavnjoj ulozi Arterija izgleda blijedo, unevjerjeno i kronično neispavano, ali barem ne hoda pozornicom s andeoskim osmijehom. Šovagovićev "nitko" svjestan je da njegovo isključivanje iz socijalne utrke možda donosi posljedice nalik izdaji samog sebe. Glasovi Arterijeve djece dopiru do "tate" i upozoravaju na još veći poraz ukoliko im ne uspije pokloniti bar minimum interesa za svijet školskih jednadžbi i kućnih

ljubimaca. Rakošev gubitnik drukčiji je od Rushaidatova ili Makovičićeva i zato što nije stripovski altruist, već osoba koja svima poznatima duguje ozbiljne novce. Tu vidimo da stvarnost nije jasno podijeljena na "zlu" mašineriju sustava nasuprot (muške) *male sirene* kojoj na sve strane režu peraju, već nam je govoriti o čovjeku koji PRELAKO pristaje na političko poništenje. U jednoj sceni Arterije više: "Stalno mi netko govori da se smirim. Zašto bih se smirio? Pa tri puta sam već mogao sprječiti katastrofu – samo da se NISAM smirio!". U tome ima mnogo istine: i Šovagovićevi i Anočićevi junaci nisu u stanju niti isprobati pobunu. Uključimo li u raspravu Lyotarda, njegovu čuvenu misao o tome kako svaka emancipacija, pa i ona muška, ovisi o ustrajnosti disenzusa, onda se „tipični hrvatski muškarac“ čini prototipom poslušnika, koji za svako svoje spuštanje glave plaća najvišu moguću cijenu: smrt vlastite budućnosti

uči da je institucionalno nasilje jače od pojedinca.

Ili je možda situacija malo složenija? Zašto u pozadini Šovagovićeve pozornice buba Boris Leiner? Evociraju li njegove ritmičke partiture jasnoću, preciznost i zanos udarca čija snaga toliko nedostaje današnjim izgubljenim generacijama?

Zašto u Anočićevim predstavama ritual birokratskog omalovažavanja lika djeluje kao djeće predimenzionirani strah od praznine? I postoji li doista birokracija čiji "proces" nepovratno melje svakoga tko pristupi predaji bilo kakvih službenih dokumenata?

Moj je dojam da i Šovagović i Anočić svojim kazališnim radom pišu dugačku žalbu čije uzroke nisu spremni sagledati: zanima ih da se bave posljedicama, kao i mitiziranim impotentijom "malog" i zastrašenog građanina. U tome ima nesumnjive intelektualne rigidnosti: dozvoljeni su *isključivo* žaljenje i samo-sažaljenje.

Borbenost je tabu.

A i na križu je zapravo *udobno*. Visiš i ne moraš prljati ruke nikakvim mikrorevolucijama. Sve je sigurno i predvidljivo, makar i kao beskonačna patnja. Jedina je nezgoda što su križevi toliko prekrčani, da imaju težinu modnih detalja, a ne pasija. Što, u konačnici, možda ipak navede ponekog mučeničkog kandidata na obustavu žrtve. Ako zbog ničeg drugoga, onda zato da iskuš manje utru stazu. Političku maštu. Neki komadić reprezentacijskog tla kojim još nismo kročili.

Manca Pavli

Ženska slava – od rituala do sadašnjosti orijentalnog plesa

Manca Pavli kao plesačica orijentalnog plesa za grebačkoj se publici predstavila u nekoliko navrata. Tijekom prošle godine nastupala je na plesnim večerima u Močvari i Saxu zajedno s velikim zvjezdama, prvenstveno *tribal* stil orijentalnoga plesa, Kami Liddle i Sharon Kihara, a zatim je u studenom održala i dvodnevnu plesnu radionicu. U Centru za kulturu Trešnjevka, 17. siječnja 2009., imali smo priliku vidjeti je i kao koreografkinju predstave *Orient under Construction*, u kojoj je i sama nastupala.

Budući da ti je tek 21 godina, što je utjecalo na tvoju odluku da se okušaš i kao autorica predstave? Kako je bilo nači se u toj ulazi i raditi s velikim brojem plesačica, njih tridesetak, te kreirati točke različitih stilova orijentalnoga plesa, pogotovo ako znamo da svaki od njih ima svoje zakonitosti, počevši od plesne forme pa do kostima?

– Godine 2008. preselila sam se na nekoliko mjeseci u San Francisco kako bih tamо vježbala. Uzela bih dnevno četiri plesna sata i pohadala svaku moguću radionicu. Isto tako, dobila sam certifikat za *Suhaila Salimpour* plesni format i bila sam u potpunosti posvećena treninzima. Stvarno su me inspirirale sve učiteljice i njihov rad (*Suhaila, Urban Tribal Dance Company, Unmata, The Indigo...*): one su izazvale revoluciju u trbušnom plesu i znatno utjecale na njegov razvoj. Kada sam se vratila, željela sam podijeliti svoj entuzijazam s drugima i predstava je nastala kao rezultat toga. To je oda mojim učiteljicama i moderna studija "klasičnih" tekstova trbušnog plesa. U kolovozu sam održala dvije audicije i izabrala grupu koja bi zajedno dobro funkcionala. Uživala sam u stvaranju te predstave, bio je to velik izazov i ogromno iskustvo. Bilo je jako teško sve uskladiti pogotovo zato što su stilizacije bile veoma različite i plesačice su se trebale prilagodavati, ali nakon mnogo vježbanja sve je dobro ispalo. Odnijelo je sve moje vrijeme (u jednom sam trenutku čak i sanjala koreografije), ali isplatio se.

Predstava nosi naslov Orient under Construction. Možeš li komentirati načine na koje zapadna kultura nekad i danas doživljava Orient i gradi svoju vlastitu sliku o njemu?

– Zapadna kultura oduvijek je bila fascinirana

Orijentom. Ples je bio velik dio te fantazije o egzotičnom i misterioznom svijetu. Kad su Francuzi došli u Egipat ili Alžir, nisu imali priliku vidjeti žene kako plešu, jer se one nisu smjele pojavit u javnosti nepokrivene, pa su sami kreirali svoje fantazije o tome kako njihov ples izgleda.

Kvrgave transformacije

Jedine žene koje su mogli tada vidjeti bile su prostitutke. Orijentalni ples bio je produžetak tih fantazija – slično je s Hollywoodom, čija je glad za orijentalnim plesom na filmovima rezultirala nastankom *bedlah* kostima za trbušni ples iz dva dijela. Tek kada su otvoreni prvi klubovi s plesačicama u Egiptu, turistima je dano ono što su očekivali vidjeti. Čak se i danas trbušne plesačice smatraju egzotičnim plesačicama drevne plesne forme, premda je orijentalni ples danas umjetnička forma, oblik modernog plesa kao i svaki drugi. Nazivom predstave željelo se naglasiti činjenicu da se taj ples razvija i mijenja kao i svaki drugi – bila je riječ o modernim vizijama orijentalnog plesa. *Orient under construction* za mene ima i jedno dublje značenje – kroz ples sam otkrivala da život nije traganje za svojim "pravim ja", nego stvaranje mog "pravog ja": mi smo svi u radu – i mi i naši plesni oblici.

Kakvi su tvoji dojmovi o načinu na koji se orijentalni ples danas žanrovske transformira i definira? Određenije, kako doživljavaš njegovu fleksibilnost, smjerove kojima se kreće, utjecaje koje su donijele sedamdesete i osamdesete godine prošloga stoljeća pojavom tribal stila orijentalnoga plesa, a zatim i njegovih daljnjih varijacija (npr. kao tribal fusion, urban, gothic)? Kako iz perspektive antropologije i etnologije (naime, studenica i etnologije i kulturne antropologije na Sveučilištu u Ljubljani) doživljavaš fuziju orijentalnoga plesa s flamencom, indijskim plesovima, modernim plesom, hip-hopom i drugim plesnim izričajima? Reklo bi se da se tvoje plesne izvedbe najviše baziraju na tribal stilu orijentalnoga plesa. Kako bi ga definirala i vlastitim riječima objasnila na koje se načine razlikuje od klasičnih orijentalnih plesova poput turškog, egipatskog, kabaret-stila i slično?

– Kako je *Suhaila Salimpour* jednom rekla:

Maja Pasarić

Razgovaramo s umjetnicom orijentalnog plesa i antropologinjom Mancom Pavli u povodu njezina zagrebačkog gostovanja u Kulturnom centru Trešnjevka

Postoje mnoge rasprave u svijetu orijentalnog plesa o njegovu razvoju i on se zaista mijenja velikom brzinom. Prije svega, "klasični" orijentalni ples brzo se mijenja – uz kompleksnu orkestralnu glazbu koja se pojavila (u Egiptu) plesačice su počele stvarati plesne koreografije i to više nije bila improvizacija uz narodnu glazbu.

"Transformiramo ovu plesnu formu iz narodnog plesa u moderni oblik i bit će kvrgavo". Postoje mnoge rasprave u svijetu orijentalnog plesa o njegovu razvoju i on se zaista mijenja velikom brzinom. Prije svega, "klasični" orijentalni ples brzo se mijenja – uz kompleksnu orkestralnu glazbu koja se pojavila (u Egiptu) plesačice su počele stvarati plesne koreografije i to više nije bila improvizacija uz narodnu glazbu. Onda je postalo popularno korištenje rekvizita, a zatim je bilo mnogo utjecaja sovjetskih plesnih škola i učitelja. Dogodilo se mnogo stvari i promijenilo plesnu formu. Isto se događa i danas s modernim stilizacijama kao što je *tribal*. Sve je započeo *American Tribal Style*. Razlikovao se od *cabaret*-forme (klasični trbušni ples) kao ples koji se pleše u grupi i kostimi su bili potpuno različiti (suknje punog kruga, starinski etno-nakit, indijski *choli top*, turbani), a ples je bio pod utjecajem flamenka, posebice držanje ruku.

Ženski ples

Cijeli dojam imao je folklorni prizvuk iako je posve moderna invencija. Nakon što su učenice počele spajati *ATS* s *cabaret*-formom (Rachel

Brice je jedna od najvažnijih i drugim stilovima, sve te stilizacije postale su poznate kao *tribal fusion*. Na *tribal fusion* sad utječu različite estetike koje su popularne u svijetu u ovom trenutku: *gothic, vaudeville, pin-up, burlesque*. Zaista se brzo mijenja i mnoge ga plesačice čak više i ne nazivaju trbušnim plesom. Ja nemam nužno potrebu definirati *tribal*-stil ni otkriti njegovo značenje. Kako je jednom rekla Isadora Duncan: "Kad bih ti mogla reći što znači ples, ne bi više imalo smisla plesati".

Dobiva se dojam da se izradi kostima u tribal-stilu posvećuju velika pažnja kako bi se naglasile individualnost i kreativnost plesačica. Njih nerijetko plesačice izrađuju same ili u grupama. Možemo li taj proces izrade kostima i nakita za nastup promatrati i kao svojevrstan ritual u pripremanju za ples?

– Da, u *tribal*-stilu uglavnom same izrađujemo kostime. Mislim da je tu najveći utjecaj dala Mardi Love, osobito što se tiče *tribal fusion* kostima. Kupujemo dijelove i šivamo ih. Osobno ne izrađujem kostime zajedno s drugim djevojkama, ali mislim da postoji stanoviti ritual u šminkanju, izradi frizura i oblačenju prije nastupa.

razgovor

Iako sam gotovo uvijek u žurbi da sve stignem napraviti na vrijeme, to je još vrlo značajan dio večeri nastupa.

Pronalazimo li u nekim segmentima orijentalnoga plesa i danas mogućnost za osnaživanje žena? Kako tumačiš feminističke dimenzije tog plesnog jezika (u smislu znanja o tijelu i samosvijesti koja se prenosi s jedne na drugu ženu)?

- Svakako! Nevjerojatno je što trbušni ples čini ženama. Posebno kod *tribal*-stila, zato što ga karakterizira vrlo ponosno držanje s podignutim grudnim košem. Ali, da budem iskrena, mislim da pomaze ženama jer počinju raditi na sebi – odvoje vrijeme za dolazak na sat i za vježbanje. Kao i svaka druga fizička aktivnost ona je dobra za žene, ali mislim da trbušni ples čini veliku razliku pogotovo zato što odgovara svakoj ženi bez obzira na njene godine ili kilograme. Na taj način dopire do velikog broja žena i čini da se bolje osjećaju u vezi sa sobom. Neke feminističke tendencije tragaju za drevnim značenjima u tom plesu i žele ga označiti kao sveti (trbušni je ples navodno bio dio rituala pri porodu), ali to se za sada ne može dokazati. Sigurno se žene osjećaju posebno kad ga plešu, jer je on (gotovo) isključivo ženski ples.

Učenje bez sumnje

Tečajevе orijentalnoga plesа vodiš u Ljubljani i Kamniku, a plesne radionice i po čitavoj Sloveniji. Članica si i skupine KUOD Bayani, s kojom si već producirala nekoliko predstava u Sloveniji poput Kasbah, Yalla Yalla i Zaghareeth. O kakvим je predstavama riječ?

- *Kasbah* je bila naša prva

predstava i vrlo dobro prihvaćena. Kako smo grupa od četiri instrukturice, odlučile smo na našim projektima raditi s učenicama, ali zajedno kao grupa. Plešemo razne folklorne plesove s Bliskog istoka (*Khalegi* – ples Perzijskog zljeva, Afganistana, *Ouled Natil* iz Alžira, *Ghawaze* iz Egipta, *Turkish Romany* i sl.). Tako da je *Yalla Yalla* i *Zaghareeth* bio kolaž različitih plesova. Te smo predstave osmislile naš četiri zajedno sa svojim učenicama pa su imale još i edukacijsku dimenziju.

Poznato je i da puno radiš na sebi i da kontinuirano usavršavaš svoju plesnu tehniku, zbog čega si često na putu. Reci nam nešto o svojim plesnim počecima i o radionicama koje si polazila širom Europe i SAD-a. To je zasigurno otvaralo jedan potpuno novi svijet i zahtjevalo od tebe da se prilagođiš različitim situacijama – od napornih putovanja, različitih uvjeta smještaja i tome slično. Što te poticalo da ustvariš?

- Kada sam počinjala, moja učiteljica nije govorila slovenski i nije objašnjavala pokrete, tako da sam stvarno imala sreću da moja prva strana *tribal*-učiteljica bude Rachel Brice (sada poznata *Bellydance Superstar*). Njezina mi je radionica pomnila pamet i od toga trenutka vježbala sam svaki dan i jednostavno se podrazumijevalo da će ići na svaku *tribal*-radionicu koja se tada odražavala u Europi. Tako sam bila u Budimpešti, Milatu, Parizu, Blackpool, Berlinu, Rotterdamu, Beču, pa i u SAD-u i Kostarici, samo zbog toga da pohadam radionice i učim. Ne znam zašto, jednostavno nikad nisam sum-

njala u ispravnost toga. Znam da moram to činiti.

Učila si od brojnih orijentalnih plesačica: ōpetovana si polaznica radionica Rachel Brice iz skupine The Indigo, koja je dala osobni pečat tribal fusion-stilu. Ujedno si i učenica Subaile Salimpour, poznate po svojoj specifičnoj i zahtjevnoj tehnički radu. O čemu je ustvari riječ?

- Tehnika Suhaile Salimpour ustvari je potpuno drugačiji pristup trbušnom plesu. Želja joj je podići trbušni ples na višu razinu. Ako plesači baleta moraju dnevno satima vježbati, onda to moraju i oni koje se bave trbušnim plesom. Format je stvarno težak i zahtjevan, ali to me k njemu i privuklo jer mi je upravo to kod trbušnog plesa nedostajalo. Ako mi (trbušne plesačice) želimo da nas ljudi cijene, tada moramo zaista, zaista naporno vježbati. Znači, Suhaila je sastavila format koji je različit i zbog toga što objašnjava svaki pokret putem kontrakcije mišića. Naglašeni pokret s bokovima dolazi od kontrakcije gluteusa (što se razlikuje od klasičnog pokreta bokovima) i sve druge kontrakcije jesu naglašeno mišićne i precizne. Početni zadaci su različito tempirana pokretanja nogu, bokova, torza i ruku, na srednjem stupnju slijede tzv. slojevi različitih pokreta, u različitom tempu dok hodaš. Na naprednom... ne želiš znati. Toliko je teško da su neke izolacije pokreta u pojedinim kombinacijama gotove nezamislive.

Protiv predrasuda

Kakav je tvoj dojam o tome kako se percipiraju profesio-

nalne orijentalne plesačice? Postoji li razlika u tome kako te doživljjava potencijalna publika, a kako plesni kritičari?

- Pred orijentalnim je plesom dug put, ali čini mi se da vidim napredak. Sada sve više ljudi shvaća da se radi o umjetničkoj formi. Ali kako sam rekla, potrebno je da profesionalci u orijentalnom plesu uistinu budu profesionalni. Da vježbaju i naporno rade. Plesni kritičari još ga doživljavaju kao hobi, a ne kao pravu plesnu formu. Nekako poput: "Da, ti si trbušna plesačica, to je slatko".

Jesi li se susrela s podcjenjivanjem ili predrasudama publike prema djevojkama europskoga podrijetla koje se usavršavaju u tehnikama orijentalnoga plesa i žele se njime profesionalno baviti? Gdje mogu doći do adekvatnoga obrazovanja i kakve im se mogućnosti nude?

- Uvijek kada nastupam ljudi me pitaju odakle sam. Misle da dolazim negdje s Bliskog istoka. Kažem im da sam čista Slovenka i čine se razočaranima. Neki ljudi misle da ako se želiš baviti orijentalnim plesom, moraš biti iz Egipta ili slično. Pa, sve moje najdraže učiteljice jesu Amerikanke. Čak mi se čini da one uistinu dobre plesačice koje potječu iz bliskoistočnih zemalja žele emigrirati u Europu ili SAD – jer ih u njihovim zemljama ne doživljavaju ozbiljno. Ali tako je i u medijima, gdje se orijentalni ples još reklamira kao egzotičan ples s Bliskog istoka. Nema puno ozbiljnih pisanih podataka o trbušnom plesu, ali danas se na internetu mogu naći različite informacije, o povijesti ili različitim stilovima. Znači, dobra instrukturica jest odličan početak, zatim vježba, vježba, radionice, vježba, vježba. Najbolji su treninzi bili u SAD-u, ali sada ih ima puno i u Europi. Nikada mi nije bilo žao otpovjetati na neku radionicu. Mislim da, ako netko želi napredovati u znanju, treba putovati i učiti od različitih učitelja. ♦

Zapadna kultura oduvijek je bila fascinirana Orijentom. Ples je bio velik dio te fantazije o egzotičnom i misterioznom svijetu

Pogled unatrag: godinu dana glazbe

Vatroslav Miloš

Dok se zagrebačke prodavaonice ploča i diskova u medijima hvale kao mjesta na kojima se, nevjerljivo, mogu kupiti trostruka vinilna reizdanja koja su originalno izšla početkom osamdesetih, album godine po izboru uredništva cijenjenih internetskih magazina *Pitchfork* ili *Tiny Mix Tapes* ne može se naći gotovo nigdje, a na ploči eventualno u trešnjevačkom Dirty Old Shopu

hvalevrijedan je pokušaj, ali i pokazatelj koliko kvantiteta konzumiranog može imati negativne reperkusije na kvalitetu recipiranog. Benario tako tvrdi da je u 2008. godini izšlo barem još nekoliko ploča koje zvuče kao *For Emma, Forever Ago* grupe Bon Iver te da ona nikako ne može biti pretendent za titulu albuma godine. Logika gospodina Benarija jednak je uvrnutu koliko i tvrdnja da su poetika i politika Joeyja Ramonea i Joea Strummera istovjetne jer su i jedan i drugi pripadali *punk* pokretu.

Razigran poligon za glazbenike

Ne želeći se baviti matematikom bilo kakvog tipa, ovaj tekst trebao bi poslužiti kao prilično uzak, ali šarolik pregled zbivanja u godinu dana diskografije mahom alternativnog predznaka. Alternativnog jer je njegova penetracija u medije još uvijek sporadična, ali alternativnog i jer još uvijek posjeduje dovoljno emocionalnog i soničnog eksperimenta kakvog se onaj dio glazbene industrije kojim upravljaju ljudi u odjelima još uvijek užasava.

Kao i godinu prije s Dirty Projectors i njihovim *Rise Above*, postmodernističkom interpretacijom kultnog albuma *Damaged* grupe Black Flag, portlandska se eksperimentalna scena i ove godine potvrdila kao izuzetno razigran poligon za glazbenike koji ne prežu od stilskih i formalnih intervencija. To se prvenstveno odnosi na kolektive/grupe kao što su Au i Blitzen Trapper te njihove albine *Verbs*, odnosno *Furr*. I dok prvi svoj eksperiment baziraju na fuziji stilova u interesantan ritmičko-melodički koktel, ovi potonji se upravo odustajanjem od klasičnog formalnog eksperimenta upuštaju u harmonijsku avanturu nekarakterističnu za njihov dosadašnji rad.

Kuriozitet 2008. godine predstavljaju Justin Vernon i već spomenuti Bon Iver. Iako se *For Emma, Forever Ago* kao

album u vlastitoj nakladi pojavio već u jesen 2007. godine, službeno je izdan za nezavisnu etiketu Jagjaguwar u proljeće ove godine. Priča o nastanku albuma poprimila je gotovo mitske proporcije: tijekom tromjesečnog, samonametnutog progona u kolibi u zabačenim šumama Wisconsina, Vernon je s tek nekoliko mikrofona i komadom prastare opreme za snimanje uspio snimiti ploču čiji je atmosferični folk u savršenom suzviju s metalnom rezonancijom *dobro* gitare i njegovim onozemaljskim falsetom. Duo koji se skriva iza imena Dodos sintezom je frenetičnih akustičnih gitara i istrzane ritmike na albumu *Visiter* dokazao kako spada među najuzbudljivije predstavnike scene prilično šarenog stilskog raspona, a poznatije i kao *new weird America*.

Šarenilo stilova, melodije i liričke polivalencije

Brian Eno i David Byrne, glazbenici čiji talent i utjecaj nadilazi bilo kakve klasifikacije, obnovili su suradnju albumom *Everything That Happens Will Happen Today*. Uz to što su ga obilježili svojim osobitim umjetničkim intervencijama – Byrne liričkim, a Eno muzičkim – album su plasirali u vlastitoj nakladi te u nekoliko formata: onom digitalnom, klasičnom fizičkom te u specijalno dizajniranom kolekcionarskom. Čileanska glazbenica Juana Molina također nije razočarala čudnovatim pastištem ambijentalne, elektroničke i tradicionalne glazbe zapakiranim u album *Un Dia, Dear Science* brulinske grupe TV on the Radio, s *post-punk* etikom otisnutom u vokalne i orkestralne ekshibicije, ove se godine sasvim zaslужeno našao predmetom kritičarskih panegirika.

Iako su Sitek, Malone i Adebimpe glazbeni avanturisti čije je ideje na prvi pogled teško odgovorni, njihov autorski eklekticizam jednostavno je i nemoguće ignorirati. Why? je evoluirao u bend koji sustavno, od izdanja do izdanja, razbija žanrovske granice; etiketa koja

dakako, najviše duguje Mati Škugoru i Kulturi promjene Studentskog centra. Raznolik program, izvrsni koncertni prostori i nevjerljivo pristupačne cijene ulaznica osigurale su im vjernu publiku koja iz godine u godinu ima sve veću brojnost. Žedno uho i NO Jazz Festival definitivno spadaju među najkvalitetnije festival-ske programe u ovom dijelu Europe. Tako su u sklopu ovog prvog u Zagrebu, među ostalima, gostovali Amon Tobin, The Notwist, David Grubbs, Zu, Digital Leather, Shellac i, kao poslastica za kraj – kulturni Gang of Four.

Međunarodni festival *ne samo jazz* glazbe u redovnom je programu predstavio izvođače kao što su Bill Frisell, Charles Gayle, Larsena i Jamie Stewarta iz grupe Xiu Xiu, Kida Koalu te dugo očekivane noise heroje Lightning Bolt. Izvan redovnog programa održana je nesvakidašnja jazz radionica pod mentorstvom Charlesa Gaylea, nastup novog trija Davea Douglasta te premijera novog komada D. B. Indoša i njegove Kuće ekstremnog muzickog katališta – *Teretni čovjek*. Kroz ostatak sezone zagrebačkim Studentskim centrom prodefilirali su Caribou, American Music Club, The Silver Mount Zion, Animal Collective, Bonnie 'Prince' Billy, a Conor Oberst i već spomenuti Why? premijerno su izvodili svoje nove studijske materijale.

Također, u organizaciji kluba Močvara, u zagrebačkom je Aquariusu uz podršku grupe The Twilight Sad opet nastupio škotski Mogwai, a u sklopu Tabor Film Festivala, u jednom od podruma dvorca svoj su

nekarakteristični spoj *noisea* i *hip-hop-a* ponovno predstavili američki Dälek. Na potonjem

K onac godine tradicionalno je poprište raznih rekapitulacija. Bile one osobne ili profesionalne, gotovo uvijek rezultiraju neodređenostima. Novogodišnje odluke se izjavljaju, a ni povrat poreza nije što je nekad bio. Ono što je ispunjavalo medijski prostor na prijelazu stare u novu godinu, koji tjeđan manje ili više, bile su razne godišnje top-ljestvice ili retrospektive koje u nekoliko kartica teksta imaju za cilj dati pregled svega što se u kojoj određenoj vrsti umjetnosti dešavalo u minulih godinu dana. Bile one jednostavno kapitalistički vodič kroz opcije za poklone u blagdan-skoj šoping histeriji ili minuci-ozni, čak kartografski pregled većine izdanja i zbiranja, izbjegći ih je gotovo nemoguće.

U ovaj potonji pothvat uputio se stanoviti Fred Benario, računovođa iz Atlante, čije su metode glazbene analize, sudeći barem prema količini albuma koje tvrdi da je poslušao (1500!), u najmanju ruku jednako kafkijanske kao i životna mu profesija. Njegova birokratska avantura kroz godinu dana svjetske diskografije

festivalu, svoj je gotovo anarhistički pristup radu s glazbenim videospotovima osobno predstavio francuski režiser Vincent Moon.

Globalna premreženost

Na festivalima jačeg komercijalnog potiska također su nastupila neka uzbudljiva imena: na festivalu Rokaj to su bili The Fall, These New Puritans te Lemonheads, a na Radaru u Varaždinu, u vrlo nelogičnoj kombinaciji, Bob Dylan i Manic Street Preachers. Od međunarodnih uspjeha do mačih snaga, tretjedna turneja po Japanu psihodeličnog rock kolektiva Seven That Spells pod vodstvom Nike Potočnjaka teško da se može zaobići. Bez podrške bilo kakvog izdavača, koncertne agencije, udruge, zaklade ili nečega sličnog već isključivo vlastitim naporima i talentom te uz pomoć prijatelja iz kultne japanske grupe Acid Mothers Temple, Potočnjak je uspio ono što se mnogim hrvatskim glazbenicima čini kao nuklearna znanost. Nešto slično je prije nekoliko godina izvela labinska indie-pop grupa The Orange Strips kada je sličnim metodama proputovala gotovo cijelu zapadnu Europu. Ovi primjeri samo su dokaz da globalna premreženost ne poznaje granice. Nisu oni, dakako, ni jedini. Analena je jedan od rijetkih domaćih *underground* bendova koji već godinama uživa kulturni status diljem Europe, a ove godine bi se u izdanju kuće Moonlee Records trebala pojavit i njihova nova ploča – nasljednica izvrsnog *Carbon Based* iz 2004.

Za kraj, bitno je reći nešto o dostupnosti ovakve glazbe na domaćem tržstu. Specijalizirane prodavaonice ne postoje, jednako kao što ni u onima u vlasništvu domaćih izdavačkih kuća ne postoje specijalizirani odjeljci za izdanja ovakvog tipa. Od pobrojanih albuma tek se pojavljuje oni koji može pronaći na policama zagrebačkih prodavaonica ploča i diskova (teško je zamisliti kakva je tek situacija u ostalim hrvatskim gradovima). I dok se iste te prodavaonice u medijima hvale kao mesta na kojima se, nevjerojatno, mogu kupiti trostruka vinilna reizdanja koja su originalno izašla početkom osamdesetih, album godine po izboru uredništva cijenjenih internetskih magazina Pitchfork ili Tiny Mix Tapes ne može se naći gotovo nigdje, a na ploči eventualno u trešnjevačkom Dirty Old Shopu.

Uz sve rečeno, možemo ustvrditi da je jedna muzički vrlo uzbudljiva godina iza nas. Nova bi, uz friško otisnute albume Animal Collectivea, Antionja Hegartyja i Andrewa Birda te uz najavljenе M. Warda, Neko Case i Wilco, mogla biti još turbulentnija. Ipak, ono najinteresantnije zacijelo se skriva među onima čija imena još uopće ne znamo. □

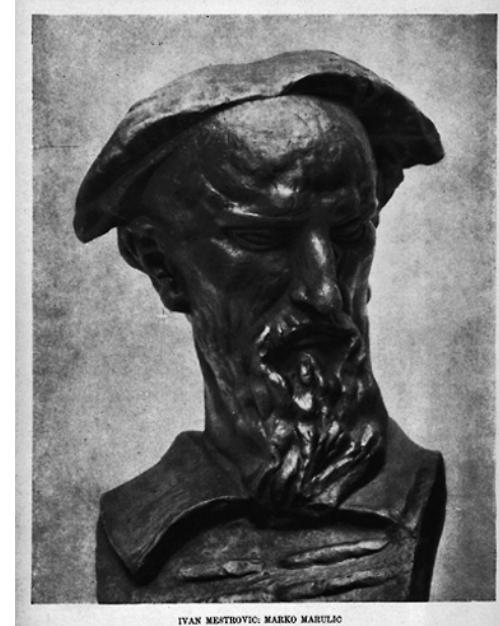
Nadpolitična poslanica

Trpimir Matasović

Umjesto da svoju poruku šalje izravno, putem teksta, Malec to čini na dubljoj, gotovo podsvjesnoj razini. Takva je poruka, upravo zbog medija kojim se koristi, otporna na konačna i doslovna tumačenja te, umjesto toga, potiče na razmišljanje o širim, univerzalnim konceptima

**Uz prvu hrvatsku izvedbu
Epistola IVE Maleca, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 29. siječnja 2009.**

Glazba je hoćeš-nećeš politična, kako je to svojevremeno u jednom razgovoru rekao njemački skladatelj Hans Werner Henze. Ta je teza podložna preispitivanju, no i dalje je, pogotovo u širem shvaćanju pojma "političnosti" primjenjiva na velik dio glazbe, pa i umjetnosti općenito. Dvadeseto je stoljeće pružilo brojne dokaze te teze, pri čemu se ne treba ograniciti samo na fenomen socijalizma u glazbi. A, čak i kad bismo se htjeli zadržati samo na tom, najeklatantnije političnom obliku glazbe, moralibismo konstatirati da on živi i nakon pada Berlinskoga zida. Ideologija se pritom možda i promjenila, ali matrica je i dalje prisutna i prepoznatljiva. Ima je i u novijoj hrvatskoj glazbi – od posve očitih slučajeva, kao što su oratoriji *Kralj Tomislav* Davora Bobića ili *Fidelissima*

IVAN MESTROVIĆ, MARKO MARULIĆ

advocata Croatiae Josipa Magdića, do nešto sofisticiranijih doprinosa, recimo, Milka Kelemena ili Frane Parača.

Dekonstrukcija riječi

Na prvi pogled, moglo bi se činiti da se na taj niz nadovezuje i *Epistola* Ive Maleca. Odabir teksta za ovo djelo oratorijskih proporcija navodi na upravo takav zaključak. Jer, Marulićevu pismo papi Hadrijanu VI., u kojem prije skoro pola milenija traži pomoć u jeku turške najezde, puno je konotacija koje se mogu upotrijebiti, ali i zloupotrijebiti u današnje vrijeme. Na lokalnoj razini, moglo se povući paralele s nedavnim ratom u Hrvatskoj, dok se na globalnoj ovim tekstom moglo dati doprinos sve raširenijoj zapadnjačkoj antiislamskoj hysteriji.

Medutim, za tako bi nešto nužno bilo glazbeno jasno prezentirati i ilustrirati tekstovni predložak, a upravo je to ono što Malec namjerno i usješno izbjegava. Riječi se u njegovoj *Epistoli* gotovo sustavno dekonstruiraju i svode na puku zvukovnu građu, te se tako lišavaju izvangelbenih značenja. Time se naizgled negira jedan od temelja vokalnosti, ali Malecova je glazba i ovdje, paradoksalno, izrazito vokalna. To se ne odnosi samo na pjevačke dionice, u kojima se koristi širok raspon arhetskih vokalnih gesti, od pjevanja preko govora i

Na razini skladateljsko-tehničkih postupaka, *Epistola* je svojevrstan kompendij postupaka karakterističnih za avangarde druge polovine dvadesetoga stoljeća, s diskretnim prisjećanjima i na puno starije glazbe, sve do gregorijanskog korala

šapta sve do "neartikuliranih" glasova. Sve se to, naime, prenosi i u instrumente, čije su pojedinačne dionice također, uvjetno rečeno, "vokalno" oblikovane, a cjelokupni zvuk orkestra kao da se referira na tehnike zborske glazbe. Moglo bi se reći da je to proizašlo iz Malecovih iskustava s elektronskom glazbom, no, s druge strane, i njegov je pristup elektronici bio, zapravo, izrazito "vokalan".

Dosljedan i prepoznatljiv stil

Na razini skladateljsko-tehničkih postupaka, *Epistola* je svojevrstan kompendij postupaka karakterističnih za avangarde druge polovine dvadesetoga stoljeća, s diskretnim prisjećanjima i na puno starije glazbe, sve do gregorijanskog korala. No, premda će pojedine zvukovne situacije podsjetiti na, recimo, Pendereckog ili Ligetiјa, Malecov je stil dosljedan i prepoznatljiv, bez zapadanja u eklektičnost, a kamoli epigonstvo.

Konačni proizvod, međutim, nije "apsolutna glazba" bez poruke i značenja. Ali, umjesto da svoju poruku šalje izravno, putem teksta, Malec to čini na dubljoj, gotovo podsvjesnoj razini. Takva je poruka, upravo zbog medija kojim se koristi, otporna na konačna i doslovna tumačenja te, umjesto toga, potiče na razmišljanje o širim, univerzalnim konceptima. Ideje sadržane u binarnim opreka ma ljubav-mržnja ili rat-mir mogli su biti iskorištene i za neku izravniju i banalniju političku poruku. U *Epistoli* toga, međutim, nema, jer je riječ o djelu koje nije ni politično ni apolitično nego – nadpolitično. □

Revijalni Fincherov promašaj

Mario Slugan

Ova filmska inaćica (obrnutog) bildungsromana ne donosi očekivane formalne ili motivske inovacije, a priželjkivani efekt očuđenja u banalnom jednostavnom obrtanju gotovo u potpunosti izostaje

David Fincher, Neobičan slučaj Benjamina Buttona, gl. ul. Cate Blanchett, Brad Pitt, Tilda Swinton, SAD, 2008.

David Fincher, redatelj briljantnih *Sedam* i *Klub Boraca*, opet je angažirao svoju muzu Brada Pitta, ovaj put kako bi ispričao priču o Benjaminu Buttonu, rođenom pod uistinu izvanrednim okolnostima. *Neobičan slučaj Benjamina Buttona* dobio je čak 13 nominacija za Oscar, što ne bi trebalo začuditi jer je scenarist Eric Roth sa svoje sada 4 nominacije (od čega je jedna rezultirala osvojenim zlatnim kipićem) zasigurno ekspert što se tiče ukusa Akademije. Nije naodmet spomenuti da je kipić zasluzio za *Forresta Gumpa* jer sličnosti između njega i *Benjamina Buttona* uočljive su na svim razinama (za popis možete baciti pogled na funnyordie.com). No osim što je praktički remake *Forresta Gumpa*, pogledajmo koji su još razlozi zašto možemo *Benjamina Buttona* nazvati Fincherovim podbačajem.

Mitsko obilježje epizode

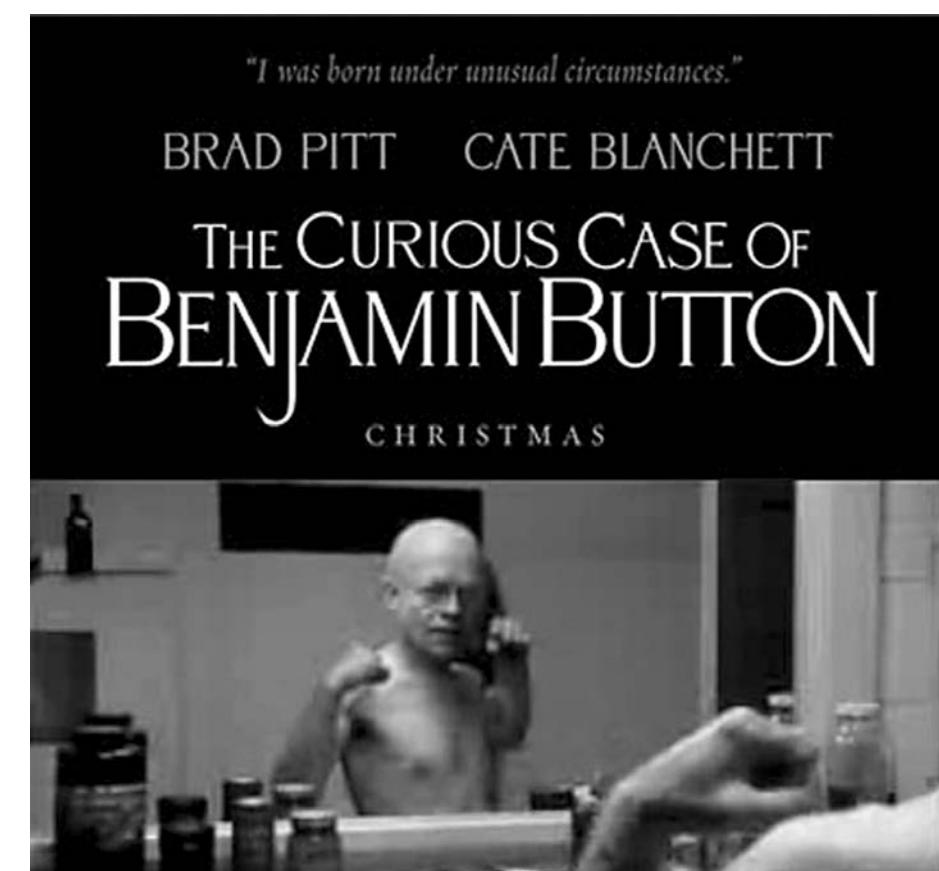
U prvom redu, *Benjamin Button* nije *Forrestu Gumpu* ni do koljena što se evociranja epske dimenzije tiče. Moglo bi se tvrditi da Fincher i nema ambiciju ispjevati grandiozan ep o neobičnom Buttonu, barem ne onako kako je to Zemeckis učinio s *Forrestom Gumpom* smjestivši tog nemogućeg junaka u točku konvergencije niza ključnih događaja suvremene povijesti. No ne može se poreći činjenica da *Benjamin Button* pretendira na mitsku poetiku nudeći priču o uraru i satu koji ide unatrag kao "objašnjenje" za Benjaminov izniman slučaj. Slijepi urar, pogoden smrću svoga sina u Prvom svjetskom ratu, načini ogroman sat čije kazaljke namjerno idu u suprotnom smjeru od uobičajenog – kako bi se mladci koji su u Ratu položili svoje živote nekako mogli vratiti i voditi započeti život ispočetka. Fincher se trudi naglasiti mitsko obilježje te epizode namjerno čineći sliku nekvalitetnom – osvjetljenje fluktuirajuće se pojavljuju na ekranu simulirajući doživljaj gledanja filma sa stare, oštećene filmske vrpce. No mitska dimenzija "objašnjenja" ostala bi takvom i bez naglasaka na formalnim aspektima – urar je u potpunosti eksplicitan

u izražavanju svojih nadanja. Nadalje, Fincher je pritom daleko od originalnih formalnih postupaka kakvima je začinio *Klub boraca*, a ništa uspješniji nije ni s kratkim epizodama koje u potpunosti simuliraju najraniji nijemi film koji se još nije uspio oteti teroru kazališnog rakursa (u crno-bijelim totalima koji ne dopuštaju artikulaciju ljudskog lika na pozadini stanoviti će Benjaminov sugovornik u više navrata gledati svoja posla i biti pogoden mujom). Naprsto, ni formalno (kojim se postupkom koristi) ni funkcionalno (u koju se svrhu postupkom koristi) Fincher ne uspijeva uvesti novitet tako da je ukupni dojam koji ti pokušaji ostavljaju jedan vježbanja tehnike tehničke radi.

Upravo zato što je Benjamin takav izvanredan slučaj – rođen star s mrenom, arterosklerozom i čime sve ne; a kako stari, tijelo mu se pomlađuje – cini se da je naspram zaostalom Forrestu predodređen za velike stvari. No u konačnici stvar je potpuno drugačija, Benjamin neće prevladati anonimnost izvan uske skupine prijatelja (ili zaljubljenika u gume), što dodatno naglašava jednu od dvije ključne nekoherentnosti ili, preciznije govoreci, neartikuliranosti. (Što ne znači da ne bi bilo legitimno pričati o nekoherentnostima usprkos nevjerljativosti Benjaminova biološkog sata.)

Pravo stanje stvari

Ni jednom u filmu nijedan se od likova uistinu ne zapita o karakteru Benjaminove situacije. Istina je da se njegov najbolji prijatelj Kapetan Mike (Jared Harris) čudi kako Benjamin izgleda sve mlađe i mlađe, ali on nikada ne shvati pravo stanje stvari. Na drugu stranu ni Benjaminov otac (Jason Flemyng), ni Queenie (Benjaminova majka praktički), ni Daisy (Cate Blanchett), a čak niti sam Benjamin, koji očigledno znaju što je na stvari, neće nijednom pokušati pronaći razloge za divergenciju između Benjaminova tjelesnog i mentalnog stanja. Moglo bi se reći da je objašnjenje nepotrebno jer ga na simboličan način pruža priča o satu – na kraju filma sat napokon i stane u prizoru prodiranja vode u jedan od podruma New Orleansa pogodenog Katrinom. Moglo bi se tvrditi da bi inzistiranje na tome razorilo tkivo filma koje ionako primarne ambicije ima u izražavanju čudesnosti životnog puta, a ne u racionalnom legitimiranju ionako praktički nemoguće početne premise. (I to ne toliko čudesnosti Benjaminova životnog puta jer, ako razmislimo nešto bolje, jedina posljedica Benjaminove čudesnosti jest napuštanje Daisy nakon što im se rodi dijete.) Sve bi to moglo biti slučaj, ali na taj način samo zatvaramo vrata iznimno bogatim mogućnostima koje propitivanje o takvu stanju pruža. Tek je racionalno postavljanje pitanja, a ne njegovo potpuno zanemarivanje prebacivanjem lopte na formalno naglašenu mitologiju sata,

izlišna i služi samo kao kuriozitet. To što taj djedica nikada nije imao ženu samo je novina koja izmami osmijeh na lice kada se tom istom djedici prostitutka zahvali na izvanrednom provodu. To što je djedica, a ne dječarac, taj koji traži da mu se opet ispriča priča za djecu nije ništa što bi po sebi dalo specifičnu crtu jednom odrastanju. Sistematsko izbjegavanje propitivanja specijalnih posljedica takva stanja (koje je omogućeno i smještanjem Benjaminu u kontekst staračkog doma na početku filma) na život čini uvođenje takva stanja u čitavu priču praktički suvišnim. Jednom riječu, Benjamin nema nikakvih specifičnih problema zbog svog stanja (izuzev toga što ga je otac odbacio, ali i to bi se moglo protumačiti ne kao reakcija na djetetov izgled, koliko na činjenicu da je porod djeteta uzrokovao smrt njegove žene). Jedina je specifičnost napuštanje Daisy.

Ovdje dolazimo do drugog problema neartikuliranosti. Kao prvo, nejasna je silina veze Daisy i Benjaminova koja prožima čitav film, a zapravo nikada nije usidrena u nekom specifičnom događaju. To zasigurno nije mogao biti trenutak kada Benjamin odbije Daisy prvi put, jer je veza stvorena prije negoli se Benjamin vratio kući – Daisy je tražila razglednicu od njega kada se ovaj otisnuo na put, a ovaj je bio sretan da uđe u njenu željama. Nadalje, prvi Benjaminov romantični odnos sa ženom, na kojemu se inzistira kako narativno tako i formalno, jest onaj s Elisabeth (Tilda Swinton). Ako i dopustimo da je dječje ushićenje nekom curkom formativno za Benjaminina, na način na koji je za *Forresta* (što bi bilo iznimno nategnuto, jer ne samo da *Forrest* nema ekvivalent Elisabeth nego Zemeckis dobrano radi na uspostavljanju specijalnog odnosa već u najranijoj dobi), još nam preostaje problem neartikuliranja refleksija o napuštanju Daisy. Benjaminovi zapisi u vremenu nakon toga potpuno su generički, a upravo bi to vrijeme, kao i trenuci shvaćanja da se starost (mladost) neminovno bliži, trebali biti najzanimljiviji. Vrijeme kada se gleda unatrag i reflektira o specifičnostima vlastitog života uz uvažavanje kraja neumitnog za sve. Nažalost, ni Benjamin, a ni Fincher ni Roth nemaju ništa reći o tome. *Forrest* je imao.

Osim što je praktički remake *Forresta Gumpa, Benjamin Buttona iz brojnih drugih razloga valja smatrati Fincherovim podbačajem*

u konačnici moglo poslužiti kao najsnajniji prilog artikulacije čuda života. Jednom racionalno postavljeno, lako je zaključiti da njegovo rješenje neće mnogo toga promijeniti – zasigurno neće odgovoriti na pitanje života samog i zašto je svatko rođen upravo kao "ja". Ono neće promijeniti činjenicu da će se Benjamin, kao i svako "ja", otisnuti na životno putovanje (bilo metaforičko bilo doslovno) samom činjenicom što je rođen. Da će prvi put imati seksualnog partnera, da će se prvi put zaljubiti, da će izgubiti roditelje... No do takva se razrješenja ne dolazi ako se pitanje uopće ne postavi, već strpa ispod tepiha.

Filmska inaćica bildungsromana

Što se cijeline tiče, jasno je da se radi o filmskoj inaćici *bildungsromana* – glavni lik pratimo od najranijeg djetinjstva, da bi se otisnuo na putovanje u kojemu će steći važna životna iskustva i naposljetku se vratio i donekle skrasio. No, kao što sam gore između zagrada sugerirao, čini se da je fantastičnost Benjaminove situacije gotovo

Bunjevačka enciklopedija mrtvih

Snežana Ilić

Pripovjedački prvijenac Tomislava Žigmanova problematizira neke kulturološke značajke bunještine u kontekstu kulturnog sjećanja, okrenutog decentriranim sadržajima kulturne historije i njihovim bezimenim nositeljima, autsajderima, malim ljudima

Tomislav Žigmanov, *Prid svitom: saga o svitu koji nestaje*, samizdat, Čikerija, Matica hrvatska, Ogranak Osijek, 2008.

Ako je svako pravo umjetničko djelo po svojoj stvaralačkoj logici eksces, jedinstven kreativni iskorak u nepoznato, onda je knjiga *Prid svitom: saga o svitu koji nestaje* izrazit primjer takva ekscesa i na kulturnoj i na književno-povijesnoj razini, barem u sredini u kojoj je nastala. To je, naime prva knjiga u bačkim Hrvata čije se izdavanje na pragu trećeg milenija temelji na oživljenoj, na prostorima južnoslavenskih književnosti više od dva stoljeća staroj, a danas zanemarenoj, instituciji prenumeranata, mecenata, *pribilježnika*. Njezin se vanumjetnički ekscesivni naboј očituje u postmodernistički konceptualiziranom kulturnom angažmanu u kojem se na scenu zajedno sa samim djelom izvodi i zainteresirana čitalačka publika.

Protiv (samo)zaborava mikrokulture

Performans animiranja i povezivanja prenumeranata objedinio je suvremena sredstva komuniciranja (mailing liste, interaktivne medijske web-stranice) i konvencionalne oblike izravnog obraćanja ljudima na različitim mjestima susreta, svodeći tako prostor kulturnog dogadanja na autentični jezični sadržatelj i temeljno ljudsko povjerenje u napisanu riječ. Dakako, tome je prethodila autorova brižljivo osmišljena PR-strategija, preporuke uglednih kroatista (Vinka Brešića i Helene Sablić Tomić) i književnika (Josip Mlakić i Neven Ušumović) i okupljanje tima kreativnih i stručnih medijskih suradnika.

Na tako neobičan način započeo je život *Sage* o Bunjevcima, knjige koja se rekonstrukcijom intimnih vizura pokreće protiv (samo)zaborava jedne specifične mikrokulture. Neobičnosti, pak, nimalo nema u tome što je njezin autor upravo Tomislav Žigmanov, filozof, pjesnik i eseist, čiji se ustajni intelektualni i umjetnički napor mogu opisati kao odvažan potuhvat posredovanja između tradicionalnog identiteta i moderniteta u hrvatskoj manjinskoj kulturi u Vojvodini. Ovoga puta on u

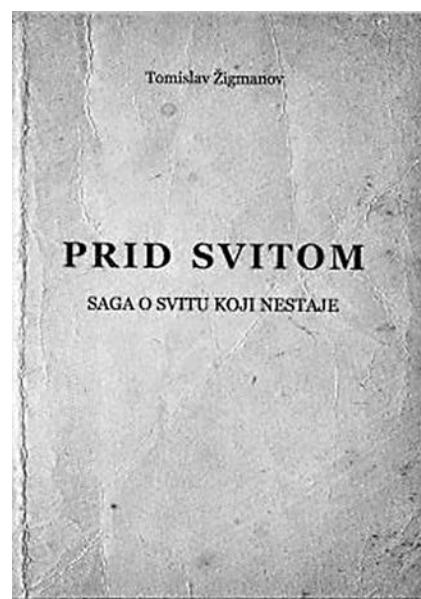
svom pripovjedačkom prvijencu nastoji problematizirati neke kulturološke značajke bunještine u kontekstu kulturnog sjećanja. Ovdje se pod sjećanjem ne podrazumijeva sažimanje bliže ili daljnje prošlosti na prijelomne trenutke i izrazite individualnosti kulturne historije, već na decentrirane sadržaje i njihove bezimene nositelje, autsajdere, male ljudi s njihovim zadanim životima. No smislenosti u konstruiranju kulturnog sjećanja nema ako nema sluha za dolazeće vrijeme, ako sjećanje po sebi ne sadrži i nužni potencijal za preobrazbu, kao jedini način očuvanja posebnosti. Konceptualno se *Saga* aktivno uključuje u to dramatično prevodenje identiteta iz statičnosti u dinamično stanje, iz tradicionalnosti u modernost.

Polazeci od svojega dubokog i obuhvatnog uvida u život Bunjevaca, Žigmanov nastoji aktualizirati i afirmirati bunještina dokidanjem šutnje. U toj namjeri on svoje pripovijedanje zasniva na snažnoj evokativnosti, sposobnosti da se prizove cijeli mali kozmos materijalnih realija i duševnih stanja. Njegova je *Saga* stoga elegično-baladična evokacija, pripovijest starinskog ugodaja, u kojoj oživljava tek jedan od mnogih zavičaja što danas nestaju u svojoj iskrenosti i autentičnosti. Bačka, i na njenom sjeveru Bajski trokut, i na pijesku Bajskog trokuta *Subatica*, Tavankut, Čikerija, Mirgeš, Lemeš, Bikovo... i posvuda razbacani, skrajnuti salaši – to je prostor ove evokacije, prostor svijeta koji priziva Žigmanovljeva pripovijest, a čiji se obrisi već rastaču.

Lajati od radosti

Premda je između korica *Sage* ispisano deset monologa i jedan dijalog, kompozicijski je to kompleksna, razlomljena romaneskna struktura. Ispreplitanje sudbina pripovjedača kroz njihova međusobna spominjanja i sjećanja, prostorna koherentnost pripovijedanoga svijeta, završni dijalog u kojem se sve isповijesti poput rasutih nitи svezuju u čvrsto pripovjedno tkanje, te vremenska krivulja koja u ženskim isповijestima ide od dalje k bližoj prošlosti, u muškima pak obrnuto, da bi potom u dijalogu došla do naših dana – sve to tvori jedinstvenu romanesknu cjelinu *Sage*. Na melankolično postavljenoj mizansceni krajolicima bačke ravnice promiču stradalnici i životni gubitnici zagledani u sebe, siromašni, nesašni se, nemoći do kraja artikulirati svoju tjeskobu i osjećaj zakinutosti.

Kroz monologe u kojima se pomno bilježi svaki titraj duše, uzdah i pokret, predočen je svjetonazor u kojem nema otpora stradanju, nema slobode duha, nema pobune; tu je samo ne-suspregnuta osjećajnost na valovima prenapregnutih duševnih stanja. Junaci *Sage* ne mogu ovladati stvarnošću, ne mogu upravljati svojim životima, njih nose zbijanja kojima ravnaju sile izvan čovjeka. Pred udarcima sudbine oni, nemoći, uzniču u vedrija prisjećanja, utječu se vjeri, prepustaju se čežnjama.

To kontrastiranje daje djelu roman-tičarski patos koji dodatno osnažuje upotreba pučkoga govora, bunjevačke ikavice, čija nevinost i mekoća stope kao kontrapunkt gorkoj naracijskoj liniji unutarnjih monologa.

Svodeći likove na pet komplementarnih žensko-muških parova, Žigmanov u vrlo uspjejloj umjetničkoj transfiguraciji očrtava kolektivno-psihološki profil Bunjevaca i njihov vri-jednosni sustav. Ispovijesti tako pružaju uvid u svojevrsnu kulturnu matricu bunjevačke zajednice čija su bitna obilježja odnos prema zemlji, odnos prema vjeri i odnos prema obitelji. Veca i njezin muški analogon Sive primjer su malobrojnih Bunjevaca – zemljoposjednika, Ema i Ento su glasovi sluga, bezemljaša, Mandi i Joso veliki molitlji, Janja i Vranje nesnađeni osamljenici, a Krista i Mijo roditelji na najvećim iskušenjima.

Gledano iz vizure suvremenosti, lik tako snažno tradicionalno ustrojene, pretežito poljodjelske zajednice, pokazuje i svu grubost svojih crta, često i duboko nehumanih. Vezanost za zemlju zna biti toliko jaka da izjeda i emotivnu srž čovjeka, pustoši dušu i raskida temeljni ljudski odnos spram sebe i spram drugih. Nerijetko se od žalosti za zemljom boluje i umire, zbog brige oko zemlje zatiru obitelji, ljudi se zanemaruju i nemilosrdno izručuju osjećaju *neostvarena* života. Neobrađena i zaparolžena zemlja, naime, velik je grijeh. Iz takva srastanja čovjeka i njemu podvrgnute prirode proistječe i naivna metaforika sa svim oznakama pitoresknosti salašarskog života. *Bocka stogod stalno u dušu. Pa otužan budem – niki dudim ko kad mi pilici imaje tekudi.* Rijetko se govori o radosti, i to ovako: *Kad se samo sitim, skoro da bi zalago od dragosti, ko i ovaj moj Bojtar sad, majku mu kereću!*

Angažirana proza

Vjera se u takvoj zajednici, uza sve povijesne lomove, iskazuje brižljivo njegovanim oblicima obiteljske i pučke pobožnosti. Interjeri i krajolici u *Sagi* prepuni su religijskih relikvijara, *oltar-čića*, pokojeg kamenčića iz Jeruzalema i garavog malog Isusa i molitvenika Raića i Antunovića i marijanskih svetinja. Vrijeme se računa prema virostišima, proštenjima, korizmi, ravna prema zvuku slabašnog čikerijanskog zvonca ili onog većeg, tavankutskog, a hodo-

časnici za cijenu prodanog bika kreću put Erdelja, Hrvatske ili Portugala. Zauzvrat, crkva i vjera pružaju utocišta: časne uzimaju siromašnu žensku djecu pod svoje, molitvenici su *glavna okripa za dušu*, a življene u vjeri vodi pomirenosti sa životom takvim kakav jest. Svaka isповijest u *Sagi* svjedoči o toj pomirenosti. Njezini likovi kao mantr variraju jednu misao: *Ne žalim se, šta je – tu je, ne svanjuva nikad prija jutra, kaže svit.*

Da ti monolozi nisu tek priče nsumično izvučene iz neke imaginarnе, sveobuhvatne bunjevačke *enciklopedije mrtvih*, nego su dio autorove promišljene pripovjedne strategije, pokazuje nam završni dijalog. Tim jedinim dijalogom, što ga u mraku bračne sobe vodi dvoje ostarjelih salašara, Lozika i Tome, Žigmanov ispisuje tri simbola svoje poetike i svoje politike (re)afirmacije bunjevačkog identiteta: javnost evokacije – kritička samorefleksija – nova samosvijest. Svaka polurečenica što je izgovara to dvoje ljudi, svako vrludanje njihovih misli od Mande do Eme, od Sive do Vranje i ostalih, već – u Bogu – upokojenih, utire mogući put za izlazak iz kolektivne, ne isključivo samoskrivljene, nezrelosti. Oni razgovaraju o siromaštvu iz kojega se može izići, o obrazovanju kao načinu samostvarenja, o endemskoj sklonosti opijanju i o lijenosti kao ishodištim osobnih i obiteljskih tragedija, o manama svećenika, toplini porodičnih odnosa, o važnosti poticanja čovjeka na bolji život i o dokidanju šutnje o neugodnom. *Divanit, Tome, triba o svemu! Kad se izdizvani, onda ti budne štrogod jasnije. Onda može i zrilje razrišit kaku nevolju.* I dok su se monolozi poput jeke kretali unutar tjeskobnog prostora osobne naracije, u dijalogu se prvi put taj prostor otvara drugome i u njega se propušta svjetlo što ga donosi svako distancirano promatranje.

Jalova introvertiranost i nejaka društvena kohezija očito su vjerne sluškinje propadanja i rastakanja zajednice, pružaju nam autor *Sage o svitu koji nestaje*. Zato ih treba udomiti u inspirativnom kulturnom sjećanju i odvažiti se na modernizacijski potuhvat oblikovanja novoga smislenog okvira za razumijevanje sebe i svijeta. Toga, naravno, ne može biti bez otvorenog tematiziranja i kritičkog promišljanja svih identitet-skih sastavnica bunještine nekad i sad, i iz toga izvedene moderne samosvijesti. U tome je bit angažiranosti Žigmanovljeve proze, koja nastoji pružiti duboko osvještene, plodonosne i poticajne odgovore na mnoge izazove koje suvremenost neminovno postavlja pred sve male zajednice, pa tako i pred vojvodanske, u etnicitetu, vjeri i kulturi, rubne Hrvate.

Prostitucija intime

Srđan Sandić

Knjiga Davida Rieffa, sina Susan Sontag, izazvala je niz reakcija i veliku medijsku galamu, ali nije ništa drugo nego senzacionalističko unovčavanje smrti koje nam ne govori ništa bitno o velikoj spisateljici

David Rieff, *Swimming in a Sea of Death – a Son's Memoir*, Simon & Schuster, 2008.

Koliko je privatnost smrti važna stvar i koliko zapravo treba braniti integritet i dostoјanstvo smrti pitanje je koje se postavlja nakon čitanja posljednje knjige Davida Rieffa *Swimming in a Sea of Death – a Son's Memoir*. Rieff, sin Susan Sontag, piše o majčinim posljednjim danima, o njenoj hrabrosti i odluci da se izljeći, o negiranju i nužnosti prihvaćanja smrti. Umrla je od leukemije, a u životu se nekoliko puta borila s rakom i pobijedila ga. Knjiga na zanimljiv način pokazuje nespretnost odnosa sina i majke, koji se u njihovu slučaju očituje kroz sinovljevu nemogućnost davanja potpore u najtežim trenucima – pred smrt.

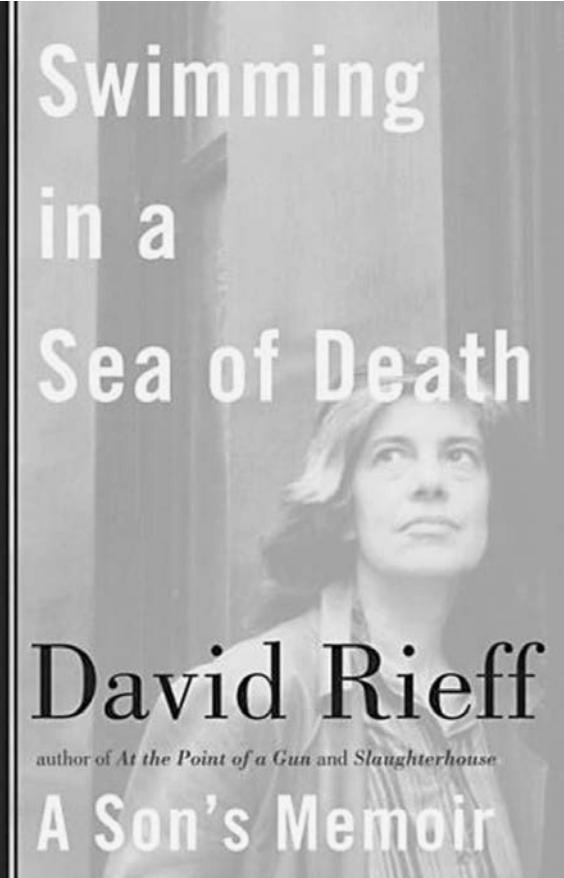
Poprilično suzdržanim jezikom Rieff ispisuje još jednu priču o težini traume koja se manifestira u onome što čovjek radi, u onome što ga okupira, u njegovu slučaju – u pisanju. Premda mu emotivni diskurs nije najsretniji odabir, hrabro se bacio u potvrat dekonstrukcije posljednjih mjeseci odnosa s majkom.

Unovčavanje smrti

Iako s pristojnom vremenskom distancicom (od četiri godine), vrlo neprijetno popularizira njenu smrt, što nije loše, ni nepotrebno, nego jednostavno neukusno. Ako govorimo o načinu na koji je knjiga napisana, on je "popularno-američki". Šturi, jednostavan, siromašan jezik s opisima poput loših *headlinea* CNN-ovih vijesti. Travestija posebnosti njezine smrti spram svih drugih toga istog dana nešto je čime se valja malo ozbiljnije pozabaviti. Kao kada je umro Roland Barthes pa je u francuskom tisku objavljen naslov *Smrt Rolanda Barthesa* umjesto *Roland Barthes je umro*.

Brutalno unovčavanje smrti tipičnim senzacionalističkim načinom (tipičnim prvenstveno za američko tržiste) prepričavanja najintimnijih trenutaka posljednjih dana života nešto je s čime se ne mogu pomiriti. Smatram da prostitucija tog tipa sadržaja ima smisla jedino kada se radi o golom preživljavanju, a ne o običnoj potrebi za vidljivošću, običnom isticanju pripadanja: on je sin Susan Sontag, a Susan Sontag je njegova majka – tek toliko da ne zaboravite. Kao što je prepričavanje šoka i traume bezvrijedno ako u tom prepričavanju nisi u stanju pronaći opće mjesto u kojem se potencijalni čitatelji mogu prepoznati. Sve ispod toga jest obično piskaranje piskaranja radi. Uzaludno trošenje papira i loš marketing važne situacije, smrti rođene majke, smrti važne teoretičarke, značajne spisateljice.

Ispisivanje memoara, što je bio počušaj (barem ako je suditi po naslovu) Davida Rieffa, završilo je poprilično neslavno, jer se doista ne radi o memorima, sadržaj ne kohabitira s najavom i zadanim očekivanjima koje svaka navija nosi u sebi. Na opću žalost mrtvih,

važnih i slavnih, rijetko se kada dogodi dobra i kvalitetna biografija, neovisno o tome koliko je faktografski točna.

Tko je uopće David Rieff?

David Rieff, inače poznati američki novinar, napisao je nekoliko knjiga koje nikada nisu doživjele jaču vidljivost i/ili uspjeh. Stil kojim je pisana ova nazalost se svodi na zajednički nazivnik loše beletristike što svojim rukopisom iskazuje samo još jedan oblik emotivne prostitucije, u kojoj se autor loše snalazi. Trenutak u kojem pokušava razjasniti majčin strah od smrti završava također vrlo neslavno.

Parafraza tog primjera glasi: sve dok je ona pozitivno razmišljala, pokušavala se veseliti i raditi stvari koje voli – poput pisanja – duboko u sebi ignorirala je mogućnost vlastite smrti i smrti uopće. Recimo da je taj detalj, fenomen strahovanja pred nepoznatim, vlastitim smrtnostima u ovom konkretnom primjeru, možda i "najdublji trenutak". Sin se ponajmanje bavi majkom u svojoj knjizi o majci, on u centar zbivanja stavlja svoj

strah i svoju ulogu zabavljača, nekoga tko ima zadatak njoj pomoći odagnati teške misli.

Kao dobar novinar iznenadjuće se loše (pa čak i za laičke poznavatelje engleskog jezika) koristi novoskovanim frazama. Pritom se bavi općim mjestima koja vrlo nesigurno stavlja u subjektivni kontekst repetitivnim propitivanjem: "Jesam li mogao učiniti više?" Možda je jedina važna poruka koju je ova knjiga uspjela odaslati primjer odnosa lječnika i pacijentice kakav ne bi trebao biti, kroz prikriven savjet doktorima medicine: pokušajte ne biti pregrubi u objašnjanju dijagnoze svojim pacijentima.

Umjesto sina – Sontag!

Kako sam krajnje razočaran knjigom koja će, navodno, doživjeti i hrvatski prijevod, uzimam si za pravo reći još nešto o jednom divnom, kod nas nedovoljno zapaženom djelu Susan Sontag, *I, etcetera* – zbirci kratki priča iz 1977. godine – kao mogućem prijedlogu za prevodenje umjesto sinove knjige. Radi se o vrlo zanimljivom naslovu u kojem je moguće razlikovati više narativnih postupaka. U procesima njihova ostvarivanja Sontag je vidjela esenciju pripovjedačkog djelovanja i stvaralaštva – kako je kasnije objašnjavala.

Spomenuta zborka sažima jednu sada već (možda?) prevladanu tradiciju narušavanja strukturalnih i formalnih zakonitosti pripovijedanja i oslikava važnu odliku njezina cijelokupnog narativnog pristupa i postupka. Pripovijetke *Projekt za put u Kinu*, *Putovanje bez vodiča*, *Posljednji izvještaj* i *Dvojnik* predstavljaju različite vidove one tendencije stvaranja moderne pripovijetke kakva danas prevladava u Americi i u svijetu. Preporučam: *I, etcetera*, a ne *Swimming in a Sea of death*.

Moderna galerija/Museum of Modern Art, Ljubljana, invites curators to enter for the "Igor Zabel Competition"

The winning project will be realized in June 2009 at the Mala galerija (Slovenska cesta 35).

The Igor Zabel Competition is to become an annual event dedicated to curatorial research in contemporary art.

Your entry must include:

- a description of the proposed project,
- a concept of the show or an outline of a short catalogue essay,
- your biographical data,
- a financial break-down of the costs,
- and visual documentation.

(The documentation will not be returned.)

Please send your entries by regular mail to Moderna galerija, Tomšičeva 14, SI-1000 Ljubljana, Slovenia, by 1 March 2009, with the annotation "Za Termin Igor Zabela" on the envelope.

The proposals will be reviewed by an international panel, and the selection made by 15 March 2009.

Additional information: Igor Spanjol, phone +386-1-24 16 841, igor.spanjol@mg-lj.si

Iako s pristojnom vremenskom distancicom, Rieff vrlo nepristojno popularizira majčinu smrt, što nije loše, ni nepotrebno, nego jednostavno neukusno. Ako govorimo o načinu na koji je knjiga napisana, on je "popularno-američki". Šturi, jednostavan, siromašan jezik s opisima poput loših *headlinea* CNN-ovih vijesti

Razbojnici i ljubavnici

Hrvoje Sarkotić

Nakon gotovo pedeset godina dobili smo novi prijevod Vladislava Vančure, jednoga od najvažnijih čeških pisaca dvadesetog stoljeća. *Markéta Lazarová* kroz priču o srednjovjekovnom sukobu dvije hajdučke obitelji donosi kritiku tendencija modernističkog romana

Vladislav Vančura, *Markéta Lazarová*, s češkoga prevela Dubravka Dorotić Sesar; Naklada MD, Zagreb, 2008.

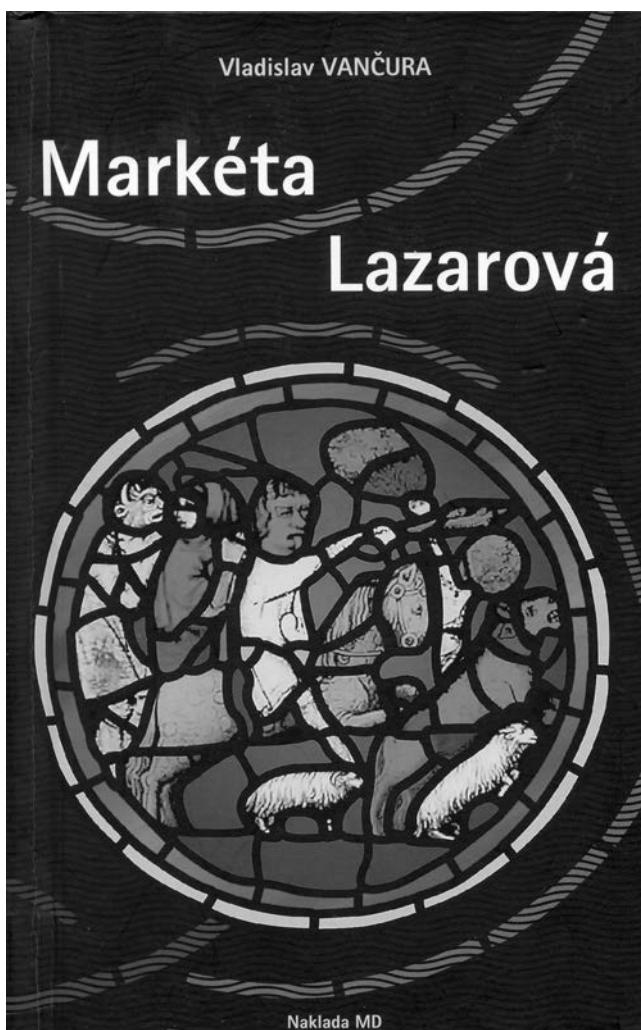
Razbojnici su zbog svojih snažnih osjećaja i strasti za Vančuru idealna suprotnost prevelikoj osjećajnosti i izgubljenosti suvremenog čovjeka što je glavna karakteristika modernističkog psihološkog romana Vančurina vremena. Svojim glavnim osobinama poslužili su razbojnici Vančuri i kao argument u borbi za novi životni stil i novog čovjeka s aktivnim odnosom prema životu

Roman *Markéta Lazarová* češkoga prozaika Vladislava Vančure (1891. – 1942.) zauzima treće mjesto na listi najvažnijih djela češke književnosti 20. stoljeća. Visoku poziciju na toj listi, ali i veliku popularnost među Česima, zaslužio je Vančura svojim doprinosom razvoju češke književnosti međuromača. Taj se doprinos temelji na uskladljivanju razgovornog češkog jezika i arhaičnih jezičnih uzora humanističkog zlatnog doba. Svojim specifičnim stilom stekao je poklonike u Češkoj, ali zbog toga su njegova djela teže prevodiva i to je razlog njegove nedostupnosti u inozemstvu. Dokaz je tomu da je, do novog prijevoda Dubravke Dorotić Sesar, Vančura posljednji put objavljen na hrvatskom jeziku prije gotovo 50 godina (Jonkeov prijevod romana *Biteg u Budim* iz 1961.).

Priča o hajducima

Roman Vladislava Vančure *Markéta Lazarová* baladična je priča o ljubavi, smrti, hrabrosti, kukavičku i izdaji. Iako je autor posegnuo za materijom povjesnog romana, nije pisao o najvažnijim povjesnim dogadjajima svoga naroda, već se zadržao na lokalnoj, epizodnoj temi, dok je inspiraciju za svoju priču pronašao u srednjovjekovnoj kronici vlastite obitelji (obitelj Vančura iz Řechnica). Tako njegovi junaci nisu hrabri i časni vitezovi i vladari, nego dvije hajdučke obitelji: Kozlíka iz Roháčka i Lazara iz Obořista.

Priča započinje sukobom Kozlíkove i Lazarove obitelji u vrijeme kada kralj pokreće rat kako bi svoju zemlju oslobođio stalne opasnosti koja prijeti od te dvije hajdučke obitelji. Ipak u središtu priče nalaze se ljubavni odnosi glavnih junaka. Kozlíkov sin Mikoláš oteo je iz osvete za primljene batine Lazarovu kćer Markétu, učinio je svojom ljubavnicom i tako u njoj pokrenuo unutarnji sukob između ljubavi i sreće s jedne, te osjećaja dužnosti i vjere s druge strane. Naime, djevojku je njezin otac obećao Bogu! Čitatelj također prati i ljubavnu priču mladog grofa Kristiána kojeg su zarobili razbojnici i divlje Kozlíkove kćeri Alexandre. U pozadini ljubavnih odnosa Mikoláša i Markéte, odnosno Kristiána i Alexandre, odvija se niz borbi iškusnih kraljevih vojnika,

predvođenih sposobnim i hrabrim kapetanom Pivom, i okrutnih razbojnika. Vančura nastavlja svoju priču susretom mladog grofa s ocem koji završava svadom Markéte s njezinim ocem Lazarom koji je razočaran jer se njegova kći više ne može posvetiti Bogu kako je to on umjesto nje odlučio, te Markétinim odlaskom u samostan.

Polemika s buržujskom literaturom

Pri kraju slijedi niz krvavih sukoba i tragičnih događaja kao što su Kristiánovo ludilo i smrt od ruke njegove ljubljene Alexandre, pogubljenje Mikoláša i Kozlíka nakon neuspjeli Mikoláševa pokušaja da spasí oca iz tamnice i Alexandrinim samoubojstvom nakon što je rodila Kristiánova sina. Roman ipak završava nadom u novi i bolji život (Markéta preuzima brigu o Alexandrinu i Kristiánovu sinu te ga odgaja uz Mikoláševa i svog sina), a ne krvavim sukobima, neprijateljstvom i smrću.

Važno je naglasiti da *Markéta Lazarová* postupno iz pustolovnog prelazi u ljubavni roman, jer najvažnije elemente, odnosno motive pustolovnog romana (otmica, ljubava na prvi pogled, rastanak ljubavnika, lutanje, potraga i potjera) zamjenjuju daljnji razvoj ljubavne priče. Vančura svoje likove ne prepusta sudbini, već ih kroz trivijalne elemente pustolovnog romana dovodi u susret s okrutnošću svijeta u kojem ti likovi mlađih ljubavnika Mikoláša i Markéte te Kristiána i Alexandre žive.

Romanom *Markéta Lazarová* autor polemizira sa suvremenim buržujskim društvom i njegovom literaturom. Osim neslaganja s relati-

vističkim shvaćanjem čovjeka i analitičkom skepsom psihološkog romana modernizma, istaknuo je Vančura i položaj čovjeka u vremenu trivijalnih i pogrešnih vrijednosti. Inspiraciju za svoje djelo pronašao je u srednjem vijeku, dobu koje za njega ne predstavlja samo vrijeme junačkih djela i krvavih konfliktata, nego i vrijeme ljudi ispunjenih snažnim osjećajima koji žive život punim plućima. Članovi obitelji Kozlíka i Lazara ne zanimaju Vančuru kao predstavnici socijalno degradirana sloja društva, nego kao nositelji određenih osobina i vrijednosti. Razbojnici su zbog svojih snažnih osjećaja i strasti za Vančuru idealna suprotnost prevelikoj osjećajnosti i izgubljenosti suvremenog čovjeka, što je glavna karakteristika modernističkog psihološkog romana Vančurina vremena. Svojim glavnim osobinama poslužili su razbojnici Vančuri i kao argument u borbi za novi životni stil i novog čovjeka s aktivnim odnosom prema životu.

Citatelji postaju likovi

Jedno od najvažnijih obilježja Vančurina romana jest i pripovjedač koji postaje jedan od aktera priče, a likovi i radnja predmet su njegove refleksije, komentara i kritike. Stil pripovijedanja temelji se na nizu metafora koje donose priči liričnost, ali potiču i razvitak pripovijedanja; na emocionalnom odnosu prema likovima (naklonjen je Mikolášu, te ženskim junakinjama Markéti i Alexandri zbog iskrene strastvenosti i "grešnosti", dok preosjetljivog kukavice Kristiána ironično komentira i kritizira); na dijalogu s likovima, Bogom, ali i čitateljima, koji također postaju likovi romana (čitateljima se obraća s poštovanjem i nizom umilnih pridjeva); na isprekidanosti vremena radnje (ista epizoda opisuje se iz različite perspektive, npr. isti događaj slušamo najprije iz perspektive vojnika, a zatim iz perspektive hajduka); na leksičkim i sintaktičkim promjenama, te gramatičkim preskočima (promjena epskog preterita u prezent, promjene subjekta i objekta u istoj rečenici). Jedna od karakteristika Vančurina pripovjedačkog stila jest i ta da pripovjedač stilizira priču tako da se radnja odvija upravo pred očima čitatelja, a ne tako kao da se već sve dogodilo, pa da se prepričavaju već prošli događaji.

Jedno od najvažnijih i najuspjelijih djela Vladislava Vančure *Markéta Lazarová* objavljeno je na hrvatskom zahvaljujući majstorskom prijevodu Dubravke Dorotić Sesar, koja je istaknula da je Vančurin komplikiran jezik i neujednačen izbor riječi pun lirske poetizama, arhaizama, latiničama i vulgarizama (često i u istoj rečenici) uz nizove sastavnih rečenica bio najteži prevoditeljski zadatak. Ta izjava potvrđuje već poznatu činjenicu da je Vančura bio istinski čarobnjak riječi. ■

O psima i ljudima

Maja Pasarić

Kratki roman mladog zagrebačkog autora koji već nekoliko godina objavljuje pod pseudonimom Bernard Jan govori o prividno bezbrižnu odrastanju jednog dječaka u malom američkom gradiću, pokraj rijeke January

Bernard Jan, *January River*, Epifanija, Zagreb, 2007.

Pod pseudonimom Bernard Jan krije se mladi zagrebački autor, a *January River* nije njegov prvi, a ni posljednji objavljeni roman. Čitateljskoj publici predstavio se još devedesetih godina naslovima *Andeo moga rata* (1992), *Svetla umirućega grada* (1992) i *Priča o Luki* (1997). Autorova posvećenost aktivističkom djelovanju za prava životinja ostavlja traga u njegovu djelu *Potraži me ispod duge*, objavljenom 2004, a zatim ponovo izdanom 2008. godine. Okarakteriziran kao radikalna animalistička književnost, taj nas roman kroz oči ne-ljudskih životinja suočava s okrutnom stvarnošću pokolja grenlandske tuljana u svrhu ekonomskog iskorištavanja krvna i ponovno podsjeća na vječiti bolni razdor između čovjeka i prirode. Čini se da od tog trenutka tematiziranje odnosa čovjeka i životinje postaje nezaobilaznim motivom književnog stvaralaštva Bernarda Jana. Tako, na primjer, autor posljednji objavljeni roman *Svijet bez boja* (2008), temeljen na autobiografskim doživljajima, svjedoči o onoj ljepšoj strani odnosa čovjeka i životinje, čija se obostrana ljubav i prijateljstvo iščitava kroz priču o čovjeku i njegovu mačku. Kratki roman *January River*, nastao godinu prije, 2007, govori o prividno bezbrižnu odrastanju jednog dječaka u malom američkom gradiću. Na njegovu će se životnom putu među ostalim naći prevrtljiva rijeka January River i jedan pas.

Utočište u vodi

Voda nas privlači, želimo joj biti što bliže i osjetiti njenu moć. Za sebe veže sjećanja, upija dobro i loše, pročišćava, ali ne odnosi u zaborav. Voda nas može vratiti u prošlost i pomoći nje možemo doživjeti davno minule osjećaje. Stoga nas ona nikada ne ostavlja ravnodušnima. Pored nje smo sretni ili tužni, a naši osjećaji snagom magneta izlaze na površinu. U vodi želimo sa sebe skinuti sve što nam ne pripada, što nije dobro za nas a zatim joj se prepustiti i pronaći utocište. To je upravo ono što čini glavni junak na početku ovog kratkog romana. Taj trenutak autor odabire kao uvod u događaje iz njegove prošlosti. Za

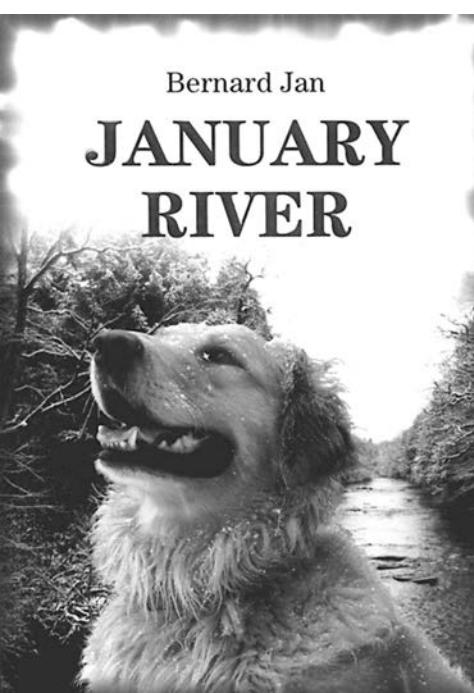
prekrasna sunčana dana bol Ethana McCoya ponovo je ovdje, pored rijeke; svaka se rana proživljava još jedanput, a disanje traži odrešenje. Emocije i nagon vode ga do stapanja s rijekom.

Uz velike rijeke kao okosnice života nicali su gradovi i rasle brojne civilizacije. Odrastanje Ethana McCoya iz malog Greenfielda u Nebraski započelo je uz *January River*. Rijeka je ta hirovita sila uz koju se mijenja njegov život, bilo da uz nju provodi svoje bezbrižne dječačke dane u splavarenju, pronalazi ranjena psa ili da u njoj zauvijek gubi prijatelja. Nakon toga rijeka mu se uvlači u podsvijest i san kao neumoljiva protagonistica noćnih mora, zatim se na mostu iznad nje neočekivano zaljubljuje te naposljetku u njezinu vodenom zagrljaju traži olakšanje i snagu za nastavak života. Kao i svaka druga rijeka i *January River* daje život, ali ga i odnosi. Ona je poticaj glavnem junaku, ali ga povremeno i preplavljuje te zahtjeva od njega odolijevanje snažnim strujama.

Idila Nebraske

January River priča je o odrastanju i najbolnjem trenutku naših života - trenutku kada prestajemo biti djeca. Autor je ovdje nepogrešivo istaknuo: "Neki ljudi imaju sreću pa odrastu u za to predvideno vrijeme. Nekima se dječaštvo produži i oni odrastu kasnije. Neki nikada ne odrastu - oni zauvijek ostanu djeca. A neki odrastu prije nego što su i shvatili što život znači." Ova nas priča podsjeća da smo kao ljudska bića ovisni jedni o drugima, ali jednakako tako i o prirodi; govori i o izborima koje činimo, njihovoj uvjetovanosti kao i onim osobama koje u ključnim trenucima stope uz nas.

Na početku pratimo, kako se čini, bezbrižno odrastanje Ethana McCoya, njegova brata i prijatelja, koje prijavljuje smješta u pitomi i maleni Greenfield, Nebraski. Vrijeme radnje, šezdesete godine prošlog stoljeća i njihove dominatne političke i kulturne karakteristike spominju se samo kao usputne kulise događaja, no bitno ne određuju radnju romana niti utjecu na njegove protagoniste. Glavne likove okružuje priroda u još uvijek nesputanu odnosu - s farmama i hambarima - te gotovo nestvarno idilična sredina malog grada. Takvima se ponekad doimaju i njihove obitelji: neporočne su, marljive i pune razumijevanja; očevi razborito vode glavnu riječ učeći svoju djecu vjeri, iskrenosti i pružanjem podrške dok se majke čine bezglasnima. U takvoj skrbnoj, srdačnoj i toploj obitelji odrasta i glavni junak, čije doživljaje i unutarnji svijet Bernard Jan vješto razvija opisujući dječakove odnose s okolinom, članovima obitelji i prijateljima. Dojmljiva je Ethanova privrženost starijem bratu, a njihov se odnos, temeljen na podrišci i razumijevanju, proteže kroz cijelu priču. I priroda zauzima važno mjesto u životu glavnog junaka. Za njega je ona više od pukih prizora koji uljepšavaju svakodnevnicu stanovnika Greenfielda, on je osjeća svim svojim bićem.

Odrastanje Ethana McCoya iz malog Greenfielda u Nebraski započelo je uz *January River*. Rijeka je ta hirovita sila uz koju se mijenja njegov život, bilo da uz nju provodi svoje bezbrižne dječačke dane u splavarenju, pronalazi ranjena psa ili da u njoj zauvijek gubi prijatelja

na kušnji. Prenda dječaka preplavljuju osjećaji, on ostaje pribran i odlučan u svojoj namjeri da mu pomogne. Autor opisuje njegovu brigu za ranjenu životinju, čvrstu vjeru u snagu i oporavak psa, osjećaj njihove međusobne povezanosti te ostvarivanje iznimna prijateljskog odnosa koji će obilježiti ostanak djetinjstva Ethana McCoya. Kada životinja uđe u čovjekov život, u njega ulaze i emocije od kojih se nemoguće ogradići. U trenutku odluke da pruži pomoć ranjenu psu dječak ne razmišlja o mogućim posljedicama tog čina. Snažni osjećaji tek će doći: briga o tome hoće li pas preživjeti, hoće li ga moći zadržati, sreća ostvarenoga prijateljstva ali i slomljeno srce zbog smrti koju mu nanosi osvetoljubivi dječak. Kada sa životinjama ostvarujemo bliske odnose, one nas ne mogu ostaviti ravnodušnima, a njihova je smrt jednaka gubitku svake druge voljene osobe. S takvim gubicima autor će suočiti svog glavnog junaka još nekoliko puta tijekom njegova života. Nedugo nakon što je na obalama *January River* jedan život spašen - drugi nestaje, a tada završava i jedno djetinjstvo u Greenfieldu.

Svetla velegrada

Naćini na koje se nosimo s osobnim tragedijama različiti su, ali svi kao da zahtijevaju neki novi početak. Priopovjedač progovara i o tome da se u takvim trenucima pronađe dijelovi osobnosti za koje se nije ni slutilo da postoje, a u budućnosti će imati značajna utjecaja na naš život. Nakon što je dječaka suočio sa smrću dvojice najboljih prijatelja, pružio mu utjehu u jednom novom svijetu - svijetu književnosti, on mu otvara put za odlazak iz rodnog mjesta i početak novog života. Time kao da započinje drugi dio romana u kojem se pitomom Greenfieldu suprotstavlja naizgled hladniji svijet New Yorka. Svijet u kojem vlasti užurbanost, ali isto tako i obilje mogućnosti. U njemu protagonist počinje graditi novi život, pronađi posao u vegetarijanskom restoranu, a zatim, neočekivano, ostvaruje i karijeru književnika. New York je također mjesto za romansu koja je čitatelju približena kroz snažnu i toplu ljubavnu priču, ujedno i najdojmljiviju okosnicu drugog dijela romana. Njome autor poručuje da u svijetu žurbe i sve hladnijih međuljudskih odnosa ima mjesta i za toplinu te snažne i iskrene ljubavi koje mijenjaju život i zbog kojih sve drugo ima smisla. No autor ponovno suočava glavnog lika s gubitkom voljenih osoba, ovoga puta možda i najvećim.

Glavni junaci Bernarda Jana u ovom kratkom romanu jednostavni su i nadavne dojmljivci likovi. Zajubljenici u prirodu, u vodu, u brodove, u ljudsku toplinu, zajubljenici u život. Njihovi se životi bez predaha vrte u kolu sreće, od ljubavi do smrti i ponovno ispočetka. Kažu da je voda presnažan element da bismo je iz njenoga prirodnog okruženja mogli prenijeti u svoj prostor. No zato u njega možemo unijeti *January River*, prisjetiti se djetinjstva i ponovno osnažiti. ▀

Dvije priče

Ivan Potić**Buka i strijes**

- Jebo i jekavicu! - povikao je Njarko Sitar Prepodob, jedan od marginalaca sa velikim mudima, poslednji urbani lik u selu. Odlučio je da gaji konoplju i gljive ludare, nosio veliki slameni šešir i hodao go i bos po selu, čak i u novembru. Sreo sam ispred konjušnice, gde je obično sakupljao potkovice i popunjavao tikete.

- Njarko - rekao sam - Nisam spavao već tri dana. Stalno buše u mom komšiluku, burgijaju, lupaju... Baba i deda se svadaju u stanu do mog, a Nebojsa odozdo pušta death-metal po ceo dan. Ja sam introvert sa pojačanim neuroticizmom, kao i ti, znaš da mi je teško da zaspim...

- Ja nisam introvert - rekao je Njarko. - Pervert, možda... Delinkvent - gotovo izvesno. Ali, umem bar da se opustim. I boli me drovo za V srpski ustanak. Ja sam ti, burazeru, skapirao kako ovde stoje stvari.

- Pa čekaj, nije valjda da je konzumiranje tih travu jedini izlaz. A istočnjačka meditacija? A zagledanje u sopstvenu dušu, bičevanje i post? A sedenje u pećini u društvu slepih miševa i srpskih akademika?

- Ma, nije to jedini izlaz. Možeš da zagnjuriš glavu u onu septičku jamu i da ti bude bolje. Moraš da se isključiš.

- Kako bre da se isključim - rekao sam. - Kako se to radi?

- Bleneš u jednu tačku i ne trepčeš. Kad ti postane toplo u slepočnicama, lapiš se u celo tri puta otvorenom šakom.

- I to je to.

- Ma nije. Posle toga treba da popiješ litar alkoholnog pića naškap. Možeš u alkohol i da umačeš hleb. Tek posle toga, bićeš stvarno sposoban da ne reaguješ na uticaje iz spoljnog sveta.

- Ali, Njarko - rekao sam - Ja ne želim da postanem kamen, meni je samo potreban tajm-aut od stvarnosti.

- Aha - rekao je Njarko. Onda korov, gljive i zemni gas. Mada, ne bih ti to preporučio. To je za ekstroverte.

- Imaš li neki čep za usi viška? - upitao sam.

- Imam smrdljivu čarapu. Hoćeš?

- Imam i ja smrdljivu, šta će mi. Čepići su mali, fini, od sundera.

- I čarapa je mala, fina, od sundjera.

- Možda može potkovica da se na-

gura u uvo - rekoh. - Daj da probam. Prodavačica u Maksiju me je čudno gledala. Potkovica mi je virila iz uva, ali uprkos tome, jasno sam čuo veliki hit Van Morisona *Crazy Love*. Kupio sam tunjevinu, šampinjone, veliku plastičnu lutku, knjigu o Žučku, pelene, mašinku, gumene metke i 300 grama parizeru.

Kad sam došao kući, video sam kako su mi burgije plafon pretvorile u švajcarski sir. Veliki kran sa betonskim pločama stajao je nasred kuhinje, a oko njega je nekoliko monaha klečalo.

- Bog je ljubav - gororili su tiho.

Posle toga je izvesno vreme bilo mirno. Čekao sam da kap vode sa slavine, koja je inače neprestano curila, padne i izazove eksploziju.

- Čini mi se da beba plače - reče mi monah sa plavim očima.

Izvadio sam potkovicu iz ušiju i ote-turao se do sobe. Tamo, u sobi, čekalo me je iznenadenje.

Grupa uniformisanih ljudi okružila je kolevku. Neki su drzali zvečke, neki pravili smešne face, neki izbuljeni plazili jezike i ispuštali zvuke.

Shvatio sam da će mi tako biti do kraja života, da neće biti mira i spokojna u ovoj našoj košnici, da ne živim na pustom ostrvu i da je nemoguće biti izolovan sve vreme.

Pozvao sam ih u kuhinju, isekao im tortu i počeo da se ponašam onako kako društvene konvencije nalažu. Možda su oni ljudi oko kolevke bili sve što mi je u životu ostalo. Možda je neophodno da ih zavolim, makar mi se betonske ploče srušile na glavu.

- Najmiliji mojo! - rekao sam. - 3 287 256 decibela ne mogu nam ništa!

Monasi su u međuvremenu pojeli tortu, ustali sa poda i otišli. Dakle, kome je do tišine, treba da ode u manastir. Pomislio sam na Njarka, koji je poslednji rođendan slavio pre tridesetak godina, u vreme dok ekstazi još nije bio izmišljen. U glavi sam stvorio njegov lik, *njegove dobre, tužne oči, široki nos i rupicu na bradi*. Da je tu sigurno bi mi rekao da pustim burgije i čekić u svoje srce, da iskuliram, da je život samo kratkotrajni bljesak i šum.

Eh, Njarko, Njarko, lako je tebi.

Treba talenta za sreću.

Marin Abramović za predsednika

Opaki virus geopolitičkog pseudo-angažmana uvukao mi se u guzicu i ne da mi mira. Tu, u sadejstvu sa otužnim ukusom progutanih reči, čini raznorazna zlodela. U guzici već žive bakterije i nije ni čudo što mi je crevna flora narušena. A i pun mi je kurac političara, izbora i strateških pravaca kojima ćemo posle izbora krenuti. Koliko mogu da vidim, zemlja se otvorila. Kažu da postavljaju cevi, ali ja sumnjam.

U jednoj od takvih rupa performans izvodi moj drug Dragoljub. Performans se sastoji u tome što pokušava da od prolaznika izmoli uže, istovremeno izvikujući parole socijalizma. Tu u kanalu je već nekoliko dana. Vidno smršao, izbuljenih očiju, ne da svoj umetnički integritet i ljudsko dostojanstvo.

- Ne vredi, Dragoljube - kažem mu. Nema više onih koji razumeju tvoj sofisticirani umetnički čin. Ovi šakojadiči gutajuigrani program RTS-a, travestije sa Pinka i "grupni seks" sa B92 i FOX-a. Zemlja nam se pretvorila u svinjac. Kome se dokazuješ?

- "Marin Abramović za predsednika" - razdrojao se Dragoljub. - "Rašu za premijera!" - "Dole Habsburgovci!" Nažalost, glas mu je bio slabšakan, a poruke nisu ništa značile glasačkom telu. A glasačko telo samo je amorfna masa, rulja koja može da se homogenizuje zapaljivim govorima političkih lidera, ogrežnih u porocima svake vrste. Jedan od njih je stajao na bageru, nekoliko metara dalje i mahao rukama.

- Ja sam kralj guštera! - vikao je, i izgleda da je to delovalo na masu. - Ne daju nam da pečemo vola na centru! - ponavljao je svoju mantru. - Ne daju nam da pečemo vola na centru - čulo se iz mase.

Masa je zatim grunula u školu i od nje napravila kafanu. Rupe na asfaltu su se potom grupisale i napravile jednu veliku rupu. Dragoljub je bio sve zabrinutiji, kako za izvodačke kulturnih radova, tako i za putare, konzumente kulture i svoju babu, koja je već dvaput lomiла nogu zbog lošeg asfalta.

- Ja ču ti baciti uže - rekao sam Dragoljubu. - Proćiće i njihovo.

- Majku im jeberem - rekao je Dragoljub i zavezao uže oko pojasa. Primetio sam da je u utrobi zemlje bio vrlo kreativan. Urežani pentagrami oko pupka, slepljeni kapci,

plavi prstenovi od psećih ogrlica oko vrata, tetovaže pelagonijskih muflona na podlakticama...

Posle smo u školi pili grejanu rakiju i evocirali uspomene: paljenje Rajhstaga, paljenje Skupštine, paljenje Rima, paljenje strnjike pored puta za Staru planinu... Dragoljub je bio vidno uzneniren. Bio je školovan glumac i talentovani likovni umetnik. Nije mu bilo svejedno što su mu pozorište zatvorili, a nijednu svoju sliku nije uspeo da proda još od 1899. godine.

Dok smo pili, povremeno smo bacali pogled na rupu pod našim nogama. Dizali smo noge na šamlice, za svaki slučaj. Kad je došlo vreme da odemo kući da se izbjujemo, više nije ni bilo ulice, samo jedna velika rupa ispred kafane. Iz nje su dolazili glasovi koje smo prepoznавали: glas onog političara, glas Dragoljubove babe, glas Stjarta Litala, Lajkin lavež, čak i moj glas iz srednjoškolskih dana. Dragoljub mi reče da je ovaj kraj performansa.

- Paži, kad bi iko od ovih koji će nas nadživeti imao mozak, mogao bi da kaže kako je ova fina metaforičnost našeg propadanja zaista predstavljena na jedan rafiniran, poetski način. Znaš, čini mi se da reči uvek naruše svečanu tišinu propadanja. Zbog toga ja idem kući, a ti izmi ovaj konopac i upotrebi ga na najbolji mogući način.

Dragoljub je zakoračio ka rupi. Dok je propadao, razmišljao sam o tome koliko je ovakvih divnih, dragocenih osoba nestalo poslednjih godina. Želeo sam da verujem da je njihovo nestajanje deo njihovog performansa, ili naprosto posledica rasedanja tla.

- Ne daju nam da pečemo vola - čulo se iz rupe, dok sam obmotavao uže oko struka i na glavu stavljao šlem.

Ivan Potić, rođen 1972. godine u Zaječaru, osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnom gradu. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu, odsjek Povijest umjetnosti. Autor je tri prozna djela – knjiga kratkih priča *Vratolomije* (2003), u izdanju Matice srpske iz Novog Sada i *To što je stvorilo čoveka* (2005), u izdanju Filipa Višnjića iz Beograda, koja je u godišnjem pregledu Vase Pavkovića u listu *Danas* (decembar 2005) uvrštena u deset najboljih priповjedačkih knjiga u toj godini, a treća mu se prozna knjiga pojavila u maju u izdanju Književnog društva Sveti Sava. Priče i poeziju objavljivao je u brojnim srpskim časopisima. Prevođen na poljski jezik. Autor songa za zaječarsku Gitarijadu, dobitnik Politikine nagrade za najperspektivniji bend 1991. godine. Autor mnogih kataloga, organizator izložbi, jedan od osnivača festivala alternativne kulture Zalet. Radio honorarno kao novinar (019) i kao radio-voditelj. Pjevač je *Slama*. Trenutačno je zaposlen u Istoriskom arhivu Timočka krajina kao bibliotekar.

Aspekti arhetipa

Verena Kast

Verena Kast, profesorica psihologije na Sveučilištu u Zürichu, pokazuje da se pod "konsteliranjem arhetipa" misli da je neki određeni arhetip postao značajan za naš život te da ga je moguće doživjeti u snovima i konstelacijama kompleksa, da isti upravlja našim interesima i odnosima, kao i da možda u određenoj mjeri utječe i na materiju

Ernst Bloch bio je jedan od najvećih Jungovih kritičara čija se kritika ponajviše odnosi na pojam arhetipa. U svojoj knjizi *Das Prinzip Hoffnung (Princip nada)* omalovažio je Jungovo učenje koje je argumentirao nepravedno i nevjerojatno emocionalno, uzravljajući se i dvadeset godina nakon Jungove smrti zbog tog "ciriškog heretika". A tako se omalovažava samo netko kome smo bliski.

Blochova kritika Jungove teorije arhetipa

Blochovi su prigovori sljedeći: arhetip je nešto ultrakonzervativno i užasno regresivno, čovječanstvo se na taj način uopće ne bi moglo razvijati niti bi moglo doći do ikakvih političkih promjena, a potom dodaje da je Jung potpuno pogrešno shvatio arhetip vidjevši u njemu svekolik utopijski potencijal i fantaziju koja bi mogla izmijeniti budućnost. Pritom je govorio o "arhetipski začahurenoj nadi". Bloch je, prema tome, izdvojio onaj arhetip na koji, dakako, nailazimo u Jungu, naime da ljudi vazda ostaju isti – i to milijunima godina – dok je onaj drugi prema kojemu iz tog duševnog uzroka proizlazi i kreativni impuls koji je strukturalno određen arhetipom previdio, odnosno reklamirao za sebe. Jung na različitim mjestima govorio o tome da nesvesno nije samo "historijska danost već i da generira kreativni impuls" (Jung, *Die Struktur der Seele*, Sabrana djela 8 § 339). Nadalje govorio o tome da se stvaralački proces sastoji od "nesvesne revitalizacije arhetipa, kao i razvoja i uobličenja istoga sve do dovršenog djela", s time da je "uobličenje praiskonske slike (...) takoreći prijevod na jezik sadašnjosti" (Jung, *Analytische Psychologie und dichterisches Kunstwerk*, Sabrana djela 15 § 130). Prema njemu se reaktualiziraju upravo oni arhetipovi koji najviše nedostaju duhu vremena te ih se interpretira u duhu tog vremena, dakle da se tom duhu vremena moraju pridodati oni elementi koji su bili zanemareni. Prema mojoj procjeni, Blochova nedopustiva kritika ipak je važna jer se Jungovoj psihologiji poriče stanovita politička relevantnost. Takvo pomanjkanje političke relevan-

tnosti, ukoliko se još nije pokazala na djelu, ne bi se smjelo dovoditi u vezu s arhetipom koliko sa sklonosću da se vanjski svijet, politički svijet i njegovi interesi shvaćaju manje važnim od onoga unutarnjega te da je proces individuacije, s jedne strane, istina, unutarnji proces integracije, dok je s druge strane također proces vanjskih odnosa. Upravo ako je točno da se arhetipske konstelacije mogu strukturirati u smislu samoregulacije, trebalo bi biti moguće objediniti arhetipske slike različitih ljudi koje su aktualno konstelirane ne bi li se pristupilo temi kao što je, primjerice, "ugrožena priroda". Arhetipske konstelacije, prema mome iskustvu, strukturiraju se samo onda ako smo u intenzivnom odnosu s nekim čovjekom, stvari ili nekom vrstom ugroženosti. Kao strukturalni elementi kolektivnog nesvesnoga arhetipova su dinamični te preko osobnih kompleksa u vidu sadržaja individualnog nesvesnoga dopiru u našu svijest kao simboli. Stalno se postavlja pitanje ne može li se između individualnog nesvesnoga i onoga kolektivnoga zamisliti ništa drugo. Leopold Szondi je govorio o obiteljskom nesvesnoumu, a Erich Fromm postulirao je društveno nesvesno; te bi se pojmove lako moglo uvrstiti u Jungovu psihologiju, tim više što je Jung u studijama dijagnostičkih asocijacija govorio o takozvanim "obiteljskim kompleksima", dakle implicitno o obiteljskom nesvesnoumu. Mislim da je tipično da postoje kompleksi koji pogadaju cijelo društvo, odnosno barem jedan naraštaj. Tako, primjerice, imamo dojam da "sezdesetosmaši" ukazuju na sasvim određenu kolektivnu konstelaciju kompleksa koja ih je motivirala na djelovanje. Ili također možemo utvrditi da se trenutno mnogo radi na takozvanom kompleksu majke, što, prema mome iskustvu, nema veze samo s time da ljudi uglavnom imaju loša iskustva unutar iskustvene domene "majke". Pitamo li ih osobno, nerijetko se zna ispostaviti da su imali sasvim dobre majke. Prema tome, moguće je da je kompleks koji se odnosi na majku kolektivno problematičan, a u kolektivu svi sudjelujemo. Ako bismo htjeli uvesti pojam društvenog nesvesnog, tada to ne bismo trebali napraviti samo s obzirom na ono što je potisnuto i što se loše tretiralo, već svakako i u smislu da nešto novo želi izaći na svjetlost dana, da se želi integrirati u svijest, kao što je to, primjerice, trenutno slučaj s pozitivnim aspektom arhetipa majke.

Arhetipska konstelacija i odnosi

Postavlja se pitanje kada su arhetipske konstelacije spoznatljive. Budući da se kriju iza naših kompleksa, bile bi spoznatljive u svim onim situacijama u kojima se konsteliraju i kompleksi, iako bi tada bile u pozadini. U tom kontekstu Jung često govorio o regulativnom karakteru konstelacije arhetipova, kao i da se konsteliraju kada se svijest odviše udalji od svojih temelja. Iz iskustva bih rekla da se arhetipske konstelacije nerijetko konsteliraju u nekom odnosu.

Razvojnopsihološki, kod ovoga koncepta također valja pretpostaviti da se arhetip majke i oca reaktivira kroz odnose prema majci i ocu te da je obojen onom emocijom kojom su se te osobe pretežno doživljavale. S druge strane, također valja misliti i na to da se takvom aktivacijom arhetipova individualni roditelji, otkada je čovječanstva, preopterećuju zahtjevima koje postavljaju ti arhetipovi. Moguće je da postoje spontane arhetipske konstelacije koje su primjerene kreativnoj dimenziji arhetipa, iako se takve arhetipske konstelacije reaktiviraju kroz odnos prema nekom drugom čovjeku. Pritom je svaki put potreban određen stav svijesti koji je, kako mi se čini, vrlo točno izražen u slici čovjeka u bajkama. Junaci i junačinke iz bajki ponajprije uvijek čine ono što je u njihovoj moći (nakon nekoliko propalih pokušaja). Svojom Ja-svješću, dakle, nastoje prevladati teškoće koje su im se ispriječile na putu i preuzimaju odgovornost, koliko je to moguće, što će reći da pokušavaju djelovati autonomno. Tada nastupa trenutak kada si moraju priznati da više ne znaju dalje, da su došli do kraja. U takvim situacijama nerijetko znaju zaspasti i ili usnuti san, ili ih pak sljedećega dana pronalazi netko tko ih vodi na poprište narednog događaja. I tu je iznova razvidan model stvaralačkoga procesa. Taj se stav nazire i u Junga kada kaže da postoje problemi koji se vlastitim snagama ne mogu riješiti te da je takvo priznanje predviđet za nastanak kompenzacijске reakcije kolektivnog nesvesnog (Jung, *Über die Archetypen des kollektiven Unbewußten*, Sabrana djela 9 I § 44f). Put koji se predlaže jest sljedeći: najprije valja iscrpiti vlastite Ja-aktivnosti, nakon čega se mora pričekati da nam se ukaže kakva dobra ideja, čovjek koji nam može pomoći ili emocija koja nas iznova ispunjava nadom. Tko je odrastao s ljudima koji su mu kao djetetu jednoć dopustili da se iskuša, ali koji su također vidjeli kada je situacija nadmašivala njegove snage i priskakali mu u pomoc, taj se mnogo lakše može pouzdati u

Mislim da je tipično da postoje kompleksi koji pogadaju cijelo društvo, odnosno barem jedan naraštaj. Tako, primjerice, imamo dojam da "sezdesetosmaši" ukazuju na sasvim određenu kolektivnu konstelaciju kompleksa koja ih je motivirala na djelovanje

socijalna i kulturna antropologija

to da će se za njega u svijetu uvijek naći nešto dobro. Štoviše, čak su uvjereni da na to imaju pravo, tako da se vrlo često i dogodi ono što očekuju. Ljudi koji su u svome životu uvijek morali sve raditi sâmi trebaju mnogo povjerenja da si dopuste iskustva u kojima i njih može nešto dopasti. Ako ih to i dopadne i oni to primijete, tada je to za njih od presudnog značaja. Takvi ljudi tek iz odnosa s ljudima doživljavaju bazično povjerenje koje je potrebno da bi se mogli otvoriti arhetipskim slikama.

Debele majke s "pregačama"...

Primjer za doživljaj arhetipske konstelacije: O samnaestogodišnja djevojka imala je loša iskustva s majkom: njezina biološka majka nije je htjela uza se i najprije ju je poslala jednoj baki, a potom i drugoj, da bi joj naknadno našli zamjensku majku. Išla je, dakle, od nemila do nedruga, i kada se konačno sa šest godina integrirala u jednoj obitelji u kojoj se dobro osjećala, majka ju je uzela k sebi jer se bila udala. Nakon toga je njezin život išao tijekom koji je karakterizirala borba. Djevojka s osamnaest godina dolazi na terapiju jer ju je strah da će zlostavljati svoje izvanbračno dijete. Njezin je životni osjećaj sljedeći: nitko me neće, svatko me tjera od sebe, ja sam nitko i ništa ne znam, no pokazat ću ja vama i uništiti vas kao što ste i vi mene. Njezini prvi snovi obilježeni su majčinskim likovima koje naziva vješticama: likovi koji je zatvaraju u tamnicu i hrane otrovanom hranom. Takav arhetipski obojen aspekt kompleksa majke "vještice" prenosi i na mene. Jednom mi je rekla: "Vi ste najveća vještica koja postoji; sada ste prema meni fini, ali ćete me prvič prikljuciti od sebe, kao i ostali". Moje razumijevanje da s takvom životnom pričom i mora razmišljati i osjećati na takav način nije bilo od velike pomoći. Naša se borba nastavila tijekom sljedećih godina i pol. Često sam imala nagon da je otjeram. No s vremenom sam se navikla na tu vrstu borbe pa smo se već počele i prijateljski sukobljavati, što se odrazilo u njezinim snovima u kojima su se počeli pojavljivati novi ženski likovi: debele majke s "pregačama" i povezanih kosâ koje zajedno s njom kuhaju. Njezin komentar na to bio je: "Što da radim sa svim tim starudijama koje su pohranjene u mojoj duši?" Dotakla sam se tog osjećaja koji je bio izrazito ambivalentan – s jedne pojave je strane bilo vrlo ugodno među tim majčinskim likovima, dok je s druge imala dojam da bi mogla izgubiti svu svoju autonomiju. Za mene je to bio znak da je došlo do konstelacije arhetipa majke u njegovu njeđućem i pozitivnom aspektu, za razliku od onoga otrovnog aspekta otprije. To bi značilo da je u stanju biti bolja majka prema sebi i svome djetu, da na cijeli svijet više ne gleda kao na majku-trovačicu od koje se mora braniti te da joj je stoga potrebitno adekvatno manje obrane. To je ono u što se u bîti i pouzdajemo: spoznali se i emotivno shvatili problematična slika koja je izražena kompleksom, već je zapravo riječ o iskustvu zaštite, onoga dopuštanju, dakle pozitivno majčinskoga u nekom odnosu, tako da se može evocirati pozitivan aspekt arhetipa majke. U snovima te žene nastavili su se pojavljivati najrazličitiji majčinski likovi. Isprije je ona sâma u položaju djeteta. U tim se snovima oslobađa svojih majki, ali s njima ostaje u prijateljskoj vezi, dok izvanjski spoznaje da se razvija u ženu koja je bitno više majčinska, i to ne samo u odnosu prema sebi, nego i prema svome djetu. Iz iskustva bih rekla da se otvorenost za arhetipsku sferu

nerijetko ostvaruje u odnosima u kojima je povjerenje moguće, ali i u onima u kojima se aktivira povjerenje u vlastite snage. Iz tog primjera također je vidljivo da su likovi koji se pritom aktiviraju sve manje okarakterizirani prvobitnim kompleksom i da sve više odgovaraju općeljudskim mogućnostima koje su tom čovjeku dostupne u svijetu svakodnevice i stoje mu na raspolažanju. To, međutim, ne znači da će ta prvobitna kompleksna domena jednostavno nestati, već je sada u taj kompleksni doživljaj uključeno i iskustvo da postoje i druga iskustva koja su suprotna onima kompleksa. Doživljaj arhetipskih konstelacija ne donosi samo jednostavna, konkretna rješenja naših problema, već je mnogo češće riječ o promjeni bazičnoga emocionalnog raspoloženja koje potom Ja toga čovjeka stavlja u položaj da pristupi problemima koji mu predstoje. (...)

Napomene o sinkronicitetu

U kontekstu arhetipova koriste se izrazi poput "konsteliranja arhetipa". Time se misli da je neki određeni arhetip postao značajan za naš život te da ga je moguće doživjeti u snovima i konstelacijama kompleksa, da isti upravlja našim interesima i odnosima, kao i da možda u određenoj mjeri utječe i na materiju. Kod arhetipskih konstelacija uvijek imamo posla s energetskim poljima koja se izražavaju putem emocijâ, ali i s poljima značenja koja su s time povezana. Prizovemo li u sjećanje važne životne situacije, obično uočavamo da se "sve poklapalo", da određeni dogadaji kojima smo se nadali uopće nisu mogli nastupiti jer cijela konstelacija za to nije bila podobna, zato što je život bio pod nekim drugim predznakom. Imamo osjećaj da bismo mogli opisati ono doživljajno poљe ili polje događaja koje je u sebi usuglašeno. Čak i ako kao terapeuti smijemo prisustvovati životnim procesima koji se odnose na nekog čovjeka, fascinantno je koliko je život jasan ako se odnosi na neku temu, kao primjerice temu "preokreta", te koliko je čovjeku koji se nalazi u takvoj situaciji teško suprotstaviti se tome. Konstelacije se mogu doživjeti i na drukčiji način: naprimjer, netko mora ići na neku proslavu na koju absolutno ne želi ići. No budući da mora ići, nema dovoljno dobrih razloga da otkaže. Takva je situacija izuzetno ambivalentna i emocionalno nabijena. Čovjek sjeda u automobil, no vozilo se ne želi pokrenuti. Sad dolazi još gore! Nailazi prijatelj, koji se zagledava u motor, no ne pronalazi kvar. Sada stvarno moramo otkazati, i to napola sretni, napola s griznjom savjesti. Da bi došlo do kulminacije te situacije, nailazi još netko tko se zagleda u motor i upita: "Pa zar niste primjetili da je ovaj spoj neispravan?" Teško da za takvo što postoji uvjerljivo kauzalno objašnjenje. Riječ je o tome da su se poklopile dvije stvari čije podudaranje nije uzročno objašnjivo. Zašto bi automobil trebao znati da ga čovjek upravo sada ne želi voziti i da mu k tome još čini uslugu da prestaje funkcioniратi u pravome trenutku? Tu nailazimo na područje koje je teško pojmiti i prosuditi. Riječ je o fenomenima sinkroniciteta. Jung pod sinkronicitetom shvaća vremensku koincidenciju dvaju ili više događaja koji se kauzalno odnose jedan prema drugome i čiji je sadržaj smisla moguće usporediti. Citiram: "Fenomen sinkroniciteta sastoji se od dvaju čimbenika: 1. *Nesvesna slika izravno* (doslovce) ili *neizravno* (putem simbola ili nagovještaja) *dopire do svijesti u vidu sna, zamislj ili slutnje.* 2. *S tim držanjem koincidira objektivno stanje stvari*" (Jung, *Synchronizität als ein Prinzip*)

(*Prekretinica*) Fritjof Capra relativno suhoparno kaže da se sinkronicitetom misli na akauzalne veze između simboličkih psihičkih slika i događaja vanjske stvarnosti. Da je, prema tome, riječ o akauzalnoj uredenosti duha i materije, čini se da danas, trideset godina nakon što ju je postulirao Jung, potkrepljuje više fizikalnih teorija. Fizičari razlikuju kauzalnu i akauzalnu uredenja, koja nazivaju lokalnima i nelokalnima. "Istdobno se u sve većoj mjeri strukture materije i one duha shvaćaju kao suprotne strane ogledala" (Fritjof Capra, *Wendezeit*, Scherz, Bern, München 1983, str. 404) Capra također nije osvijestio da je ta vrst razmišljanja u sinkronicitetima koje je preuzeo Jung prastara. U tom kontekstu, Leibnitz (1646 – 1716) sa svojom *pretabliranom harmonijom* valjda je bio jedan od najpoznatijih Jungovih preteča. Suprotstavio se Geulincxu, koji je postulirao da su svijet duha i onaj tijela potpuno odvojeni, poput dva sata koje Bog povremeno navija i dovodi u suglasje, poradi čega slovi kao zastupnik okazionalizma. Leibnitz tomu prigovara tvrdeći da oba sata idu svojim tokom, ali da su načinjenia takvima velikim umijećem i umješnošću da možemo biti sigurni njihovu podudarnost, što čini i zakon o pretabliranoj harmoniji: tijelo i duša slijede vlastite zakone iako se ipak međusobno poklapaju jer su predstavnici jednoga univerzuma. Duša reprezentira univerzum jednako kao i tijelo. Prema Leibnitzu bi, dakle, doživljaj sinkroniciteta uvijek bio moguć. Jung ga postulira samo u iznimnim slučajevima, upravo onda kada se doživljava neka posebna arhetipska konstelacija. Meni to nije baš uvjerljivo, i to stoga što su arhetipovi u stanovitom smislu uvijek konstelirani. Dakako da postoje situacije koje su povezane sa smrću, ljubavi, prekretnicama itd. u kojima se arhetipske konstelacije znatno jasnije doživljavaju negoli u mirnijim vremenima kada se gomilaju i doživljaji sinkroniciteta. Mišljenja sam, međutim, da se isti uočavaju samo kada je riječ o ekstremnim situacijama. Pored kauzalnoga reda, koji itekako postoji, kao posljedicu Jungova načina razmišljanja valjalo bi postulirati i akauzalan red. Sto sinkronistički način razmišljanja znači za Jungovu psihologiju? S jedne strane postoji objašnjenje za parapsihološke događaje koji se zbivaju u razdobljima snažnih emocija. Tu je zatim i objašnjenje poput onoga koje tumači funkcioniranje metoda proricanja kao što su, primjerice, Tarot ili *I Ching*: zašto su izvučene karte ili poredani štapići stolisnika s nama u vezi te zašto tvore površine za projiciranje naših nesvesnih konstelacija. U terapiji sinkronicitet uvijek dolazi iza tumačenja na subjektivnoj i objektivnoj razini, prvenstveno međutim iza stava simbolizacije. Čovjek koji se sa svojim automobilom našao u zastaju mogao je razmišljati i na kauzalan način: u tom trenutku mnogo automobila kreće na isto mjesto pa je, prema tome, vjerojatnost zastoja relativno velika. Mogao bi, međutim, razmišljati i na sinkronistički način i upitati se što to njemu znači. Oba su pitanja opravdana. (...)

S njemačkoga prevela Daniela Tkalec. Ulomak poglavljia Aspekti arhetipa iz knjige Dinamika simbola – Osnove Jungove psihoterapije (Dynamik der Symbole – Grundlagen der Jungschen Psychotherapie, Walter-Verlag, Zürich-Düsseldorf, 1999) Verene Kast, koja će uskoro biti objavljena u prijevodu Daniele Tkalec i u izdanju Scarabeus-naklade (urednik Drago Dolinar). Oprema teksta redakcijska.

PONEDJELJKOM

Sportski prilog na osam stranica u boji

SPORT

UTORKOM

Prilog o kulturi na osam stranica u boji

Kultura

SRIJEDOMPrilozi o gospodarstvu
i multimediji, svaki na
osam stranica u boji

Mmedia GOSPODARSTVO

ČETVRTKOMVanjskopolitički prilog
na osam stranica u boji

HRVATSKA EUROPA & SVIJET

PETKOM

Najopsežniji program hrvatskih televizijskih postaja na 16 stranica u boji

RTV vodič

SUBOTOM

Vrhunac tjedna

Treći program Hrvatskog radija, od 5 – 18.2. 2009.

Treći program HR, četvrtak, 05.02.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Pierrea Alberta Biota
06:06 U APOLONOVU OKRILJU: Linley, anonimni, Williams, Quilter, Binge
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Skrabin, Faure, Suk, Grieg
09:30 RADIJE ROMAN: Tomislav Zajec: "Soba za razbijanje"
09:55 IZ BAROKNIH ODAJA: Buonamente, Boismortier, Bach
10:30 RIJEČI I RIJEĆI
11:00 KLASIKA I OKO NJE: Filmska glazba Mauricija Jarreja; Dr. Živago i drugi filmovi
12:00 KULTURA DEMOKRACIJE: Branko Despot – Egoizam slobode
12:45 SLIČICE ALBUMA: Iz zbirke mazurki (Chopin, Strauss)
13:00 ELEKTROSFERA
13:30 OPERNI KONCERT: Mozart, Mascagni, Wagner, Giordano, Verdi, Tijardović
15:30 U SVIJETU OPERE: Puccinijeva obljepnica u Hrvatskoj (2. emisija)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 KAZALIŠTARJE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: "Sa sjevera i s juga" (Elgar, Delius, Novak)
18:00 RADIJE DRAMA: Matko Sršen: "DARSAR FARSA"
19:00 PJESMA ZVIJEZDAMA
19:30 MAJSTORSKI CIKLUS HRT: Izravni prijenos koncerta
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 ZVUKOPIS: Kazališna glazba Frana Đurovića (2): Dundo Maroje, Skup
22:30 POEZIJA NAGLAS: Bob Kaufman "Ovi dan i tjedni koji se ne mogu naći ni u jednom kalendaru"
23:00 PROBRANICE
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Ariella Fabrio: Elsa Morante-svjedok 20. stoljeća

Treći program HR, petak, 06.02.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Pierrea Alberta Biota
06:06 U DUHU EPOHE: Corelli, Tartini, Bach, Handel
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 MUSICA MUNDANA: Lisinski, Krežma, Slavenski, Lhotka, Odak, Baranović
09:30 RADIJE ROMAN: Tomislav Zajec: "Soba za razbijanje"
09:55 KONCERTANTNA NADMETANJA: Martinu, Papandopulu
10:30 ŽIVOT PROSTORA: Jean Louis Cohen – Maketa i izložba arhitekture
11:00 PUTOVNI HRVATSKE GLAZBE
13:00 PROJEKT: BROADCASTING: Viktor Misiano: "Mi i drugi"
13:30 SIMFONIJSKI KONCERT: Simfonijka glazba ruskih romantičara (Korsakov, Čajkovski, Borodin, Balakirev)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 DOBA ZNANOSTI
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Snimka koncerta održanog 22.09.2008. u dvorani Dvořák u Pragu, kao dio festivala PRAŠKA GLAZBENA JESEN
18:00 PORTRET UMJETNIKA U DRAMI
19:00 U HRAMU PJEVA
20:00 KLJUČEVI STOLJEĆA: EUROFEST
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 ARS ACUSTICA
22:30 SLIKA OD ZVUKA: Toni Meštrović – Continuum Continus #4
23:00 EURO-JAZZ: Branimir Gazzik (1.)
23:25 DALEKI GLASOVNI: Mark Tully: Indija na putu bez kraja, 2.dio: Delhi-indijsko (spo)razumijevanje

Treći program HR, subota, 07.02.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Pierrea Alberta Biota
06:06 KODA OD SNA: Schubert, Brahms, Dvorak, Nielsen
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Satie, Alkan, Mozart, Jarnović, Schubert, Leonarda, Corbetta
09:30 BAŠTINA, MI I SVIJET: Dva spomenika ideološke poruke i njihova sudbina: Bablonski Toranj i spomenek Slobodi na Petrovoj gori (Vojin Bakić)
10:00 MILJENICE MALENIH MINUTA: Purcell
10:30 SKRIVENA STRANA DANA

11:00 PRO MUSICA: Mozart, Brahms, Dvorak, Lalo, Beethoven
13:00 FILMOSKOP
13:30 SOLO-TUTTI: Maurizio Poliuni, klavir (Beethoven, Schumann, Chopin, Brahms)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 BIBLIOVIZOR: Baretičev roman „Hotel Grand“, Sanjo Lovrenčić „Martinske strune“, Antonija Novaković „Lako mi je biti lošija“
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Blagaje Bersa
18:00 FORUM TRECEG PROGRAMA: Vladimir Paar – Nepoznati Tesla
19:00 ANTOLOGIJA PRIPOVJETKE: Guy De Maupassant: Snovi i magnetizam, novele
19:30 NA LAKU DOBU
20:00 OPERA NA TREČEM – EBU OPERA: Hector Berlioz Beatrice i Benedict – izavni prijenos
23:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
23:03 DJECA PONOĆI
23:25 ALTERNET: Max Brooks: Zombijevski svjetski rat, Jennifer Byrne: Moje osobno ime je naziv internetske stranice

Treći program HR, nedjelja, 08.02.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Pierrea Alberta Biota
06:06 NAĐAHNUĆA: Mozart Gala
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 SAČUVANE GLAZBE: Svoje skladbe dirigira Darius Milhaud
09:30 NA OBZORIMA DUHOVNSTVIL: opusa Alexandra Zemlinskog i Antona Brucknera
10:30 GUBITAK SREDIŠTA: Hans Blumenberg Metafora za cjelinu spoznajljivosti: Svijet knjiga i knjiga svijeta
11:00 PRO MUSICA: Jerusalēm, Benda, Boccherini, Ciphé Bach, Dittersdorf
13:00 SATURNOVA DJECA: David Lodge: Brodolom moje Engleske; Toni Morrison: Moj američki san
13:30 SEDAM DANA GLAZBE
14:30 POSLJEPODNE JEDNOG SKLADATELJA: Witold Lutosławski preminuo 19.2.1994.
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 INTERPRESS
16:35 ŽIVOT GLAZBE – RIJEĆ JE GLAZBA JE RIJEĆ: Hindemith: Marijin život
18:00 ZOOFON: Znalstvo i značaštvo – Marjorie Garber
18:45 GLAZBENI INTERMEZZO: Granados, Moncayo
19:00 FONOARHIV: Iz produkcije Hrvatskoga radija – skladbe hrvatskih skladatelja iz 1963. i 1964. godine
20:00 MUSICA REDIVIVA: Reprodukcije koncerata sa djelima Claudiјa Monteverđija (2). Proms – Krunidba Popjepe, prolog i 1.čin opera
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 ITALSKE MUZE: Braća Alessandro i Benedetto Marcello (2)
22:30 ZNACI VREMENA: Besramnost
23:00 GLAZBENI ATLAS: Ciklus Svjet glasova žena: Cherifa
23:25 AVANT-POP: World's End Girlfriend

Treći program HR, ponedjeljak, 09.02.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Friedricha Hölderline
06:06 CONCERTO DA CAMERA: Ravel, Giuliani, Martin, Boccherini, Hoffmann, Salzedo
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 MATTINATA: Delius, Sibelius, Britten, Finzi, Grieg, Elgar
09:30 RADIJE ROMAN: Sunčana Škrinjerić: "Ispit zlosti"
09:55 PARTITE ZA JUTRO: De la Barre, Aubert
10:30 RAZGOVOR S POVODOM
11:00 POZIV NA KONCERT: Wagner, Stravinski, Čajkovski, Musorgski, Ravel, Gershwin
13:00 EUROSTORIJE
13:30 DIRIGIRA MAESTRO: Andre Cluytens (Bizet, Beethoven, Roussel, Sostaković, Lalo)
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 EPPUR SI MUOVE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Romantički narastaj (Mendelssohn)
18:00 RADIJE IGRA: Petar Šegedin: "Misirana"
19:00 TRADICIJSKA GLAZBA
20:00 EUROPEUM - EURORADIO:

Izravni prijenos iz Luxemburga - Joseph Haydn: Godišnja doba
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 VOX HUMANA
22:30 HRVATSKA PROZA: Josip Sanki Rabar: Zagrebačke razglednice, tri crtica
23:00 ART OF THE STATES
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Simone Weil: Razmišljanje o porijeklu hitlerizma, 1.dio

Treći program HR, utorak, 10.02.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Friedricha Hölderline
06:06 KLASIČNI KROJ: Haydn
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Nakon čitanja Byrona (Schumann, Čajkovski, Berlioz)
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Blagaje Bersa
18:00 FORUM TRECEG PROGRAMA: Vladimír Paar – Nepoznati Tesla
19:00 ANTOLOGIJA PRIPOVJETKE: Guy De Maupassant: Snovi i magnetizam, novele
19:30 NA LAKU DOBU
20:00 POD POVEČALOM
21:00 OPERNI KONCERT: Massenet, Rossini
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 TRIPITH
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Povjesne koncertne i studijske snimke HR
18:00 DOKUMENTARNA RADIO DRAMA: Aris Angelis: "Z armoniku v roči"
19:00 VRIJEME ZA JAZZ
20:00 OD PODIJA DO PODIJA: Reprodukcija koncerta
21:00 VEĆ SUTRA: Krajolici zvuka - Soundart: Thomas Gerwin: Nachtreise/
Noćno putovanje
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 VEĆERNJE HARMONIJE: Debussy, Elgar, Čajkovski, Malats, Miller
22:30 DNEVNICI I PISMA: Philippe Le Guillou: "Gospodin Graco"
23:00 GLAS, NAJLEPŠI INSTRUMENT: Peter Schreier, tenor (Schubert)
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Simone Weil: Razmišljanje o porijeklu hitlerizma, 2.dio

Treći program HR, srijeda, 11.02.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Friedricha Hölderline
06:06 JUTARNJE HARMONIJE: Dvorak, Schubert, Mendelssohn, Liszt, Schumann
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 UMJEĆE JAZZA
09:30 RADIO ROMAN: Sunčana Škrinjerić: "Ispit zlosti"
09:55 GLASOVIRSKA MAŠTANJA: Pijanist Vladimir Horowitz (Chopin, Schumann)
10:30 PITOMA MISAO: Andrew Samuels: "Jung i antisemitizam"
11:00 SVIJET GLAZBE
13:00 HRVATSKI IDENTITET: Erna Banić-Pajnić: Ficino i Grisogono u astrologiji i medicini
13:30 SA SVIH STRANA SVIJETA
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 DRUŠTVENI OBZOR: Nacionalni identitet, 1.dio
16:35 ŽIVOT GLAZBE: G.Rossini: Guillaume Tell
18:00 FANTASTIKA U RADIJU DRAMI: Nives Madunić-Baršić: "Rasute stvari"
19:00 TUMACI GLAZBE: Studio den Fruhnu Musik (1) Carmina burana, troubaduri, truveri
20:00 IZLOG SADAŠNJCICE: Huddersfeld Contemporary Music Festival 2008. (2)
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 NA RAZMEDI STILOVA: Glazbena preklaska
22:30 SVJETSKA PROZA: Robert Musil: Čovjek bez osobina
23:00 OPUSCULA MUSICA: Koncerti rane glazbe iz razmjene EBU
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Simone Weil: Razmišljanje o porijeklu hitlerizma, 3.dio

Treći program HR, četvrtak, 12.02.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Friedricha Hölderline
06:06 NADAŽNUĆA: Josip Hatze – oera "Povratak"
18:00 PROGRAM TREĆEG PROGRAMA
19:00 Izravni prijenos iz Metropolitana – P.I. Čajkovski, Evgenij Onjeigin
23:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
23:05 JUTARNJI KONCERT:
09:30 BAŠTINA, MI I SVIJET: šibenik – bastiona 19. stoljeća
10:00 MILJENICE MALENIH MINUTA
10:30 SKRIVENA STRANA DANA
11:00 PRO MUSICA
13:00 FILMOSKOP
13:30 SOLO-TUTTI
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 KODA OD SNA
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT:
09:30 BAŠTINA, MI I SVIJET: šibenik – bastiona 19. stoljeća
10:00 MILJENICE MALENIH MINUTA
10:30 SKRIVENA STRANA DANA
11:00 PRO MUSICA
13:00 FILMOSKOP
13:30 SOLO-TUTTI
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 KODA OD SNA
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Sibelius, Goldmark, Borodin, Debussy
09:30 RADIO ROMAN: Sunčana Škrinjerić: "Ispit zlosti"
09:55 IZ BAROKNIH ODAJA: Fux, Buxtehude, Bononcini
19:00 TRADICIJSKA GLAZBA
20:00 IZLOG SADAŠNJCICE
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 NA RAZMEDI STILOVA
22:30 SVJETSKA PROZA: Mario Vargas Llosa: Teta Julia i piškaralo
23:00 OPUSCULA MUSICA
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Psihotropne droge i matične biljke

11:00 KLASIKA I OKO NJE: Pop hitovi u izvedbi Londonskog simfonijskog orkestra
12:00 EKONOMSKI GLOBUS
12:30 SLIČICE ALBUMA: Put oko svijeta na jedrima fantazije (Trad., Williams, Levy, Corea)
13:00 ELEKTROSFERA
13:30 OPERNI KONCERT: Verdi, Murosksi, Borodin, Glinka, Prokofjev, Gounod, Catalani, Verdi, Donizetti
15:30 U SVIJETU BALETA
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 KAZALIŠTARJE
16:35 ŽIVOT GLAZBE: Prizori u glazbi (Glazunov, Sibelius, de Falla, Massenet)
18:00 RADIJE DRAMA: Iris Sipek: Vrlo kisna kisovina mrtva kraljica iz zrcala
19:00 PJESMA ZVIJEZDAMA (Berlioz, Musorgski, Mahler)
20:00 IZRAVNI PRIJENOS IZ SALONA OCICA
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 ZVUKOPIS: Kazališna glazba Frana Đurovića (3): Didona i Enej/Smrut u Veneciji
22:30 PÖEZIJA NAGLAS: Dubravko Detoni "Poguba višešnačnosti ili časovit zamah sreće"
23:00 PROBRANICE
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Terry Eagleton: Istina o Ircima

Treći program HR, petak, 13.02.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 ŠEST MINUTA POEZIJE U ŠEST: Tjedan Tomžaščamuna
06:06 CONCERTO DA CAMERA
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 MATTINATA
09:30 RADIO-ROMAN: Sanja Lovrenčić – U potrazi za Ivanom
09:55 PARTITE ZA JUTRO
10:30 RAZGOVOR S POVODOM
11:00 POZIV NA KONCERT
13:00 EUROSTORIJE: Europski islam
13:30 DIRIGIRAJ MAESTRO
16:00 ZNAK TOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 EPPUR SI MUOVE
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 RADIO – IGRA: Elvis Bošnjak – žice i zleti
19:00 TRADICIJSKA GLAZBA
20:00 EUROPEUM – EURORADIO
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 VOX HUMANA
22:30 HRVATSKA PROZA: Miroslav Pelikan – kratka proza
23:00 ART OF THE STATES
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Marijan Krišak – Globalizacija i politička strategija

Treći program HR, utorak, 17.2.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
01:00 PET MINUTA POEZIE U JEDAN
01:05 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 KLASIČNI KROJ:
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 JUTARNJI KONCERT: Nakon čitanja Kraljeze
09:30 RADIO-ROMAN: Sanja Lovrenčić – U potrazi za Ivanom
09:55 VOKALNA SUZVUČJA
10:30 POD POVEČALOM
11:00 PRO MUSICA – ODRAZI VREMENA
13:00 POGLED U SUTRA
13:30 OPERNI KONCERT
16:00 ZNAKTOČNOG VREMENA I NAJAVA PROGRAMA
16:03 TRIPITH:
16:35 ŽIVOT GLAZBE
18:00 DOKUMENTARNA RADIO DRAMA: Visnja Biti – Nazovi M radi droge
19:00 VRIJEME ZA JAZZ
20:00 OD PODIJA DO PODIJA
21:00 Poslje zvuka
22:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
22:03 VEĆERNJE HARMONIJE
22:30 DNEVNICI I PISMA: Dva ulomka iz dnevnika Victora Hugoa
23:00 GLAS, NAJLEPŠI INSTRUMENT
23:25 OGLEDI I RASPRAVE: Maurizio Ferraris – Gdje si? (ontologija mobitela)

Treći program HR, srijeda, 17.2.2009.

00:00 EUROCLASSIC NOTTURNO - noćni program BBC-a
06:00 Šest minuta poezije u šest: Tjedan Friedricha Hölderline
06:00 JUTARNJE HARMONIJE
08:00 GLAZBENA NAJAVNICA I NAJAVA PROGRAMA
08:05 UMJEĆE JAZZA
09:30 RADIO-ROMAN: Sanja Lovrenčić – U potrazi za Ivanom

